

Selvitys saamelaiskulttuurin huomioimisen tarpeesta ja mahdollisuuksista Lapin hyvinvointialueen lapsiperheiden sosiaalipalveluissa ja perheoikeudellisissa palveluissa

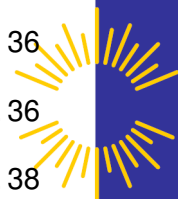
Karvonen, Minna
Miettunen, Nanna

2023

Sisällys

1	Johdanto.....	4
2	Saamelaisten kulttuuristen oikeuksien juridinen perusta on perus- ja ihmisoikeuksissa.....	6
2.1	Suomen ihmisoikeuksia valvovilta elimiltä saamat suositukset koskien saamelaisten sosiaali- ja terveystalvveluita.....	10
3	Saamelaiskulttuurin huomioiminen lapsiperheiden sosiaalipalveluissa	12
3.1	Sosiaalihuoltoa koskeva lainsäädäntö velvoittaa kulttuurin huomioimiseen.....	12
3.1.1	Lapsen etu	12
3.1.2	Sosiaalihuoltolaki.....	13
3.1.3	Lastensuojelulaki.....	14
3.1.4	Asiakaslaki	15
3.1.5	Järjestämlsaki.....	15
3.1.6	Olosuhdeselvityksestä.....	16
3.2	Saamelaiskulttuurin huomioimisen tarve Lapin hyvinvointialueen lapsiperheiden sosiaalipalveluissa	18
3.2.1	Palvelutarpeen arviointi	19
3.2.2	Lapsiperheiden kotipalvelu ja perhetyö.....	22
3.2.3	Lastensuojelu	24
3.2.4	Jälkihuolto	30
3.2.5	Perheoikeudelliset palvelut, olosuhdeselvitykset	31
3.3	Muutostarve.....	32
4	Esimerkkejä vähemmistökulttuurien huomioimisesta sosiaalipalveluissa	35
4.1	Saamelaisten huomioiminen Norjan lapsiperheiden sosiaalipalveluissa	36
4.2	Kulttuuritulkki maahanmuuttajien palveluissa.....	36
4.3	Esimerkkien soveltaminen Lapin hyvinvointialueella.....	38
5	Saamelaiskulttuurin huomioimisen mallin vaihtoehdot	40

5.1	Saamelaiskulttuurin tukihenkilö.....	40
5.2	Saamelaiskulttuurin asiantuntija	44
5.3	Esteellisyden arviointi	48
5.4	Yhteenvetoa	49
6	Lopputulokset	52
	Lähdeluettelo	55

1 Johdanto

Keväällä 2023 Lapin hyvinvointialueen aloittaessa toimintaansa sosiaalipalveluista tuli monia eri reittejä pitkin tietoon akuutti tarve niin sanotulle kulttuuritulkki-toiminnalle. Sosiaalipalveluiden, erityisesti lastensuojelun ja perheoikeudellisten palveluiden asiakkaat nostivat esille huoltaan ja kokemustaan siitä, ettei heidän saamelaista kulttuuristaan ollut huomioitu työskentelyssä. Työntekijöillä ei ollut valmista toimintatapaa ja -ohjetta siihen, missä tilanteissa ja miten saamelaiskulttuuria tulisi työskentelyssä huomioida. Käytössä olevat ohjeet eri kulttuurien kohtaamiseen on usein tehty oletuksella asiakasperheen maahanmuuttajataustasta. Työskennellessä kansallisten vähemmistöjen kanssa tulee näiden erityispiirteet tunnistaa ja huomioida.

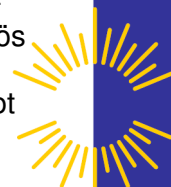
Lapin sosiaalialan työntekijöille tehdyn osaamiskartoituksen mukaan suurimmat osaamisvajeet sosiaalityöntekijöillä ja sosionomeilla oli saamelaiserityisessä työskentelyssä. Toisaalta valtaosa työntekijöistä ei kokenut sitä myöskään tarvitsevansa.¹ Tähän liittyen on syytä pohtia, onko työntekijöillä tarpeeksi tietoa ja ymmärrystä huomata, milloin saamelaiserityisyyden huomioiminen ja osaaminen olisi tarpeen. Saamelaiskulttuurin huomioimista sosiaalipalveluissa ei ole juurikaan huomioitu sosiaalialan koulutuksessa, eikä asiaan ole panostettu myöskään kuntien perehdytyksissä. Saamelaisuuden ja saamelaisen kulttuurin huomioiminen on aiemmin kunnissa ja nyt Lapin hyvinvointialueella ollut pitkälti työntekijän oman tiedon ja ymmärtämisen varassa. Osaaminen ja ymmärrys saamelaiskulttuurista on ollut heillä, jotka ovat itse saamelaisia, tai joilla on perhe- tai muita yhteyksiä saamelaiseen kulttuuriin.² Tilannetta on hankaloittanut myös isot rekrytointivaikeudet ja työntekijöiden nopea vaihtuvuus, mistä syystä muualta suomesta tullut ei-saamelainen ammattilainen ei useinkaan ehdi päästä sisälle saamelaiskulttuurin erityispiirteisiin.

Akuuttina ratkaisuna tilanteeseen hyvinvointialueen sisäisesti sovittiin, että saamelainen psykososiaalisen tuen yksikkö Uvja alkaa tarjota ns. kulttuuritulkkipalvelua tilapäisesti. Selvitystyön aluksi kuulumme kahden perheoikeudellisten palveluiden sosiaalityöntekijän kokemuksiin tilanteesta, jossa kulttuuritulkki oli ollut mukana asiakkaan vaatimuksesta. Työntekijöiden esiintuomat haasteet ja epäilykset liittyivät käytänteen tarkoituksenmukaisuuden kyseenalaistamiseen ja protokollan puuttumiseen, roolien ja toiminnan juridiseen epäselvyyteen sekä pelkoon yhdenvertaisuuden vaarantumisesta muiden valtaväestöstä eroavien kulttuurien edustajien kanssa. Esiin nousi myös positiivisia puolia, joilla sosiaalityössä on tärkeä merkitys: asiakkaan luottamus tapaamisessa kasvoi ja hän koki tulleen kuuluksi. Juridisena roolina kulttuuritulkilla nähtiin tukihenkilön rooli, ja tällaisena työntekijät sen myös käytännössä kokivat.

Kokeilun yhteydessä tunnistettiin tarve selvittää, mitä kulttuuritulkkitoiminta saamelaiskulttuurin kontekstissa ja Lapin hyvinvointialueen sosiaalipalveluiden toimintaympäristössä käytännössä tarkoittaisi. Tärkeäksi kysymykseksi nousi myös kulttuuritulkkaukseen liittyvien juridisten kysymysten käsittely: mistä tulevat perustelut kulttuuritulkkaustoiminnan tarpeelle ja millaiset lakisääteiset reunaehdot toimintaa raamittavat. Selvitys on toteutettu saamenkielisten ja

¹ Martin ym. 2018 s. 52.

² Heikkilä 2023 s. 4.

kulttuurinmukaisten palveluiden kehittämisen vastuuyksikön ja saamelaisen psykososiaalisen tuen yksikkö Uvjan yhteistyönä.

Tässä selvityksessä tarkastellaan saamelaiskulttuuritietoisien työskentelyn ja erityisesti kulttuuritulkkausten tarvetta ja toteuttamismahdollisuuksia sosiaalipalveluissa, erityisesti lapsiperheiden palvelutarpeen arvioinnissa, olosuhdeselvityksessä ja lastensuojelussa. Selvityksessä kootaan yhteen saamelaisen kulttuuriset oikeudet turvaava säädöspohja ja lainsäädäntö, joka velvoittaa kulttuurin huomioimiseen sosiaalipalveluissa. Lisäksi selvityksessä nostetaan esiin tilanteita, joissa saamelaisen kulttuurin huomioiminen olisi tarpeen lapsiperheiden palveluissa.

Tavoitteena on (1) selkiyttää, mitä lainsäädäntö edellyttää saamelaiskulttuurin huomioinnin suhteen lapsiperheiden sosiaalipalveluissa ja (2) hahmotella erilaisien esimerkkien ja vaihtoehtojen kautta malli, miten Lapin hyvinvointialueella voitaisiin jatkossa turvata saamelaisen kulttuurin huomioiminen lapsiperheiden sosiaalipalveluissa.

Selvitystä aloitettaessa toiminnasta käytettiin termiä kulttuuritulkkaus. Selvitystyön myötä on kuitenkin tultu siihen tulokseen, että saamelaiskulttuurin kontekstissa on syytä tehdä ero maahanmuuttajatyöhön vakiintuneeseen kulttuuritulkki-toimintaan, koska työskentelyn lähtökohdat ja tavoitteet ovat osin erit.

2 Saamelaisten kulttuuristen oikeuksien juridinen perusta on perus- ja ihmisoikeuksissa

Saamelainen asiakas on sosiaalihuollossa erityinen asiakas. Kansallinen lainsäädäntö asettaa velvoitteita asiakkaan kulttuurin huomioimiseen sosiaalihuoltoa toteuttaessa (ks. luku 3.1), minkä lisäksi saamelaisen asiakkaan kohdalla on huomioitava tämän erityisasema alkuperäiskansan jäsenenä. Suomen valtiolla on erityinen velvollisuus saamelaisten oikeuksien toteuttamisessa ja suojelemisessa sosiaali- ja terveyspalveluissa. Saamelaisten alkuperäiskansaoikeudet turvataan kansainvälisillä sopimuksilla sekä **Suomen perustuslailla (731/1999)** ja muulla kansallisella lainsäädännöllä. Oikeuksien ytimessä on saamelaisten oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin sekä kansan itsemääräämisoikeus. Itsemääräämisoikeudella tarkoitetaan sitä, että alkuperäiskansoilla on oikeus vapaasti päättää poliittisista, yhteiskunnallisista ja taloudellisista asioistaan.³

Tässä luvussa käsitellään saamelaisten kulttuuristen oikeuksien perustaa, joka rakentuu ennen kaikkea perus- ja ihmisoikeuksista. Perus- ja ihmisoikeudet ovat suoraan velvoittavia – esimerkiksi sosiaalihuoltoa toteuttaessa – ja mahdollisessa ristiriitatilanteessa lain tasoisen säädöksen kanssa perus- ja ihmisoikeudet saavat etusijan. Kansallinen lainsäädäntömme keskittyy saamelaisten oikeuksien osalta hyvin paljon kieleen, mistä kertoo oma lakinsakin – **saamen kielilaki (1086/2003)**. Laki takaa erityisesti saamelaisten kotiseutualueella⁴ varsin laajat oikeudet saamen kielten käyttämiseen viranomaisessa, mutta käytännössä nämä oikeudet jäävät usein toteutumatta. Kielestä ja kulttuurista säädetään usein samoissa yhteyksissä, mikä korostaa näiden kahden toisistaan erottamatonta luonnetta. Voi perustellusti todeta, että kun kielelliset oikeudet jäävät toteutumatta, niin kulttuuriset oikeudet kärsivät siinä samalla. Tämän vuoksi luvun lopussa käsitellään tiiviisti myös kielellisten oikeuksien juridinen perusta ja niiden heikko toteutuminen.

Perustuslain 17.3 §:n mukaan saamelaisilla alkuperäiskansana on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan.⁵ Säännös jatkuu sen toteutamisella, että saamelaisten oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisessa säädetään lailla. Perustuslain 121 §:ssä taataan saamelaisille kotiseutualueellaan kieltään ja kulttuuriaan koskeva itsehallinto.⁶ Säännöksen tarkoituksena on, että saamelaiset saavat itse määrätä asioistaan ja ohjata niiden tulevaa kehitystä. Perustuslaista seuraa kaikkien viranomaisten velvollisuus aktiivisesti edistää saamelaisten

³ <https://oikeusministerio.fi/saamelaisasiat>

⁴ Saamelaisten kotiseutualueeseen kuuluvat Enontekiön, Utsjoen ja Inarin kunnat sekä Sodankylän pohjoisosassa sijaitseva Lapin paliskunnan alue.

⁵ Säännöksen sanamuoto painottaa oikeuden kuulumista kansalle ja ryhmälle. Toisaalta säännös voidaan tulkita tasa-arvoisuusoikeudeksi, jolla suojataan säännöksessä tarkoitettuihin ryhmiin kuuluvien yksilöiden oikeuksia ja vapauksia. Verkkokirjalyly>Perusoikeudet>II YLEINEN OSA>1. Perusoikeuksien käsite ja luokittelu>Perusoikeuksien luokittelu>Perusoikeuksien sukupolvijaottelu>III ja IV sukupolvi ja PL

⁶ Laissa saamelaiskäräjistä (974/1995) säädetään kieltä ja kulttuuria koskevan itsehallinnon toteuttamisesta sisältäen maininnat kulttuurista yleisen toimivallan (5 §) ja neuvotteluvuorituksen (9 §) osalta. Neuvotteluvuoritus syntyy toimenpiteistä ja asioista kotiseutualueella, jotka vaikuttavat saamelaisten kieleen, kulttuuriin tai asemaan alkuperäiskansana.

oikeuksien toteutumista ja estää niiden heikentäminen.⁷ Viranomaisilla on myös perustuslaista johtuva velvoite edistää yhdenvertaisuutta ja ehkäistä syrjintää. Saamen kielilain 1 §:ssä todetusti lain tarkoituksena on osaltaan turvata perustuslaissa säädetty saamelaisten oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Muuten nimenomaisina mainintoina saamelaisten kulttuurisista oikeuksista ei löydy kansallista lainsäädäntöä.

Kulttuuristen oikeuksien kannalta merkittävin kansainvälinen sopimus on Yhdistyneiden kansakuntien (YK) **kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus** (SopS 8/1976, KP-sopimus)⁸. Sen 27 artikla turvaa saamelaisten oikeuden nauttia yhdessä ryhmänsä kanssa omasta kulttuuristaan. Artiklan mukaan kansalliseen, uskonnolliseen tai kielelliseen vähemmistöön kuuluvalta henkilöltä ei saa kieltää oikeutta yhdessä muiden ryhmänsä jäsenten kanssa nauttia omasta kulttuuristaan, tunnustaa ja harjoittaa omaa uskontoaan tai käyttää omaa kieltään. YK:n ihmisoikeuskomitea täsmensi vuonna 1994 tulkintakannanotossaan tämän kohdan edellyttävän sanamuodostaan huolimatta myös positiivisia erityistoimia (vrt. säännöksen kieltoilmaisu ”ei saa estää”) vähemmistöön kuuluvien kulttuurioikeuksien suojelemiseksi. Komitea painotti samalla alkuperäiskansojen olevan sopimuskohdassa tarkoitettu vähemmistö. Komitea toteaa erikseen alkuperäiskansojen kulttuurin suojaamisen edellyttävän jäsenvaltioilta positiivisia toimenpiteitä ja ryhmän tehokasta osallistumista sen asemaan vaikuttaviin ratkaisuihin.⁹ 27 artiklan on katsottu mahdollistavan ja jopa luovan veloitteen vähemmistöön kuuluvien henkilöiden positiiviseen erityiskohteluun heidän kieltensä, kulttuurinsa ja uskontonsa suojaamiseksi.¹⁰

Positiivinen erityiskohtelu

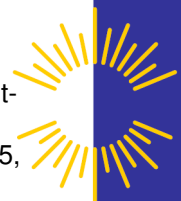
Positiivinen erityiskohtelu (käytetään myös nimityksiä myönteinen erityiskohtelu, positiivinen syrjintä, positiivinen diskriminaatio) on yhdenvertaisuuteen liittyvä työkalu, jonka pyrkimyksenä on yhdenvertaisuuden tosiasiallinen toteutuminen käytännössä. Velvoite positiiviseen erityiskohteluun sisältyy **yhdenvertaisuuslakiin (1325/2014)**. Lain mukaan sellainen oikeasuhtainen erilainen kohtelu, jonka tarkoituksena on tosiasiallisen yhdenvertaisuuden edistäminen, taikka syrjinnästä johtuvien haittojen ehkäiseminen tai poistaminen, ei ole syrjintää (9 §). Moni ihmisoikeussopimus velvoittaa yhdenvertaiseen kohteluun ja kieltää syrjinnän, kuten lasten oikeuksien yleissopimuksen 2 artiklassaan, joka kieltää lasten syrjinnän mm. heidän kieltensä ja syntyperänsä perusteella. **Kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskeva kansainvälinen yleissopimus** (SopS 37/1970, CERD), joka suojelee yksilöitä etniseen alkuperään perustuvalta syrjinnältä, sisältää sopimusmääräyksen positiivisesta erityiskohtelusta. Sopimuksen 1 artikla kieltää rotuun, ihonväriin, syntyperään tai etnisyyteen perustuvan syrjinnän. Artiklan mukaan rotusyrjinnäksi ei ole katsottava sellaisia erityisiä toimenpiteitä, joiden tarkoituksena on turvata näiden ryhmien ja yksilöiden yhtäläiset

⁷ <https://oikeusministerio.fi/saamelaisasiat>

⁸ Perusoikeudet-teos (Hallberg ym. 2011, päivittyvä verkkoteos) listaa kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien tueksi vain tämän sopimuksen.

⁹ Ihmisoikeuskomitea, 27 artiklaa koskeva yleiskommentti nro 23, CCPR/C/Rev.1/Add.5, 1994, kohdat 3.2 ja 7

¹⁰ Hallberg ym. 2011, päivittyvä verkkoteos. Verkkokirjajhyly>Perusoikeudet>III YKSITÄISET PERUSOIKEUDET>13. Oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin (PL 17 §)>Vähemmistön käsite ja vähemmistöoikeudet ihmisoikeussopimuksissa>Vähemmistöjen suojele kansainvälisessä oikeudessa>Kaksi vähemmistökäsitettä

oikeudet ja mahdollisuudet nauttia ja käyttää ihmisoikeuksia ja perusvapauksia.¹¹

KP-sopimuksen 1 artiklan mukaan kaikilla kansoilla on itsemääräämisoikeus. Tämän oikeuden nojalla ne määräävät vapaasti poliittisen asemoitumisensa ja harjoittavat vapaasti taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten olojensa kehittämistä. Ihmisoikeuskomitea on vahvistanut, että sopimuksen 1 artikla koskee myös alkuperäiskansoja.¹²

Vuonna 1976 Suomi liittyi myös **taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevaan yleissopimukseen** (SopS 6/1976, TSS-sopimus). KP-sopimuksen tavoin tämä takaa kansoille itsemääräämisoikeuden 1 artiklassaan. Artikla 15 turvaa jokaisen oikeuden osallistua kulttuurielämään, nauttia sen eduista sekä nauttia tieteellisten, kirjallisten tai taiteellisten tuotteidensa henkisille ja aineellisille eduille suodusta suojasta.

Lasten oikeuksien yleissopimus (SopS 59/1991) sisältämä 30 artikla on samansisältöinen KP-sopimuksen 27 artiklan kanssa. Artiklan mukaan alkuperäiskansaan kuuluvalla lapsella ei saa kieltää oikeutta nauttia yhdessä ryhmän muiden jäsenten kanssa omasta kulttuuristaan, tunnustaa ja harjoittaa omaa uskontoaan tai käyttää omaa kieltään. Sopimuksen 2 artikla kieltää lasten syrjinnän heidän mm. kielen ja syntyperän perusteella. Sopimuksen 29 artiklan mukaan lapsen koulutuksessa tulee pyrkiä kunnioituksen edistämiseen lapsen vanhempia, omaa sivistyksellistä identiteettiä, kieltä ja arvoja kohtaan. Lapsen laajan tiedonsaannin tukemiseksi valtion tulee rohkaista tiedotusvälineitä kiinnittämään erityistä huomiota alkuperäiskansojen lasten kielellisiin tarpeisiin sopimuksen 17 artiklan mukaan.

Huomionarvoinen on myös sopimuksen 9 artiklan 3 kappale, joka velvoittaa sopimusvaltioita kunnioittamaan vanhemmastaan tai vanhemmistaan erossa asuvan lapsen oikeutta ylläpitää henkilökohtaisia suhteita ja suoria yhteyksiä kumpaankin vanhempaansa säännöllisesti, paitsi jos se on lapsen edun vastaista. Sopimuksen 8 artiklan mukaan lapsella on oikeus säilyttää henkilöllisyytensä, kansalaisuutensa, nimensä ja sukulaissuhteensa ja 20 artiklan mukaan lapsella, joka ei voi elää perheensä kanssa, on oikeus saada valtiolta erityistä suojelua ja tukea. Tällöin on kiinnitettävä huomiota lapsen kasvatuksen jatkuvuuteen sekä lapsen etniseen, uskonnolliseen ja kielelliseen taustaan.

Saamelaiden kulttuuriset oikeudet nivoutuvat myös osaksi Euroopan unionin (EU) oikeutta Suomen EU:hun liittymisen myötä. **Liittymissopimuksen pöytäkirjassa nro 3** tunnustetaan Suomen velvoitteet ja sitoumukset saamelaisia

¹¹ Yhdenvertaisuus ja sen pari syrjinnän kieltö ovat perus- ja ihmisoikeuksia, jotka löytyvät jommassakummassa muodossa perustuslaista (6 §) ja lukuisista ihmisoikeussopimuksista, kuten **Euroopan ihmisoikeussopimuksesta** (63/1999, 14 artikla). Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on oikeuskäytännössä vahvistanut positiivisen kohtelun vaatimuksen. Tuomioistuin on tulkinnut, että oikeutta olla tulematta syrjityksi ihmisoikeussopimuksessa turvattujen oikeuksien nauttimisessa loukataan, kun valtiot kohtelevat eri tavalla samankaltaisessa tilanteessa olevia ihmisiä ilman objektiivista ja kohtuullista perustetta. Tätä loukataan myös, kun valtiot ilman objektiivista ja kohtuullista perustetta kieltäytyvät kohtelemasta eri tavoin ihmisiä, jotka ovat merkityksellisellä tavalla erilaisessa tilanteessa (EIT, Thlimmenos v. Kreikka [suuri jaosto], nro 34369/97, 6. huhtikuuta 2000.) Tämän selvityksen kannalta keskeisin ihmisoikeussopimuksessa turvattu oikeus lienee 8 artiklan takaama oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta.

¹² <https://www.samediggi.fi/kansainvaliset-sopimukset/>.

kohtaa ja otetaan huomioon Suomen sitoutuminen saamelaisten elinkeinojen, kielen, kulttuurin ja elämäntavan säilyttämiseen ja kehittämiseen. Lisäksi sopimuspuolet katsovat, että perinteinen saamelaiskulttuuri ja saamelaiselinkeinot ovat riippuvaisia luontaiselinkeinoista, kuten poronhoidosta, saamelaisten perinteisillä asuinalueilla.¹³

Saamelaisten kielelliset oikeudet toteutetaan kansallisella lainsäädännöllä. Saamelaisten kotiseutualueella oikeudet saamenkieliseen asiointiin ovat laajat. Siellä saamelaisella on lain mukaan aina oikeus käyttää viranomaisen kanssa asioidessaan saamen tai suomen kieltä valintansa mukaan (saamen kielilaki 12 §). Tämä koskee niin asiakkaan yhteydenottoa viranomaiseen kuin viranomaisen asiakkaalle suuntaamaa viestintää. Saamen kielilaki näkyy sosiaalipalveluissa niin, että saamelaisen asiakkaan tulisi siis voida olla saamen kielellä yhteydessä sosiaalipalveluihin jo ensimmäisellä yhteydenotokerrallaan. Tietoa etsiessään tiedon tulisi löytyä saameksi. Palveluntarpeen arvioinnissa ja asiakkuutta suunniteltaessa saamen kieltä käyttävän asiakkaan kanssa työskentelisi lähtökohtaisesti saamenkielinen työntekijä. Jollei tällaista ole saatavilla, tapaamisiin tulisi järjestää maksuton tulkkaus. Kun palveluista ja etuuksista tehdään päätöksiä, tulisi asiakkaan saada ne saamen kielellä. Myönnetty sosiaalipalvelu tulisi myös toteuttaa saameksi.

Edellä kuvatut oikeudet eivät ole riippuvaisia asiakkaan suomen kielen taidosta tai taitamattomuudesta. Viranomaisen tulee lain mukaan oma-aloitteisesti tarjota palveluita saamen kielellä. Viranomaisella on velvollisuus selvittää asiakkaan äidinkieli, ja ennakoida sen pohjalta saamenkielistä palvelutarvetta.¹⁴ Viranomaisella tarkoitetaan muun muassa Lapin hyvinvointialuetta sekä kotiseutualueen kuntien viranomaisia. Käytännössä saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutamisessa on huomattavia puutteita.¹⁵

¹³ Suomen EU:n liittymissopimuksen pöytäkirja nro 3. 1994. 11994N/TXT.

¹⁴ Kielilain (423/2003) 23 §:n mukaan viranomaisen tulee toiminnassaan oma-aloitteisesti huolehtia siitä, että yksityishenkilön kielelliset oikeudet toteutuvat käytännössä. Sama tavoite löytyy saamen kielilaista. Kielilain 23 § 3 momentin mukaan kaksikielisen viranomaisen tulee yhteydenotoissaan yksityishenkilöihin ja oikeushenkilöihin käyttää näiden kieltä, suomea tai ruotsia, jos se on tiedossa tai kohtuudella selvitettävissä, taikka molempia. Oikeusministeriö lienee soveltanut tätä säännöstä myös saamen kieliin saamelaisten kielellisiä oikeuksia koskevassa julkaisussa todeten: ”Saamen kielilaissa säädetty kielelliset oikeudet eivät riipu väestötietojärjestelmään merkitystä kielestä. Väestörekisteriin merkityllä tiedolla voi kuitenkin olla merkitystä. Viranomaisen on oma-aloitteisesti selvitettävä henkilön rekisteröity äidinkieli. Rekisterimerkintöjä voidaan käyttää myös esimerkiksi viranomaisen saamenkielisen palvelutarpeen ennakoinnissa.” Kielelliset oikeudet -esite. Oikeusministeriö. s.5. https://oikeusministerio.fi/documents/1410853/4734397/kieli-esite_suomi_web.pdf/

Ks. myös HE 92/2002 vp, s.82.

¹⁵ Saamelaisten kielellisten oikeuksien heikko toteutuminen on kansallisissakin elimissä tiedostettu. Tämä tuodaan esille esimerkiksi Saamebarometreissä, joista vuoden 2016 versio keskittyi sosiaali- ja terveyspalveluihin. Pasanen 2016 s. 30. Ks. myös Arola 2021.

2.1 Suomen ihmisoikeuksia valvovilta elimiltä saamat suositukset koskien saamelaisten sosiaali- ja terveystalveluita

Ihmisoikeussopimusten toimeenpanoa jäsenvaltioissa valvovat tätä tehtävää varten asetetut komiteat, jotka antavat suosituksia jäsenvaltioille määräaikaistalveluitien, tarkastusten ja valitusten pohjalta. Suomi on saanut moitteita puutteista saamelaisten oikeuksien toteutumisessa sosiaali- ja terveystalveluissa, ja suosituksia ongelmien korjaamiseen. Komiteoiden suositukset koskevat edellä käsiteltyjen ihmisoikeussopimusten lisäksi muita sopimuksia, joissa ei erikseen mainiten säädetä alkuperäiskansaoikeuksista, mutta joiden valvonnassa saamelaisten asema on nostettu omana kysymyksenään esille. Saamenkielisten ja saamelaisille suunnattujen talvelujen puute nousee toistuvasti esille. Kun talvelut suunnitellaan ja tuotetaan saamenkielisinä ja/tai saamelaisille, on selvää, että saamelaiskulttuuri tulee myös paremmin huomioiduksi ja ymmärretyksi.

Suomi on saanut moitteita ja suosituksia mm. seuraavista asioista:

- saamenkielisiä sosiaali- ja terveystalveluja on edelleen saatavilla liian vähän; Suomen tulisi varmistaa terveys- ja mielenterveystalvelujen sekä sosiaalitalvelujen tarjonta saamen kielellä, sekä saamelaisten kotiseutualueella näiden talvelujen saatavuus; Suomen tulisi jouduttaa opetus- ja kulttuuriministeriön ehdottaman saamen kielen edistämiseksi ja suojelemiseksi tarkoitettun elvytystalvelun toteuttamista, myös sosiaali- ja terveystalveluissa.¹⁶
- saamelaislapset eivät saa terveydenhuoltotalveluja mukaan lukien mielenterveystalveluja eivätkä terapiaa ja psykiatrista hoitoa saamen kielellä; Suomen tulisi seurata ja arvioida saamelaislasten oikeuksien huomioon ottamista kansallisissa suunnitelmissa ja ohjelmissa; Suomen tulisi varmistaa, että saamelaislapsilla, myös saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella asuvilla, on oikeus kulttuurisensitiivisiin koulutus- ja terveydenhuoltotalveluihin omalla kielellään.¹⁷
- äitiysneuvolat, sairaalat, päiväkodit ja oppilaitokset tarjoavat talveluja vain harvoin saamen kielellä; Pohjois-Suomessa ole turvakoteja perhevähävaltaa kokeneille saamelaisnaisille; Suomen tulisi ryhtyä toimenpiteisiin varmistukseen, että saamelaisnaisille tarjotaan asianmukaisia sosiaali- ja terveystalveluja, mukaan lukien äitiyshuolto ja varmistaa, että kotivähävaltan uhreina olevilla saamelaisnaisilla on pääsy turvakoteihin ja talveluihin, jotka vastaavat heidän tarpeitaan.¹⁸
- Suomen tulisi kiireellisesti ryhtyä ryhtyä lisätoimiin varmistukseen saamenkielisten sosiaali- ja terveystalvelujen saavutettavuus.¹⁹

¹⁶ YK:n alaisen rotusyrjintäkomitean suositukset vuosilta 2017 ja 2013. (CERD/C/FIN/CO/23; CERD/C/FIN/CO/20–22).

¹⁷ YK:n alaisen lapsen oikeuksien komitean suositus vuodelta 2011 (CRC/C/FIN/CO/4).

¹⁸ YK:n alainen naisten syrjinnän poistamista käsittelevän komitean suositus vuodelta 2014 (CEDAW/CFIN/CO/7). Komitea valvoo kaikkinaisten naisten syrjinnän poistamista käsittelevän yleissopimuksen (SopS 67/1986) täytäntöönpanoa sopimusvaltioissa.

¹⁹ Euroopan neuvoston ministerikomitean suositukset vuosilta 2019, 2012, 2007, 2004

- Suomen tulisi välittömästi ja merkittävästi vahvistaa saamelaiskäräjien oikeuksia osallistua lainsäädäntöön ja käytäntöön mm. antamalla saamelaiskäräjille tarvittavat resurssit ja tarjoamalla asianomaisille viranhaltijoille kansallisella ja paikallisella tasolla koulutusta laissa säädetyn neuvotteluvelvoitteen asianmukaisesta täytäntöönpanosta; lakisääteisiä oikeuksia saamenkielisiin sote-palveluihin saamelaisten kotiseutualueella tulisi selkeyttää tiiviissä yhteistyössä saamelaisten kanssa ja tulisi määritellä saavutettavissa ja mitattavissa olevat tavoitteet; näiden tavoitteiden saavuttamiseksi olisi osoitettava riittävä rahoitus; viranomaisten tulisi tarvittaessa harkita tiettyjen saamenkielisten palvelujen tarjoamista kotiseutualueen ulkopuolella.²⁰

ja 2001 (CM/RecChL/2018/5; RecChL/2012/2; RecChL /2007/7; RecChL/2004/6; RecChL/2001/3). Komitea valvoo Euroopan neuvoston alueellisia ja vähemmistökieliä koskevan yleissopimuksen (SopS 23/1998) täytäntöönpanoa sopimusvaltioissa.

²⁰ Euroopan neuvoston ministerikomitean suositus vuodelta 2020 (CM/ResCMN/2020/1). Komitea valvoo Euroopan neuvoston kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puitteyleissopimuksen (SopS 1–2/1998) täytäntöönpanoa sopimusvaltioissa.

3 Saamelaiskulttuurin huomioiminen lapsiperheiden sosiaalipalveluissa

3.1 Sosiaalihuoltoa koskeva lainsäädäntö velvoittaa kulttuurin huomioimiseen

Lainsäädäntö ei vain mahdollista vaan myös velvoittaa asiakkaan kulttuurin huomioimiseen sosiaalihuoltoa järjestäessä ja toteuttaessa. Sosiaalipalveluja koskevassa lainsäädännössä säädetään asiakkaan kielen ja kulttuurin huomioimisesta ja lapsen oikeuksista omaan kieleen ja kulttuuriin. Tässä luvussa käydään nämä säännökset läpi ja käsitellään lapsen edun käsitettä, joka on tärkein lastensuojelun periaatteista.²¹ Omana alalukunaan käsitellään olosuhteselvitystä lainsäädännön ja oikeuskirjallisuuden kautta, sillä olosuhteselvitys on toinen niistä kahdesta sosiaalihuollon osiosta, joissa on nähty olevan suurin tarve saamelaisen asiakkaan kulttuuritaustan merkityksen ymmärtämiselle. Sosiaalihuollon työntekijän on tärkeä huomata, että sosiaalihuoltoa säätelevien lakien lisäksi saamelaisen asiakkaan kohdalla tulee ottaa huomioon tämän asema alkuperäiskansan jäsenenä. Lukuisat Suomea ja täten suomalaista viranomaistakin suoraan velvoittavat kansainväliset sopimukset käsittelevät alkuperäiskansan erityisiä oikeuksia, ja tärkein näistä on oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin. Näiden oikeuksien juridinen perusta ja merkitys sosiaalihuollossa on esitelty luvussa kaksi.

3.1.1 Lapsen etu

Lapsen edun periaate on merkittävä ja ohittamaton periaate. Periaatteen ytimessä on pyrkimys ratkaisuun, jossa lapsen kaikki oikeudet toteutuvat mahdollisimman täysimääräisesti. YK:n lapsen oikeuksien sopimus velvoittaa asettamaan lapsen edun²² ensisijaiseksi ratkaisuperusteeksi, ja lapsen oikeuksien komitea täsmentää yleiskommentissaan tämän veloitteen koskevan kaikkia lasta koskevia viranomaisratkaisuja.²³ Tämän veloitteen pitää toteutua myös käytännön työssä. Kaikkia tilanteita, joihin lapsi tavalla tai toisella liittyy, pitää tarkastella myös lapsen ja lapsen oikeuksien toteutumisen kannalta. Lähtökohtaisesti esimerkiksi kaikki lapsen huoltajaan liittyvät asiat kytkeytyvät myös lapseen.²⁴

²¹ Lastensuojelun käsikirjassa käydään läpi lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun keskeiset periaatteet 1–7, joita ovat 1. lapsen edun periaate, 2. koko perheen ja vanhempien tukeminen, 3. osallisuus, 4. yhdenvertaisuus, 5. suhteellisuusperiaate, 6. suunnitelmallisuus ja 7. palvelujen oikea-aikaisuus. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/mita-on-lastensuojelu/lastensuojelun-arvot-ja-periaatteet>.

²² Lasten oikeuksien sopimus (LOS, SopS 59/1991) 3 artikla. "Lapsen edun" käsite ei ole uusi, vaan se otettiin käyttöön jo ennen yleissopimusta, ja se on vahvistettu vuoden 1959 lapsen oikeuksien julistuksessa (kohta 2), kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevassa yleissopimuksessa (5 artikla, b kohta ja 16 artikla, 1 kohta, d alakohta) sekä alueellisissa sopimuksissa ja monissa kansallisissa ja kansainvälisissä säädöksissä. (CRC/C/GC/14, s. 3).

²³ YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 14 (CRC/C/GC/14), kohta 4.

²⁴ Oikeudellisen osaamisen tarpeita sosiaalityössä, SOHOVA-hankkeen selvitys 03/2020 s. 24.

Lapsen edun periaate vaikuttaa kolmella eri tavalla. Ensinnäkin lapsen etu on sisällöllinen oikeus – yksittäisen lapsen tai kyseessä olevan lapsiryhmän etu on asetettava ensisijaiseksi harkinnan lähtökohtana ja päätöksenteon tavoitteena. Toiseksi se on perustavanlaatuinen tulkintaperiaate: tulkintaperiaatteena lapsen etu velvoittaa valitsemaan eri tulkintavaihtoehdoista sen, joka parhaiten toteuttaa lapsen etua. Kolmanneksi lapsen etu on prosessuaalinen toimintaohje: päätöksentekoprosessissa on tuotava esille lapsen edun harkintaan liittyvä analyysi.²⁵

Lapsen edun sisällölliset oikeudet määritellään tarkemmin YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksessa ja kansallisessa lainsäädännössä lapsen huollosta ja taapamisoikeudesta annetun lain (361/1983) 1 §:ssä, lastensuojelulain (417/2007) 4 §:ssä sekä sosiaalihuoltolain (1301/2014) 5 §:ssä.²⁶

Lastensuojelulain 24 §:ssä säädetään lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän vastuusta lapsen edun turvaamisessa. Lain esitöiden mukaan tavoitteena on korostaa lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän velvollisuutta toimia lapsen edun valvojana.

3.1.2 Sosiaalihuoltolaki

Sosiaalihuoltolaissa säädetään sosiaalisen turvallisuuden ja hyvinvoinnin edistämisestä sekä muista hyvinvointialueen sosiaalihuollon tehtävistä ja palveluista sekä niiden toteuttamisesta. Vuoden 2014 lakiuudistuksen yhteydessä perusteluiden osalta nykytilan arvioinnissa todetaan Suomen kulttuurisen ja etnisen moninaistumisen olevan iso yhteiskunnallinen muutos, mikä asettaa vaatimuksia sosiaalihuollon toteuttamiselle. Näiden lisäksi todetaan Suomessa olevan kansallisia kieli- ja kulttuurivähemmistöjä, joiden oikeudet ja erityiset tarpeet on huomioitava perustuslain mukaisesti sosiaalihuoltoa toteutettaessa. Saamelaiset mainitaan yhtenä näistä vähemmistöistä.²⁷

Suoraan sosiaalihuoltolaissa säädetään kulttuurin huomioimisesta vain yhdessä kohtaa. Lain 4 §:ssä säädetään asiakkaan edusta. Säännöksen 5 kohdan mukaan eri toimintatapojen ja ratkaisujen osalta tulisi huomioida asiakkaan kielellinen, kulttuurinen sekä uskonnollinen tausta.²⁸ Tämän lisäksi laissa säädetään hyvästä kohtelusta sosiaalihuollon keskeisissä periaatteissa (SHL 30 §). Asiakkaalla on oikeus saada sosiaalihuollon toteuttajalta hyvää kohtelua ilman syrjintää, mikä edellyttää asiakkaiden yhdenvertaista kohtelua. Pykälällä halutaan korostaa perustuslain 6 §:ssä ilmaistua periaatetta, jonka mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä, eikä ketään saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielihyväntilan, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Syrjintäkielto ja yhdenvertaisuusperiaate ovat oikeusjärjestyksemme keskeisimpiä oikeusperiaatteita. Ne ilmaisevat kaikkien ihmisten samanarvoisuutta, joka ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kaikilla olisi oltava samat oikeudet ja

²⁵ YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 14 (2013) lapsen oikeudesta saada etunsa otetuksi ensisijaisesti huomioon (3 artikla, 1 kohta), CRC/C/GC/14, s. 4

²⁶ Lisää lapsen edun määrittelystä THL:n ylläpitämässä Lastensuojelun käsikirjassa. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/mita-on-lastensuojelu/lastensuojelun-arvot-ja-periaatteet>

²⁷ HE 164/2014 vp, s. 72.

²⁸ Vastaava säännös on voimassa olevan sosiaalihuollon asiakaslain 4 §:n 2 momentissa sekä lastensuojelulain 4 §:n 2 momentin 7 kohdassa.

velvollisuudet. Sosiaalihuoltolain esitöissä muistutetaan, että ”yhdenvertaisuusperiaatteen oikeudellinen ydin on siinä, että samanlaisissa tilanteissa ihmisiä on kohdeltava samalla tavalla ja erilaisissa tilanteissa eri tavoin. Yhdenvertaisuusperiaate ja syrjintäkielto eivät aina edellytä samanlaista kohtelua, vaan ne voivat edellyttää erilaista kohtelua olosuhteiden näin vaatiessa. Ihmisten tosiasiallinen samanarvoisuus voi olla niin heikosti toteutunut tietyillä elämäntilanteilla, että on ryhdyttävä tukitoimenpiteisiin heikossa asemassa olevien yksilöiden tai ryhmien olosuhteiden parantamiseksi. Myönteistä erityiskohtelua ei pidetä syrjintänä.”²⁹ Lisää positiivisesta erityiskohtelusta luvussa kaksi.

3.1.3 Lastensuojelulaki

Lastensuojelulaissa on useampi maininta kielestä ja kulttuurista. Lastensuojelun keskeisistä periaatteista (4.1 §) säädettyäessä 7 kohdassa todetaan, että lapsen etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapsen kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisen. 7 kohta on lisäys lastensuojelulain edeltäjän lastenhuoltolain vastaavaan pykälään. Lisätyn kohdan huomioon ottamista lapsen etua arvioitaessa on lain perustelujen mukaan syytä korostaa lapsen oikeuksien yleissopimuksen sisältämien lapsen oikeuksien toteuttamiseksi. Lapsen kielellinen ja kulttuurinen tausta tulee huomioida siinä missä säännöksen muutkin kohdat lapsen etua koskevaa kokonaisarviota tehtäessä.³⁰ Lainkohdan muutoksella on tavoiteltu lasten keskinäisen tasa-arvon vahvistamista, josta säädetään perustuslain 6.3 §:ssä³¹.

Sijaishuoltopaikan valintaa käsittelevän 50 §:n mukaan tulee mahdollisuuksien mukaan ottaa huomioon lapsen kielellinen, kulttuurinen sekä uskonnollinen tausta. Tärkeys tulee esille lainkohdan perusteluissa: Sijaishuoltopaikan valinnassa on selvitettävä riittävästi lapsen perhe- ja kulttuuritaustan merkitystä lapsen edun toteutumiseen sekä hänen mahdollisuutensa säilyttää yhteys omaan kulttuuriinsa, uskontoonsa ja äidinkieleensä.³² Lisäksi sijaishuoltopaikan valinnassa tulisi kiinnittää erityistä huomiota lapsen sisarusuhteiden ja muiden läheisten ihmissuhteiden sekä hoidon jatkuvuuteen.³³

Lapsen kielelliset ja kulttuuriset oikeudet voivat nousta keskeisiksi sijaishuoltopaikan valinnassa. Lapsen oikeus omaan äidinkieleen liittyy erottamattomasti lapsen oikeuteen pitää yhteyttä omiin vanhempiinsa ja läheisiinsä. Pienen lapsen kohdalla äidinkielen oppiminen ja sen säilyttäminen on tärkeä osa identiteetin muotoutumista ja kehittymistä. Omasta kulttuuristaan vieraantuminen voi olla vahingollista lapselle.³⁴ Jos mahdollisia lapsen tarvetta vastaavia vaihtoehtoisia sijaishuoltopaikkoja on useita, niistä on valittava se, joka pystyy paremmin

²⁹ HE 164/2014 vp, s. 121.

³⁰ HE 252/2006 vp, s. 117.

³¹ HE 252/2006 vp, s. 213.

Perustuslain 6.3 §: Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.

³² HE 252/2006 vp, s. 178. Pykälän perusteluissa viitataan tässä kohtaa myös sosiaalihuollon asiakaslaisessa erikseen säädettyyn asiakkaan oikeuteen laadultaan hyvään sosiaalihuoltoon ja hyvään kohtelun sisältäen sen, että asiakkaan äidinkieli ja kulttuuritausta huomioidaan.

³³ HE 252/2006 vp, s. 177.

³⁴ Rätty 2007 s. 301. Ks. myös Helsingin HAO 10.5.2007, nro 07/0557/6.

huomioimaan lapsen kulttuurisen taustan ja äidinkielen. Hoitopaikan valinnassa ratkaisua ei saa tehdä tällaisessa tapauksessa kustannusten perusteella.³⁵

Oikeuskirjallisuudessa nostetaan esille perheen ja lapsen itsemääräämisoikeuden yhteys sosiaalityön hienovaraisuusperiaatteeseen. Nämä edellyttävät osaltaan lapsen ja perheen kulttuurisen taustan riittävää huomioimista.³⁶

3.1.4 Asiakaslaki

Lakiin sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000, asiakaslaki) on kirjattu erillinen säännös sosiaalihuollon asiakkaan oikeudesta laadultaan hyvään sosiaalihuoltoon ja hyvään kohteluun. Tämän 4 §:n mukaan asiakkaalla on oikeus saada sosiaalihuollon toteuttajalta laadultaan hyvää sosiaalihuoltoa ja hyvää kohtelua ilman syrjintää. Sosiaalihuoltoa toteutettaessa on otettava huomioon asiakkaan toivomukset, mielipide, etu ja yksilölliset tarpeet sekä hänen äidinkiensä ja kulttuuritaustansa. Hallituksen esityksessä viitataan kielen ja kulttuuri osalta perustuslakiin, ja nostetaan erikseen esille kaksi perinteistä vähemmistöä: saamelaiset ja romanit.³⁷ Samassa säännöksessä esitetään syrjimättömyyden vaatimus sosiaalihuollon toteuttajalla. Lain perusteluissa nostetaan tässä kohtaa esille kaksi oikeusjärjestyksemme keskeisimmistä periaatteista: yhdenvertaisuusperiaate ja syrjintäkielto. Tämänkin lain osalta todetaan, että myönteinen erityiskohtelu ei ole syrjintää. ”Yhdenvertaisuusperiaate ja syrjintäkielto eivät vain edellytä samanlaista kohtelua, vaan ne myös voivat edellyttää erilaista kohtelua olosuhteiden näin vaatiessa. Ihmisten tosiasiallinen samanarvoisuus voi olla niin heikosti toteutunut tietyillä elämänoilla, että on ryhdyttävä tukitoimenpiteisiin heikossa asemassa olevien yksilöiden tai ryhmien olosuhteiden parantamiseksi.”³⁸

Lain esitöissä kiinnitetään vielä huomiota oikeuskanslerin laillisuusvalvontakäytäntöön, jossa on painotettu, että sosiaalihuoltoasetuksessa tarkoitettussa huoltosuunnitelmassa on otettava huomioon asiakkaan yksilölliset olosuhteet ja erityistarpeet.³⁹

3.1.5 Järjestämislaki

Lain sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä (612/2021, järjestämislaki) kirjaukset kielellisten oikeuksien asettamista velvoitteista eivät tuo juuri uutta käytännön työhön sosiaalihuollossa kielen ja kulttuurin huomioimisen osalta. Lain esitöistä löytyy kuitenkin kenties tuorein lainsäätäjän viittaus positiiviseen erityiskohteluun. Palvelujen saatavuus ja saavutettavuus (4 §) säännöksen perusteluissa puhutaan tosiasiallisesta yhdenvertaisuudesta, jonka toteutuessa kaikille toteutuu tarpeisiinsa nähden riittävät ja mahdollisimman hyvät palvelut. Kaikkien samanlainen kohtelu ei aina riitä takaamaan yhdenvertaisuuden toteutumista, vaan yhdenvertaisuus on myös eriarvoisuuksien tasoittamista esimerkiksi

³⁵ Keski-Suomen LO 19.8.1994 T 677.

³⁶ Rätty 2007 s. 22.

³⁷ HE 137/1999 vp, s. 9.

³⁸ HE 137/1999 vp, s. 20.

³⁹ Oka 14.6.1991 D 562/1/89.

positiivisen erityiskohtelun avulla.⁴⁰ Eri ihmisryhmien kohtelulle toisistaan poikkeavalla tavalla on kuitenkin oltava yhteiskuntapoliittisesti hyväksyttävä syy.⁴¹ Saamelaisten kohdalla tämä vaatimus ei aiheuta ongelmia, sillä yhteiskuntapoliittiset syyt seuraavat kiistatta Suomea velvoittavista alkuperäiskansojen oikeuksia turvaavista ihmisoikeussopimuksista sekä Suomen omasta perustuslaista ja muusta lainsäädännöstä. (ks. luku 2)

3.1.6 Olosuhdeselvityksestä

Kun vanhemmat eivät pääse sopimukseen lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisesta, he voivat hakea ratkaisua käräjäoikeudesta. Ennen asian ratkaisua tuomioistuimen on tarvittaessa pyydettävä vanhempien ja lapsen tilanteesta ja lapsen elinolosuhteista selvitys hyvinvointialueelta. Olosuhdeselvityksen laatiminen tuomioistuimelle (lastenhuoltolain 16 §) on yksi hyvinvointialueen keskeisimmistä tehtävistä lapsen huolto- ja tapaamisasioissa.⁴² Vuonna 2019 uudistetun säännöksen mukaisesti tuomioistuimen on huolto- ja tapaamisriidassa tarvittaessa hankittava selvitys hyvinvointialueelta ja yksilöitävä, mistä kysymyksistä selvitystä erityisesti tarvitaan. Lakimuutoksen esitöiden mukaan säännös ei estä sitä, että selvityksessä tuodaan esiin muitakin seikkoja kuin tuomioistuimen nimenomaisesti pyytämiä, mikäli hyvinvointialue katsoo näillä seikoilla olevan merkitystä asian ratkaisun kannalta.⁴³ Selvityksen tarkoituksena on antaa tuomioistuimelle tietoja perheen tilanteesta, lapsen elinolosuhteista ja muista asian ratkaisemiseen vaikuttavista seikoista. Jos selvitystä tehtäessä käy ilmi, että asia on ratkaistavissa hyvinvointialueen vahvistamalla sopimuksella, hyvinvointialueen on annettava tarvittavaa apua sopimuksen tekemisessä. Tuomioistuin asettaa määräjän selvityksen toimittamiselle. Tuomioistuin voi pyytää aikaisemman selvityksen täydentämistä tai muuta selvitystä, jos se katsoo, että selvitys on puutteellinen, tai jos asiaa käsiteltäessä on tullut esiin uusia seikkoja, joiden johdosta lisäselvitys on tarpeen.

Selvityksen tarpeellisuuden arviointi perustuu tuomioistuimen suorittamaan kokonaisuuskäytännön, jossa ratkaisevana kriteerinä tulisi olla lapsen etu.⁴⁴ Alkuperäiskansaan kuuluvan lapsen kohdalla tiedon hankkiminen tuomioistuimelle tämän taustan ymmärtämiseksi voi olla tarpeen lapsen oikeuksien toteutumiseksi.⁴⁵

⁴⁰ HE 241/2020 vp, s. 656.

⁴¹ HE 241/2020 vp, s. 22.

⁴² Aaltonen 2020 s. 286.

⁴³ HE 88/2018 vp. Vuoden 2019 lakimuutoksen keskeisin tavoite oli parantaa lapsen edun toteutumista huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeissa asioissa. Yksi keinoista on nopeuttaa näiden asioiden oikeuskäsittelyä, ja tämän pykälän muutokset ovat tehty tätä tavoitellen. Selvitettävien kysymysten yksilöinnin tarkoitus on nopeuttaa asiaan perehtymistä sosiaaliviranomaisessa ja ehkäistä asian liian laajamittainen selvittäminen. Yksilöidyn pyynnön huomautetaan auttavan myös vanhempia hahmottamaan tuomioistuimelle merkitykselliset riidan kohteena olevat asiat, mikä osaltaan selkeyttää koko oikeusprosessia. Hallituksen esityksessä ajalta ennen sote-uudistusta puhutaan sosiaalilautakunnasta. Nyttemmin tehtävät ovat siirtyneet hyvinvointialueelle, mikä näkyy lakitekstissä.

⁴⁴ Aaltonen 2020 s. 295.

⁴⁵ Alkuperäiskansaan kuuluvan lapsen oikeudet taataan useissa kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa, joista keskeisimpiä on YK:n lasten oikeuksien yleissopimus. Tämä säädöspohja on käyty seikkaperäisesti läpi tämän selvityksen luvussa 2.

Hyvinvointialue toimii tuomioistuinta avustavana viranomaisena laatiessaan olosuhdeselvitystä. Oikeuskirjallisuuden selkeä kanta on, ettei hyvinvointialue saa selvitystä tehdessään asettua päätöksentekijän asemaan, sillä päätöksen tekeminen kuuluu yksin tuomioistuimelle.⁴⁶ Selvityksen luonne tulee esille pykälän 2 momentissa, ja se on ennen kaikkea tiedon hankintaa ja sen välittämistä tuomioistuimen ratkaisutoimintaa varten. Keskeistä on tieto sellaisista seikoista ja olosuh-teista, joilla voi olla merkitystä asiaa ratkaistaessa ja joita tuomioistuimen on vaikea muulla tavoin saada.⁴⁷ Sosiaali- ja terveysministeriö on suosituksessaan selvityksen laatimisesta vastaavan henkilön pätevyydestä suositellut, että työnteki-jän (työparin) tukena on tilanteen arvioimiseksi tarvittava määrä eri alojen asian-tuntijoita.⁴⁸

Tietojen hankkimisesta selvitystä varten: *”Tuomioistuimen toimittamien tietojen ja muiden asiakirjojen perusteella sosiaalitoimi ratkaisee, mitä tietoja ja lausuntoja se pyytää muilta viranomaisilta ja asiantuntijoilta. Hyvä käytäntö on, että ensimmäisessä tapaamisessa asianosaisten kanssa käydään läpi hänen mahdolliset asiakkuutensa muualla ja hänelle kerrotaan, mitä tietoja hänestä ja lapsesta tul-laan pyytämään. - - Selvityksen tekemisen yhteydessä voi konsultoida asiantunti-joita. - - Sosiaaliviranomaisen tieto- ja lausuntopyyntöä tulee ilmetä, missä tar-koituksessa tietoa pyydetään. - - Tietopyynnöt tulee rajata niin, että lapsesta ja asianosaista ei keräännä tarpeetonta tietoa. Tietopyyntöä ei kuitenkaan pidä ra-jata liikaa, jotta tuomioistuin saa harkita tietojen merkitystä ratkaisun kannalta. Epäselvissä tilanteissa kannattaa ottaa yhteyttä selvityksen pyytäneeseen tuo-mioistuimeen. Selvitykseen liitettävien tietojen tulee olla selvitystyöntekijän pyytä-miä, eikä vanhempien tai muiden asianosaisten tarjoamia dokumentteja pää-sääntöisesti oteta vastaan.”*⁴⁹

Selvitystyöskentelyssä yhdeksi tavoitteeksi on kirjattu perheen [elämän]tilanteen selvittäminen. Terveiden ja hyvinvointilaitoksen (THL) oppaassa olosuhdeselvi-tyksen laatimiseksi listataan asioita, joista on tarkoituksenmukaista koota tietoa niiltä osin, kun asiat eivät käy ilmi tuomioistuimen asiakirjoista tai ne ovat riittäisiä tai niihin tarvitaan tarkennuksia.⁵⁰ Kulttuurin ja uskonnon kohdalla selvityksen kohteeksi mainitaan *”vanhemman näkemykset lapsen uskonnosta ja sen harjoit-tamisesta sekä kulttuuristen seikkojen huomioiminen etenkin monikulttuurisissa perheissä.”* Ohjeet eri kulttuurien kohtaamiseen on usein tehty oletuksella asia-kasperheen maahanmuuttajataustasta, mikä näkyy myös lainatussa Aaltosen te-oksessa. Soveltaessa ohjeita kansallisiin vähemmistöihin tulee näiden erityispiir-teet tunnistaa ja huomioida. *”Viranomaisten tiedot eri kulttuurien perheeseen ja vanhemmuuteen liittyvistä arvoista ja maahanmuuttajien elämästä Suomessa*

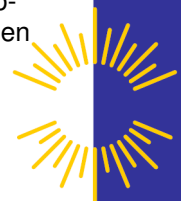
⁴⁶ Tästä kannasta poiketaan vuosi Aaltosen kirjan jälkeen julkaistussa THL:n tuottamassa asiantuntijaryhmän suosituksessa Opas lapsenhuoltolain mukaisen sosiaalilautakunnan selvityksen laatimiseksi: ”Selvitys tulee laatia siten, että tuomioistuimella on mahdollisuus itsenäisesti arvioida selvityksessä todettujen seikkojenmerkitystä ja paikkansapitävyyttä. On kuitenkin hyväksyttävää, ja moni tuomari sitä erityisesti toivookin, että selvittäjät esit-tävät ratkaisuehdotuksen.” Aaltonen tuo teoksessaan tällaista käytäntöä esille, mutta to-teaa sen olevan väistymään päin tuomareiden tietojen parantuessa aiheesta koulutuksen myötä. THL:n suosituksessa ei viitata Aaltosen päivittyneeseen teokseen, ja on näin ollen syytä olettaa, että sitä ei ole huomioitu suositusta tehtäessä.

⁴⁷ Aaltonen 2020 s. 286–292.

⁴⁸ Opas lapsenhuoltolain mukaisen sosiaalilautakunnan selvityksen laatimiseksi. 2021, s.18. Sosiaali- ja terveysministeriön Kuntainfo 5/2019, s. 2.

⁴⁹ Opas lapsenhuoltolain mukaisen sosiaalilautakunnan selvityksen laatimiseksi 2021 s. 24–25.

⁵⁰ Opas lapsenhuoltolain mukaisen sosiaalilautakunnan selvityksen laatimiseksi 2021 s. 35.

ovat usein puutteellisia, mikä voi johtaa siihen, että ulkomaalaisia ei kohdata yksilönä, vaan stereotyyppisesti ryhmänsä edustajina. Tämä on riski myös oikeudenkäynnissä. Ensimmäinen askel oikeudenmukaiseen käsittelyyn on se, että käsittelijä tunnistaa omat ennakkoluulonsa, jotta hän ei tee oletuksia vanhempien näkemyksistä heidän kulttuurisen taustansa perusteella. Tuomari voi osoittaa avointa kiinnostusta vanhempien kulttuuria kohtaan ja kysyä rohkeasti vanhemmilta heidän perinteistään, arvoistaan ja siitä, mikä heille on tärkeää.”⁵¹

Monen muunkin THL:n oppaan listalle nostetun asian kohdalla on tärkeää ymmärtää saamelaiskulttuurin vaikutus niihin. Esimerkiksi asuinolosuhteet (listan kohta 1), ammatti ja työpaikka (2), terveydentila (4), läheisverkosto (7) ja vanhemman kasvatuseriaatteet (11) voivat näyttäytyä saamelaisyhteisössä valtaväestöstä poikkeavasti. Tässä kohtaa selvityksen tekoa vaaditaan kulttuurisensitiivisyyttä sekä kulttuurista kompetenssia, jotta asiat tulevat saamelaisen kulttuurisia oikeuksia kunnioittaen välitettyä tuomioistuimelle.

Kulttuurisensitiivisyys ja kulttuurinen kompetenssi tuodaan THL:n oppaassa esille yhdenvertaisuuden yhteydessä. Yhdenvertaisuusvaatimus perustuu perustuslakiin, yhdenvertaisuuslain vaatimukseen viranomaisen velvollisuudesta edistää yhdenvertaisuutta ja sosiaalihuollon asiakaslain mukaiseen asiakkaan oikeuteen saada laadultaan hyvää sosiaalihuoltoa ja hyvää kohtelua ilman syrjintää. ”Kulttuurisen kompetenssin eli osaamisen käsite tarkoittaa kaikista kulttuuritaustoista tulevien ihmisten kunnioittamista sekä syrjimättömän ilmapiirin rakentamista ja vaalimista yhteiskunnassa. Se tarkoittaa myös palveluiden järjestämistä, saataavuutta ja saavutettavuutta niin, että eri taustoista tulevien ihmisten osittain erilaiset tarpeet otetaan huomioon. Ammattilaisten kulttuurinen kompetenssi muodostuu kulttuurisesta tiedostamisesta, tuntemuksesta, taidoista, kohtaamisesta ja motivaatiosta, jossa omia kulttuurisia tottumuksia ja arvoja peilataan toisten kulttuurien tottumuksiin ja arvoihin. Kulttuurisensitiivisyydellä tarkoitetaan ammattilaisen kulttuurisesti kunnioittavia vuorovaikutustaitoja ja arvostavaa sekä sanallista että sanatonta kohtaamista ja viestintää ammattilaisen ja asiakkaan välillä niin, että kummallakin osapuolella on oikeus oman kulttuurinsa ilmaisuun ja sen kanssa hyväksytyksi ja kuulluksi tulemiseen. Kulttuurisensitiivisyys on halua, kykyä ja herkkyyttä ymmärtää eri taustoista tulevaa ihmistä. Kulttuurisensitiivinen lähestymistapa ja räätälöidyt palvelut ovat keino kasvattaa luottamusta viranomaisiin ja yhteiskunnan tarjoamiin palveluihin. - - Kulttuurisensitiivinen lähestymistapa tarkoittaa selvitystyössä henkilön yksilöllistä kohtaamista ja hyvin mahdollisesti hieman pidemmän tapaamisajan varaamista ja selkokielempää asiakasohjausta.”⁵²

3.2 Saamelaiskulttuurin huomioimisen tarve Lapin hyvinvointialueen lapsiperheiden sosiaalipalveluissa

Lapin hyvinvointialueen organisaatiossa sosiaalipalvelut jakautuvat perheiden ja työikäisten palveluihin, vammaispalveluihin ja ikäihmisten palveluihin. Perheiden ja työikäisten palvelujen vastuualue jakautuu lapsiperheiden palveluihin, perheoikeudellisiin palveluihin, lastensuojeluun sekä työikäisten palveluihin. Tässä

⁵¹ Aaltonen 2020 s. 108.

⁵² Opas lapsenhuoltolain mukaisen sosiaalilautakunnan selvityksen laatimiseksi 2021 s. 45–46.

selvityksessä tarkastelussa ovat lapsiperheiden palvelut, perheoikeudelliset palvelut ja lastensuojelu.

Palvelut jakautuvat neljälle palvelualueelle, joista jokaisella on vastuuyksikköjohtajat eri vastuualueille sekä palvelupäälliköt alayksiköille. Perheoikeudellisten palveluiden johtaminen on keskitetty kaakkoiselle alueelle.⁵³

Kaikilla palvelualueilla tarjotaan kaikkia sosiaalihuoltolain mukaisia palveluita. Alla olevat lasten ja perheiden sosiaalipalveluiden kuvaukset perustuvat sosiaalihuoltolakiin ja sosiaalihuoltolain soveltamisoppaaseen⁵⁴, Terveys- ja hyvinvoinnintaloksen ohjeisiin⁵⁵ sekä muihin lasten ja perheiden sosiaalipalveluita koskeviin oppaisiin ja ohjeistuksiin⁵⁶. Lapin hyvinvointialueella yhteisiä palvelukuvauksia ja palvelujen järjestämistä koskevia ohjeita ei ole vielä käytettävissä syyskuussa 2023. Seuraavaksi käydään läpi sosiaalihuollon palveluprosessin vaiheet lapsiperheiden palveluissa ja hahmotellaan kohtia, joissa saamelaiskulttuurin erityispiirteiden huomioiminen saamelaisen asiakkaan kulttuuristen oikeuksien toteutumiseksi voi olla tarpeen.

3.2.1 Palvelutarpeen arviointi

Sosiaalihuollon asiakkaaksi tullaan hakemuksen, yhteydenoton tai ilmoituksen kautta. Asiakkuus voi alkaa myös niin, että hyvinvointialueen työntekijä saa muuten työtehtävissään tiedon henkilöstä, joka mahdollisesti on sosiaalihuollon palveluiden tarpeessa. Yhteydenotto sosiaalihuoltoon tarkoittaa, että työntekijä, jonka tietoon mahdollinen sosiaalihuollon tarve tulee, tekee yhteydenoton yhteistyössä asiakkaan itsensä kanssa. Jos suostumusta asiakkaalta ei saada ja henkilö on ilmeisen kykenemätön vastaamaan omasta huolenpidostaan, terveydestään tai turvallisuudestaan, tai lapsen etu sitä välttämättä vaatii, on sosiaalihuoltolain 5§ mukaisen ammattihenkilön tehtävä viipymättä ilmoitus sosiaalihuollon tarpeesta salassapitosäännösten estämättä.⁵⁷

Yhteydenotto sosiaalihuoltoon käynnistää aina palvelutarpeen arvioinnin, ellei sen tekeminen ole ilmeisen tarpeetonta (esim. tilapäinen kotipalvelun tarve). Myös lastensuojeluilmoitus käynnistää palvelutarpeen arvioinnin, jonka yhteydessä selvitetään samalla mahdollinen lastensuojelun tarve. Palvelutarpeen arviointi tehdään tilanteen vaatimassa laajuudessa.⁵⁸

Palvelutarpeen arvioinnista vastaa sosiaalihuollon ammattihenkilö, kuten sosiaalityöntekijä tai sosionomi. Hyvinvointialueilla on harkintavaltaa sen suhteen, mikä on tehtävän edellyttämä tarkoituksenmukainen koulutus eri tilanteissa. Asiakkaan tarpeet vaikuttavat siihen, kuka on tehtävään soveltuva. Erytystä tukea tarvitsevien lasten ja muiden erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden palvelutarpeen arvioinnin tekemisestä vastaa kuitenkin aina virkasuhteessa oleva sosiaalityöntekijä. Lisäksi arviota tehtäessä on huolehdittava siitä, että käytettävissä on riittävästi myös muuta kuin sosiaalihuollon asiantuntemusta ja osaamista. Tällaisena

⁵³ Lapin hyvinvointialue organisaatio <https://lapha.fi/tietoameista/organisaatio>.

⁵⁴ Sosiaalihuoltolain soveltamisopas 2017:5.

⁵⁵ THL ohjeet: Lasten, nuorten ja perheiden sosiaalipalvelut <https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/sote-palvelut/sosiaalipalvelut>.

Lastensuojelun käsikirja <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja>.

⁵⁶ Rätty 2015. Taskinen 2007. Taskinen 2001. October – Tervo 2021.

⁵⁷ SHL 35 §.

⁵⁸ SHL 36 §.

asiantuntijana voinee pitää myös henkilöä, joka tuntee saamelaiskulttuurin erityispiirteitä.⁵⁹

Työntekijä tapaa lapsen ja vanhemmat yleensä useamman kerran. Tapaamisia voidaan järjestää perhekeskuksessa, sosiaalitoimistossa tai muussa sopivassa paikassa, sekä perheen kotona. Yhdessä perheen kanssa pohditaan, ketä neuvottelussa on hyvä olla mukana. Tarvittaessa arviointiin kutsutaan mukaan perheen läheisiä tai yhteistyökumppaneita esimerkiksi päiväkodista tai koulusta. Yhdessä ja eri näkökulmista pohtien muodostetaan kuva asiakkaan tilanteesta sekä sosiaalipalveluiden ja tuen tarpeesta.⁶⁰

Kun palvelutarve arvioidaan, tärkeintä on aina lapsen etu ja lapsen hyvinvointi. Tavoitteena on selvittää, tarvitseeko perhe tukea ja löytää tarkoituksenmukaiset tukimuodot. Selvityksessä kiinnitetään huomiota siihen, miten eri toimintatavat ja ratkaisut parhaiten turvaavat:

- 1) asiakkaan ja hänen läheistensä hyvinvoinnin,
- 2) asiakkaan itsenäisen suoriutumisen ja omatoimisuuden vahvistumisen sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet,
- 3) tarpeisiin nähden oikea-aikaisen, oikeanlaisen ja riittävän tuen,
- 4) mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan,
- 5) kielellisen, kulttuurisen sekä uskonnollisen taustan huomioimisen,
- 6) toivomuksia, taipumuksia ja muita valmiuksia vastaavan koulutuksen, väylän työelämään sekä osallisuutta edistävän toiminnan, ja
- 7) asiakassuhteen luottamuksellisuuden ja yhteistoiminnan asiakkaan kanssa.

Selvityksen pohjalta selvityksen tekijä ohjaa perheen erilaisiin tukimuotoihin. Jos on tarvetta, avataan asiakassuhde lapsi- ja perhesosiaalityöhön tai lastensuojeluun. Ellei tukitarvetta ole, todetaan se ja asiakassuhde päättyy.⁶¹

Kun palvelutarpeen arviointi on valmis, se lähetetään lapsen huoltajalle. Sosiaalityöntekijän on arvioitava palvelutarve kolmen kuukauden sisällä yhteydenotosta.⁶² Palvelutarpeen arvioinnin perusteella lapselle laaditaan asiakassuunnitelma, jossa määritellään ne palvelut, joiden avulla lapsen ja perheen tilannetta pyritään tukemaan ja parantamaan.⁶³

⁵⁹ SHL 36 §.

⁶⁰ Sosiaalihuoltolain soveltamisopas 2017 s.113.

⁶¹ Sosiaalihuoltolaki; sosiaalihuoltolain soveltamisopas 2017; THL ohjeet: Lasten, nuorten ja perheiden sosiaalipalvelut, <https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/sote-palvelut/sosiaalipalvelut>; lastensuojelulaki, Lastensuojelun käsikirja, <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja>; Rätty 2007; Taskinen 2007; Taskinen 2001.

⁶² SHL 36 §.

⁶³ SHL 39 §.

Esimerkkejä saamelaiskulttuurin huomioimisesta sosiaalityössä ja palvelutarpeen arvioinnissa

Kun työntekijä lähtee muodostamaan kuvaa saamelaisen lapsen ja perheen elämästä, on tärkeää, että hänellä olisi jo valmiiksi käsitys siitä, mitä saamelaiseen elämänmuotoon kuuluu ja mistä muodostuu ns. saamelainen hyvä arki ja elämä⁶⁴. Asiakkailta saadun palautteen⁶⁵ mukaan työskentelyä saattaa kankeuttaa, jos he joutuvat itse yhteistyön aluksi kertomaan, mitä saamelaisuus on, mitä siihen kuuluu ja mitä siihen ei kuulu.

Sosiaalityö on luonteeltaan muutosta tukevaa työtä. Tavoitteena on yhdessä yksilöiden, perheiden ja yhteisöjen kanssa lieventää elämäntilanteen vaikeuksia ja vahvistaa yksilöiden ja perheiden omia toimintaedellytyksiä ja osallisuutta. Sosiaalityöllä pyritään myös edistämään yhteisöjen sosiaalista eheyttä.⁶⁶ Sosiaalityö saamelais- ja muiden alkuperäiskansojen parissa edellyttää, että työskentelyssä huomioidaan se, että arvoissa ja elämäntavassa on joitain länsimaisesta valtakulttuurista poikkeavia piirteitä⁶⁷.

Alkuperäiskansojen sosiaalityötä tutkineiden Mel Grayn, Michael Yellow Birdin ja John Coatesin mukaan keskeistä alkuperäiskansojen kanssa työskentelyssä on sorrettujen historian tunteminen ja ymmärtäminen⁶⁸. Työntekijän on hyvä tiedostaa, että saamelaiset elävät koko ajan kahden kulttuurin keskellä. Sopeutuminen nykypäivän länsimaiseen yhteiskuntaan on muodostunut erilaisista selviytymisstrategioista, joissa näkyy ja yhdistyy perinteisen elämänmuodon toteuttaminen ja säilyttäminen?⁶⁹ Esimerkiksi saamelaiseen arvomaailmaan kuuluva pärjääminen (birgen) saattaa vaikuttaa siihen, miten henkilö yrittää sopeutua jopa vaikenemalla omista vaikeuksista tai avuntarpeistaan.⁷⁰

Käytännössä tapojen ja tavoitteiden ymmärtämättömyys johtaa helposti soveltumattomiin, ei-sensitiivisiin käytäntöihin. Tällöin voi käydä niin, että valitut menetelmät ja palvelut eivät toimi ja tavoitteet jäävät toteutumatta.

Palvelutarpeen arvioinnissa ja lastensuojelutarpeen selvittämisessä sekä varsinaisessa työskentelyssä lasten ja perheiden kanssa käytetään usein erilaisia työvälineitä työskentelyn tukena helpottamaan keskustelun etenemistä ja tilannekuvan muodostamista⁷¹. Työvälineitä ovat esimerkiksi kuva- tai väittämäkortit, haastattelulomakkeet,

⁶⁴ Heikkinen ym. 2003 s. 49–54.

⁶⁵ Suora asiakaspalaute esim. Saamelaisen psykososiaalisen tuen yksikkö Uvjan työntekijöille.

⁶⁶ SHL 15 §.

⁶⁷ Alkuperäiskansojen laaja-alaisen hyvinvointikäsitys on kokonaisuus, johon kuuluvat sosiaali- ja terveyskysymysten lisäksi kieli, kulttuuri, identiteetti, elinkeinotoiminta, elämäntapa, yhteisöllisyys, perinteinen tietämys, uskomukset. Lisäksi yhteys luontoon on oleellinen osa ihmisen hyvinvointia. Heikkilä ym. 2013 s. 54–44.

⁶⁸ Gray ym. 2010 s. 49–50; Ruotanen 2021 s. 51.

⁶⁹ Heikkilä ym. 2013 s. 19, 79.

⁷⁰ Rasmus 2008.

⁷¹ Katso esim. www.socca.fi Lastensuojelun työkalupakki.

vuorokausiympyrät ja sukupuoli. Välineitä käytettäessä olisi tärkeää huomioida, että ne ovat sopivia myös saamelaisperheille ja niille, jotka elävät muualla kuin kaupunkiympäristössä. Esimerkiksi erilaisia verkostokartta ja sukupuoli -pohjia täytettäessä työntekijän tulisi varmistaa, että lomakkeessa on tarpeeksi tilaa huomioida saamelaiden laaja perhekäsitys.

Sosiaalityöntekijän on hyvä pohtia etukäteen, onko hänellä itsellään riittävästi tietoa ja osaako hän sensitiivisesti selvittää perheen tilanteesta muun muassa seuraavia asioita vai onko tarpeen konsultoida saamelaiskulttuuria paremmin tuntevaa henkilöä?

- *Laaja perhekäsitys: ketä läheisiä kuuluu perheen elämään ja arkipäivään? Millainen rooli esim. isovanhemmilla on lasten hoidossa ja kasvatuksessa?*
- *Kahden kulttuurin keskellä eläminen: Miten kyseinen perhe on ratkaissut mahdollisen tarpeen yhdistää perinteinen kulttuuri ja elinkeinot suomalaisen yhteiskunnan vallitsevaan tapaan elää? Miten on esimerkiksi järjestetty lapsille mahdollisuus osallistua poronhoitoon liittyviin toimiin, kuten erotuksiin ja vasanmerkityksiin?*
- *Millainen on perheen käsitys lapsen tarpeista ja hyvinvoinnista?*

3.2.2 Lapsiperheiden kotipalvelu ja perhetyö

Palvelutarpeen arvioinnin jälkeen perheelle järjestetään tarkoituksenmukaisia palveluja tueksi jokapäiväisestä elämästä selviytymiseen. Tuen tarve voi liittyä esim. asumiseen tai taloudellisiin ongelmiin, väkivallasta, hyväksikäytöstä tai kaltoinkohtelusta aiheutuviin tuen tarpeisiin, päihteistä ja muista riippuvuuksista aiheutuviin ongelmiin tai muusta fyysisestä, psyykkisestä, sosiaalisesta tai kognitiiviseen toimintakykyyn liittyvästä tuen tarpeesta. Keskeistä on sosiaalisen syrjäytymisen torjuminen ja osallisuuden edistäminen sekä lapsen tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin tukeminen. Tuen tarpeessa voi asiakkaana olevan lapsen lisäksi olla myös hänen omainen tai läheinen.⁷²

Lapsiperheiden palveluissa keskeisiä palvelumuotoja ovat sosiaalityöntekijän tai sosiaaliohjaajan tekemän ohjauksen, neuvonnan ja muutostyöskentelyn ohessa lapsiperheiden kotipalvelu ja perhetyö. Muita sosiaalipalveluja ovat kasvatus- ja perheneuvonta, tukihenkilö- ja -perhetoiminta, tukilomat ja lomanviettopalvelut, asumispalvelut tilapäisasumisesta ja tuetusta asumisesta palveluasumiseen, sosiaalinen kuntoutus sekä päihde- ja mielenterveystyö. Saamelaiskulttuurin erityispiirteet on luonnollisesti huomioitava kaikissa palveluissa.⁷³

Lapsiperheiden kotipalvelu on arjen toimintakykyä turvaavaa ja vahvistavaa palvelua, johon sisältyy perheen yksilöllisen tarpeen mukaan lapsen hoitoa ja huolenpitoa, hoidon ja kasvatuksen tukemista, sekä myös arjen toiminnoissa auttamista (aterioiden valmistaminen, vaatteiden huoltaminen ja kodin siisteydestä huolehtiminen). Oikeus kotipalveluun syntyy, jos lapsen hyvinvoinnin turvaaminen on vaikeutunut sairauden, synnytyksen, vamman tai muun erityisen perhe- tai elämäntilanteen takia. Erityisellä perhetilanteella tarkoitetaan esimerkiksi perheenjäsenen kuolemaa, vanhempien eroa tai tilannetta, jossa

⁷² SHL 11 §.

⁷³ SHL 12–28 §.

toinen vanhemmista on vankilassa. Erityinen perhetilanne voi olla myös perheessä, jossa on kaksoset tai omainen hoidettavana. Kotipalvelua voidaan järjestää joko tilapäisenä tai jatkuvasti/ säännöllisesti annettuna palveluna. Kotipalvelun tavoitteena on tukea lapsiperheen arkea mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, ennen kuin esim. vanhempien väsyminen kärjistää tilannetta entistä vaikeammaksi. Tärkeää on rakentaa palvelusta sellainen, mikä vastaa henkilön tai perheen tuen ja avun tarvetta.

Myös perhetyöntekijä työskentelee perheen kodissa, perheen omassa arjessa ja elämässä. Perhetyöntekijä tukee vanhemmuutta ohjaamalla lasten hoidossa ja kasvatuksessa sekä kodin arjen ja arkirutiinien hallinnassa. Käytännön avun ja tuen lisäksi perhetyön tavoitteena on tukea ja ohjata perhettä omien voimavarojensa löytämiseen ja vahvistamiseen sekä perheenjäsenten keskinäisen vuorovaikutuksen parantamiseen. Erilaisten välineiden, korttien, pelien, kyselyiden jne. avulla tarkastellaan mm. mitkä ovat ne perheen vahvuudet, joiden varaan parempaa arkea ja turvallisuutta kannattaa rakentaa ja löytyykö perheen sosiaalisesta verkostosta henkilöitä, jotka voisivat olla mukana perheen tukemisessa.

Esimerkkejä saamelaiskulttuurin huomioimisesta lapsiperheiden kotipalvelussa ja perhetyössä

Sekä kotipalvelua että perhetyötä toteutetaan pääsääntöisesti perheen kotona, perheen arkeen osallistuen. Kotiin meneminen ja kotona työskenteleminen vaatii luottamuksellisen suhteen luomista perheen ja työntekijän välille. Luottamuksen rakentaminen vaatii työskentelyn läpinäkyvyyttä, avoimuutta ja kykyä puhua vaikeistakin asioista. Lähtökohtana luottamuksen rakentamiselle on asiakkaan kuuleminen ja arvostaminen sekä perheiden erilaisuuden hyväksyminen.⁷⁴ Kulttuurisensitiivinen työskentely voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että annetaan asiakkaalle riittävästi aikaa, jotta asiakkaalla on tilaa kertoa omista tavoistaan, arvoistaan ja kulttuuristaan. Myös työntekijä tarvitsee aikaa peilatakseen asiakkaan kertomaan omaan maailmankuvaansa ja näkemyksiinsä.⁷⁵

Kotipalvelun ja perhetyön näkökulmasta keskeisiä huomioitavia asioita ovat saamelaisten laaja perhekäsitys ja saamelainen lastenkasvatus. Saamelaisen kulttuurin mukaan perheeseen voi kuulua ydinperheen lisäksi myös isovanhemmat ja muut lähisukulaiset. Myös muu suku on tärkeä ja yhteyttä pidetään pitkistä välimatkoista huolimattakin. Suku ja perhe osallistuvat myös lapsen kasvatukseen. Kasvatukselle on ominaista kokonaisvaltaisuus ja epäsuora kasvatus. Lasta ohjataan osallistamisen ja tunteiden kautta oppimaan ja oivaltamaan asioita itse.⁷⁶

Perheen asiantuntijuus⁷⁷, historia ja kokemukset, saamelaisperheessä saamelainen elämäntapa ja maailmankuva, saamelaisten historia ja kokemukset, ovat perusta, kun perhe ja työntekijät

⁷⁴ THL 2016.

⁷⁵ THL:n verkkosivu Kulttuurisensitiivinen työote. <https://thl.fi/fi/web/maahanmuutto-ja-kulttuurinen-moninaisuus/tyon-tueksi/hyvia-kaytantoja/kulttuurisensitiivinen-tyoote>.

⁷⁶ Keskitalo ym. 2019.

⁷⁷ Perheen asiantuntijuudella tarkoitetaan asiakkaan kuulemisen tärkeyttä, että ajattelutapa, että asiakkaalla on paras tieto ja kokemus omasta elämästään.

lähtevät yhdessä miettimään, mitä ovat ne asiat, joita muuttamalla arki toimisi sujuvammin ja lapsi voisi paremmin. Mitä ovat ne konkreettiset pienet askeleet, joiden kautta voisi lähteä etsimään muutosta kohti parempaa hyvinvointia.

Konkreettisia kysymyksiä, joihin työntekijä saattaa törmätä, ovat esimerkiksi

- *Lastenkasvatus: Poikkeako perheen ajatus lasten kasvatuksesta joiltain osin työntekijän oppimasta mallista?*
- *Laaja perhekäsitys: Ketä muita läheisiä perheen elämässä ja arjessa on mukana? Mikä on isovanhempien rooli lasten hoidossa ja kasvatuksessa?*
- *Kodin paikka: Edellyttääkö luontaiselinkeinon harjoittaminen siirtymistä ajoittain esim. erotuspaikalle?*
- *Luontaiselinkeinon näkyminen kodin arjessa: Miten työntekijä suhtautuu siihen, jos kodin ainoa ruokapöytä on varattu käsillä, eikä perheen yhteinen ruokailuhetki ole mahdollinen?*

3.2.3 Lastensuojelu

Lapsiperheiden kotipalvelu ja perhetyö pyrkivät auttamaan perheitä mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Tavoitteena on väliaikainen tuki, jonka jälkeen perheen on taas mahdollista pärjätä arjessaan itsenäisesti, omien luonnollisten verkostojensa tukemana. Silloin, kun sosiaalihuoltolain mukaiset palvelut eivät ole riittäviä tai mahdollisia turvaamaan lapsen hoitoa ja kehitystä, tulevat mukaan lastensuojelulain mukaiset tukitoimet. Lastensuojelua tarvitaan, jos lapsen kotiolot eivät ole riittävän turvalliset, vanhemmat laiminlyövät lapsen hoitoa tai lapsi omalla toiminnallaan vaarantaa hyvinvointiaan.⁷⁸

Lastensuojeluasiala tulee vireille hakemuksesta tai kun sosiaalityöntekijä tai muu lastensuojelun työntekijä on saanut muutoin tietää mahdollisesta lastensuojelun tarpeesta olevasta lapsesta. Lastensuojelun sosiaalityöntekijöihin voi olla yhteydessä kuka tahansa, joka on huolissaan lapsen ja perheen tilanteesta. Myös lapsen vanhemmat tai lapsi itse voivat olla yhteydessä lastensuojeluun.⁷⁹ Viranomaisilla on velvollisuus ilmoittaa lapsesta, jonka tilanne vaatii lastensuojelun tarpeen selvitystä.⁸⁰ Yhteydenoton syitä voivat olla esimerkiksi päihteiden käyttö, mielen-terveysongelmat, vanhempien uupumus, lapsen huolestuttava käytös tai turvattu muus kotona.

Vireille tulon jälkeen sosiaalityöntekijän tai muun lastensuojelun työntekijän on arvioitava välittömästi lapsen mahdollinen kiireellinen lastensuojelun tarve. Lisäksi on tehtävä sosiaalihuoltolain 36 §:n mukainen palvelutarpeen arviointi, jollei arvioinnin tekeminen ole ilmeisen tarpeetonta. Mahdollinen lastensuojelun tarve selvitetään siis palvelutarpeen arvioinnin yhteydessä.⁸¹

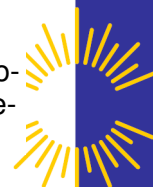
Käytännössä lastensuojelutarpeen selvitys tarkoittaa palvelutarpeen arviointia, johon osallistuu virkasuhteessa oleva sosiaalityöntekijä, jolla on osaamista ja kokemusta lastensuojelusta. Sosiaalityöntekijä arvioi lapsen kasvuolosuhteita sekä

⁷⁸ LSL 27 §.

⁷⁹ LSL 26 §.

⁸⁰ LSL 25 d §.

⁸¹ LSL 26 §.

huoltajien tai muiden lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavien henkilöiden mahdollisuuksia huolehtia lapsen hoidosta ja kasvatuksesta. Arviointi tehdään kyseessä olevan tapauksen olosuhteiden edellyttämässä laajuudessa.⁸²

Selvitys ei ole tekninen toimenpide, vaan samalla interventio ja luottamuksellisen asiakassuhteen luomista. Se on asiakkaiden kuuntelemista ja heidän osallistamistaan arvioimaan tilannetta lapsen ja itsensä näkökulmasta.⁸³ Arvioinnin tekemiseksi sosiaalityöntekijän on tarvittaessa oltava yhteydessä myös muihin lapselle läheisiin henkilöihin sekä eri yhteistyötahoihin ja asiantuntijoihin.⁸⁴

Esimerkkejä saamelaiskulttuurin huomioimisesta lastensuojelutarpeen selvittämisessä

Kuten palvelutarpeen arvioinnin yhteydessäkin, saamelaisen asiakkaan kohdalla työntekijän on tarpeen pohtia, onko hänellä itsellään tarpeeksi tietoa ja osaamista kulttuuristen erityispiirteiden huomioimiseen, vai olisiko työskentelyyn syytä kutsua mukaan saamelaiskulttuurin asiantuntija.

- *Onko saamelaiskulttuurissa esim. joitain tabuja, asioita, joista vaietaan erityisen tiukasti*
- *Mikä on perheen oma käsitys siitä, millainen on lapsen hyvä elämä?*
- *Mikä on isovanhempien rooli ja vastuu lapsen elämässä ja huolenpidossa?*

Avohuolto

Arvioinnissa sosiaalityöntekijä kartoittaa yhdessä lapsen, hänen perheensä ja muiden lapsen ja perheen kanssa työskentelevien tahojen kanssa ratkaisuvaihtoehtoja tilanteen parantamiseksi. Asiakassuunnitelmaan kirjataan ne olosuhteet ja asiat, joihin pyritään vaikuttamaan, lapsen ja hänen perheensä tuen tarve sekä palvelut ja muut tukitoimet, joilla tuen tarpeeseen pyritään vastaamaan. Asiakassuunnitelman mukaisesti sosiaalityöntekijä järjestää perheelle tukitoimia ja seuraa niiden toteutumista ja vaikuttavuutta. Työskentelyn lähtökohtana on aina lapsen etu. Lapsen etua arvioitaessa huomioon otettaviin lapsen oikeuksiin kuuluu myös lapsen oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin.⁸⁵

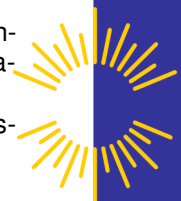
Lastensuojelun keskeinen periaate on lapsen vanhempien ja huoltajien tukeminen niin, että he pystyvät itse kotonaan turvaamaan lapsen hoidon, kasvatuksen ja kehityksen. Ensisijaisesti lapsi- ja perhekohtainen lastensuojelu tarkoittaa avohuollon tukitoimia. Avohuollon tukitoimista sovitaan aina yhdessä lapsen ja hänen vanhempiansa kanssa. Tukitoimina voidaan tarjota sosiaalihuoltolain mukaisia

⁸² Lastensuojelun käsikirja <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lastensuojeluilmoitus-ja-lastensuojeluasian-vireilletulo#lastensuojelun%20tarpeen%20selvittaminen>.

⁸³ Lastensuojelun käsikirja > lastensuojelun tarpeen selvittäminen <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lastensuojeluilmoitus-ja-lastensuojeluasian-vireilletulo/lastensuojelun-tarpeen-selvittaminen>.

⁸⁴ LSL 26 §.

⁸⁵ Lastensuojelun käsikirja lastensuojelun tarpeen selvittäminen <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lastensuojeluilmoitus-ja-lastensuojeluasian-vireilletulo/lastensuojelun-tarpeen-selvittaminen>.

sosiaalipalveluja (esimerkiksi kotipalvelu, vertaisryhmätoiminta, tukihenkilö- tai perhe), toimeentulotukea sekä varhaiskasvatustilain mukaista lapsen päivähoitoa.

Tarvittaessa lastensuojelun asiakkuudessa olevalle perheelle järjestetään myös lastensuojelulain mukaisia tukitoimia. Keskeistä on lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tuki ja apu lapsen ja perheen ongelmatilanteen selvittämiseen ja tilanteen korjaamiseen. Toimenpiteinä voidaan järjestää lapsen taloudellista ja muuta tukemista koulunkäynnissä, ammatin ja asunnon hankinnassa, työhön sijoittumisessa, harrastuksissa, läheisten ihmissuhteiden ylläpitämisessä sekä muiden henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttämisessä, lapsen kuntoutumista tukevia hoito- ja terapiapalveluja, tehostettua perhetyötä, perhekuntoutusta tai muita lasta ja perhettä tukevia palveluja ja tukitoimia. Palveluiden myöntämisen rinnalla tärkeää on myös sosiaalityöntekijän lapselle ja perheelle tarjoama psykososiaalinen tuki, jonka avulla asiakasta tuetaan löytämään omat vahvuutensa ja muutostarpeensa, ja autetaan rakentamaan omaa arkea ja elämää toimivammaksi, paremmaksi.

Suomalaiseen lastensuojeluun ja sosiaalityöhön, sekä myös monialaiseen työskentelyyn on otettu laajasti käyttöön lastensuojelun systeeminen toimintamalli⁸⁶ mitä ollaan ottamassa käyttöön myös Lapin hyvinvointialueella⁸⁷. Systeeminen ajattelu on tapa tarkastella ihmistä ja ympäristöä systeemisellä kokonaisuutena, jossa kaikki vaikuttaa kaikkeen, unohtamatta yksilöä. Todellisuus nähdään sosiaalisesti ja kulttuurisesti rakentuneena kehämäisenä kokonaisuutena. Yhden osan muutos vaikuttaa myös muihin systeemin osiin.⁸⁸

Systeemisessä lastensuojelun toimintamallissa lapsen asioita käsittelee lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ja perheen tukena moniammatillinen tiimi, joka koostuu konsultoivasta sosiaalityöntekijästä, perheterapeutista ja muista oleellisista lapsen elämään vaikuttavista henkilöistä, joita voivat olla esim. opettaja tai lasta hoitava lääkäri.⁸⁹

Lastensuojelussa kamppaillaan isojen ja kompleksisten ongelmien, jopa ongelmavyöhtien kanssa, Kyse ei useinkaan ole yksilön toiminnassa, vaan juurisyyt löytyvät pikemminkin suhteista ja vuorovaikutuksesta. Moniolotteiset, usein jumittuneet tilanteet ovat kehittyneet vaikeuksien kasautuessa pitkän ajan kuluessa, jopa monen sukupolven aikana. Systeemisessä työskentelyssä asiat ja tilanteet nähdään laajemmissa yhteyksissä. Siihen, miten lapsi, äiti tai isä tänä päivänä toimii, vaikuttaa moni asia.⁹⁰ Esimerkiksi lapsen koulunkäynnin onnistumiseen saattaa vaikuttaa vanhempien, tai jopa isovanhempien kokemukset omasta koulunkäynnistään.

Kun tutkitaan lapselle ja perheille tärkeitä suhteita ja niiden vaikutuksia perheen toimintamalleihin, on työntekijän oltava utelias ja avoin erilaisille tulkinta ja ratkaisuvaihtoehdoille ja kuunnella tarkasti perheen omaa kertomusta ja kokemusta siitä, kuinka heidän perheessään ja suvussaan on ollut tapana toimia, miten ja kenen kanssa asioista keskustellaan ja päätetään. Erilaisten välineiden, esimerkiksi sukupuun ja verkostokartan avulla mietitään, millaisia vuorovaikutussuhteita

⁸⁶ Yliruka – Tasala 2022.

⁸⁷ Koulutukset tästä järjestetään syksyllä 2023.

⁸⁸ Aaltio – Isokuortti 2019, Civil ym. 2019.

⁸⁹ Aaltio – Isokuortti 2019, Civil ym. 2019.

⁹⁰ Aaltio – Isokuortti 2019.

perheessä on ollut, mitkä asiat saattavat vaikuttaa siihen, miten äiti tai isä tänä päivänä toimii.

Systeemisessä työskentelyotteessa lähtökohtana on, että työntekijä ei arvioi perheen tilannetta ulkopuolisena, vaan luomalla suhteen lapseen ja hänen läheisiin liittyen näin osaksi perheen systeemiä. Muutostyö etenee luottamukseen perustuvien suhteiden ja vuorovaikutuksen kautta. Tällöin keskeistä taitoa työskentelyssä on myös työntekijän kyky tunnistaa ja pohtia omaa työskentelytapaansa ja sen vaikutuksia perheen systeemiin ja vuorovaikutussuhteisiin.⁹¹

- *Voisiko lastensuojelun systeeminen toimintamalli edesauttaa kulttuuristen seikkojen huomioimista ja kulttuuristen vahvuuksien hyödyntämistä lapsen ja perheen tukemisessa?*
- *Voisiko lastensuojelussa hyödyntää systeemisen työskentelyn periaatteita myös silloin, jos systeemistä tiimiä ei ole käytettävissä? Esimerkiksi systeemiseen lastensuojeluun kuuluvalla lupaa pyytävällä työotteella⁹² voi olla erityinen merkitys aloitettaessa työskentelyä saamelaisen perheen kanssa. Luottamuksellisen yhteistyön rakentaminen kuuntelemisen ja perheen omaan maailmaan liittymisen kautta luo perheelle turvallisuutta, jolloin asioista puhuminen, ratkaisujen etsiminen ja muutosta tukevien toimintamallien löytyminen on helpompaa.*

Esimerkkejä saamelaiskulttuurin huomioimisesta lastensuojelun avohuollossa

Suunniteltaessa ja järjestettäessä avohuollon tukitoimia, tulee kulttuuristen tarpeiden huomioiminen kulkea koko ajan mukana.

- *Miten turvataan koulunkäynnin onnistuminen silloinkin, kun perheen arki siirtyy luontaiselinkeinoon vuoksi esim. erotuspaikalle?*
- *Millaiset harrastukset ovat saamelaislapsen elämässä mielekkäitä? Miten järjestetään harrastusmahdollisuuksia myös pitkien välimatkojen alueilla?*
- *Ketä kuuluu lapsen läheisverkostoon? Miten turvataan yhteys myös laajempaan perheeseen ja sukuun?*
- *Tukihenkilö ja tukiperhe: Löytyisikö lapselle sopiva (saamelainen) tukihenkilö tai –perhe mahdollisesti Ruotsin tai Norjan puolelta?*
- *Hoito-, terapia- ja kuntoutuspalvelut: Miten käytettävät tutkimukset ja menetelmät huomioivat kulttuurin vaikutukset? Olisiko mahdollista hyödyntää esim. SANKSin⁹³ tai Uvjan⁹⁴ palveluja?*

⁹¹ Aaltio – Isokuortti 2019.

⁹² Lupaa pyytävällä työotteella tarkoitetaan työskentelytapaa, jossa pyritään huomioimaan se, että työskentely toteutetaan asiakkaalle sopivana ajankohtana, asiakkaalle sopivassa paikassa. Yksinkertaistetusti esim. asiakkaalle soittaessa muistetaan kysyä, onko nyt sopiva aika puhua, vai sopiiko paremmin toisena ajankohtana.

Aaltio – Isokuortti 2019.

⁹³ Karasjoella toimiva saamelaisväestölle tarkoitettu mielensterveys- ja päihdehoito-yksikkö, joka tarjoaa tutkimusta ja hoitoa myös lapsille, nuorille ja perheille. Yhteistyösopimuksen mukaan SANKS tarjoaa palveluja myös Lapin hyvinvointialueen saamelaisväestölle.

⁹⁴ Saamelainen psykososiaalisen tuen yksikkö.

Sijaishuolto

Avohuollon tukitoimena voidaan lapselle järjestää myös tuen tarvetta arvioivaa tai kuntouttavaa perhehoitoa taikka laitoshoidoa yhdessä hänen vanhempansa, huoltajansa tai muun hänen hoidostaan ja kasvatuksestaan vastaavan henkilön kanssa.⁹⁵

Mikäli avohuollon tukitoimet eivät ole tarkoituksenmukaisia, riittäviä tai mahdollisia, esimerkiksi lapsen tai perheen kieltäytyessä palveluista, jonka sosiaalityöntekijä tai muu viranomainen on arvioinut välttämättömäksi, lapsen hyvinvointi voidaan joutua turvaamaan huostaanotolla ja sijaishuollolla.⁹⁶

Huostaanotto on aina viimeinen toimi, johon ryhdytään, jos ongelmat ovat todella vakavia tai ne ovat kestäneet kauan. Yleensä ennen huostaanottoa on jo tapahtunut paljon, ja lasta ja perhettä on yritetty auttaa eri tavoilla. Laki määrää, että lapsi pitää ottaa huostaan, kun mikään muu ei auta. Sijaishuolto tarkoittaa, että lapsesta pidetään huolta hänen oman kotinsa ulkopuolella.

Kiireellinen sijoitus

Jos lapsi on välittömässä vaarassa, eikä kukaan läheisistä pysty huolehtimaan hänestä, lastensuojelun pitää hakea lapsi turvaan. Tätä kutsutaan kiireelliseksi sijoitukseksi. Kiireellinen sijoitus on aina väliaikainen. Se voi tulla kyseeseen esimerkiksi silloin, jos vanhemmat ovat niin päihtyneitä, etteivät pysty huolehtimaan lapsesta tai jos pieni lapsi on jätetty yksin kotiin pitkäksi aikaa. Lapsi voi myös itse käyttäytymisellään aiheuttaa itselleen vaaran esimerkiksi käyttämällä päihteitä. Jos lapsi on välittömässä vaarassa, kiireellinen sijoitus voidaan tehdä, vaikka lapsi tai vanhemmat vastustaisivat sitä. Perheen tilanne ja avun tarve selvitetään kiireellisen sijoituksen aikana. Tavoitteena on, että lapsi voi palata kotiin turvallisiin olosuhteisiin. Kiireellisen sijoituksen jälkeen asiakkuus jatkuu usein avohuoltona, toisinaan päädytään aloittamaan huostaanoton valmistelu.⁹⁷

Huostaanotto ja sijaishuolto

Huostaanotto on viimesijaisin keino turvata lapsen kasvu ja kehitys. Huostaanotossa vastuu lapsen hoidosta ja kasvatuksesta siirtyy viranomaisille. Lastensuojelun työntekijöillä on laajat oikeudet päättää lapsen asioista kiireellisen sijoituksen ja huostaanoton aikana. He tekevät kuitenkin tiivistä yhteistyötä huoltajien ja vanhempien kanssa. Työntekijät eivät voi päättää esimerkiksi lapsen kielivalinnoista tai uskonnosta.⁹⁸

Hyvinvointialueen velvollisuus on ottaa lapsi huostaan ja järjestää hänelle sijaishuolto, jos puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä tai jos lapsi itse vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla vastaavalla tavalla. Huostaanotto ja sijaishuolto voidaan kuitenkin järjestää vain, jos avohuollon tukitoimet eivät ole

⁹⁵ Lastensuojelun käsikirja > sijoitus avohuollon tukitoimena.

⁹⁶ LSL 40 §.

⁹⁷ Lastensuojelun käsikirja > kiireellinen sijoitus.

⁹⁸ LSL 45 §.

sopivia tai mahdollisia tai ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi ja sijaishuolto on lapsen edun mukaista.⁹⁹

Huostaanoton tarvetta ja edellytyksiä arvioidaan laajasti selvittämällä lapsen ja perheen taustoja ja tilannetta eri viranomaislähteistä sekä järjestämällä neuvotte-
luja lapsen ja perheen sekä heidän läheis- ja viranomaisverkostonsa kanssa. Perheen kanssa mietitään yhdessä, keitä neuvotteluihin kutsutaan mukaan. Lo-
pullisen arvion kutsuttavista tekee kuitenkin lapsen asioista vastaava sosiaali-
työntekijä. Tarkoituksena on pyrkiä hyvään yhteistyöhön asianosaisten kanssa, jotta neuvottelulla päästäisiin sellaiseen ratkaisuun, joka kaikkien osapuolien on mahdollista hyväksyä.¹⁰⁰

Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä tulee olla käytettävissään myös lastensuojelulain 14 §:n mukainen Lastensuojelun moniammatillinen asiantuntija-ryhmä, jolta sosiaalityöntekijä saa apua monimutkaisten ja vaikeiden tilanteiden arvioimiseen ja ratkaisemiseen¹⁰¹. Lapissa toimii yhteinen lastensuojelun moniammatillinen asiantuntijaryhmä. Ryhmän toiminnasta on vastannut Tulevaisuuden sote-keskus hanke ja Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus.¹⁰² Vuoden 2024 alusta ryhmä siirtyy Lapin hyvinvointialueen toiminnaksi¹⁰³.

Keskeinen ja tärkeä asia huostaanottoa valmisteltaessa on lapselle sopivan sijaishuoltopaikan valinta. Vaihtoehtoja ovat sukulaissijoitus, perhehoito, ammatilliset perhekodit, lastensuojelulaitokset ja koulukodit. Ennen lapsen sijoittamista kodin ulkopuolelle on selvitettävä läheisten mahdollisuudet ottaa lapsi luokseen asumaan tai muutoin osallistua lapsen tukemiseen.¹⁰⁴

Sijaishuoltopaikan valinnassa pohditaan laajasti ja monelta kantilta lapsen ja perheen tilannetta ja tarvetta. Minkä ikäinen sijoitettava lapsi on? Mikä hänen kehitystasonsa on? Onko lapsella erityisiä tarpeita, kenties sellaisia, joiden vuoksi tarvitaan ammatillista henkilökuntaa? Tärkeä kysymys on sijaishuoltopaikan sijainti, esimerkiksi se, onko lapsella mahdollisuus pitää yhteyttä läheisiin ihmisiin?

Esimerkkejä saamelaiskulttuurin huomioimiseen huostaanotossa ja sijaishuollossa

Saamelaislapsen huostaanottoa ja sijaishuoltoa arvioitaessa tulee huomioida ratkaisun vaikutus lapsen mahdollisuuteen säilyttää oma kieli ja osallistua saamelaiseen elämäntapaan kuuluviin asioihin¹⁰⁵. Huostaanottotilanne on lapselle ja perheelle aina erittäin vaikea ja raskas kokemus, mikä koettelee asiakkaan ja työntekijän välistä luottamusta ja yhteistyötä. Saamelaisperheen muistissa on kokemus, jossa lasten sijoittaminen kodin ulkopuolelle tarkoitti kielestä ja kulttuurista luopumista¹⁰⁶. Tällaisessa tilanteessa

⁹⁹ LSL 40 §.

¹⁰⁰ Lastensuojelun käsikirja > huostaanoton prosessi.

¹⁰¹ LSL 14 §.

¹⁰² <https://ekollega.fi/lastensuojelun-monialainen-asiantuntijatyoryhma>.

¹⁰³ Keskustelu Pohjoissuomen sosiaalialan osaamiskeskuksen erityissuunnittelija Maija Hiltulan kanssa 28.8.2023.

¹⁰⁴ LSL 32 § ja 50 §.

¹⁰⁵ esim. poroerotukset.

¹⁰⁶ Toisen maailmansodan jälkeen oppivelvollisuus laajeni koskemaan myös syrjäseutujen lapsia, jotka joutuivat siirtymään seitsemänvuotiaina suomalaisiin kansakouluihin ja asuntoloihin. Rasmus 2008.

saamelaiskulttuurin asiantuntijan merkitys sillanrakentajana ja luottamuksen rakentajana voi olla äärimmäisen merkityksellinen.

Suomen saamelaisalueella ei ole käytössä yhtään lastensuojelulaitosta eikä perhekotia, eikä muuallakaan löydy laitospaikoista sijaishuoltopaikkaa, josta löytyisi saamenkielistä henkilökuntaa. Mikäli lapsen vointi ei vaadi ammatillista hoitoa ja mahdollisuutta rajoitustoimenpiteisiin, lapsi sijoitetaan perhehoitoon. Sijaisperheiden rekrytoinnissa ja kouluttamisessa tulee kiinnittää huomiota siihen, että saataisiin lisättyä saamelaisia ja saamenkielisiä sijaisperheitä.

Mikäli mahdollisuutta saamelaiseen sijaishuoltopaikkaan ei ole, tulee lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän huolehtia, että sijaishuoltopaikassa huomioidaan kulttuuriset erityispiirteet tutustumalla lapsen taustaan ja elämään ja keskustelemalla lapsen, vanhempien sekä muun lähiverkoston kanssa. Tarvittaessa tietoa ja ymmärrystä voidaan hakea myös kulttuurisen ja kielellisen yhteisön kautta. Tämän lisäksi sekä sijoittavalla työntekijällä että sijaishuollon tarjoajalla tulisi olla mahdollisuus hankkia tarvittavaa asiantuntemusta siitä, miten näitä erityistarpeita voidaan huomioida ja tukea.

Tärkeitä huomioitavia asioita sijaishuoltoa suunniteltaessa ovat esimerkiksi:

- *Sijaishuoltopaikan valinta: Miten varmistetaan, että lapsen oikeus kieleen ja kulttuuriin säilyy sijoituksen jälkeen?*
- *Rajojen yli tehtävä yhteistyö: Voisiko sopiva sijaisperhe voi löytyä myös Norjan tai Ruotsin puolen saamelaisalueelta?¹⁰⁸*
- *Sijaishuoltopaikan kulttuurisen osaamisen varmistaminen: Miten sosiaalityöntekijä varmistaa, että sijaishuoltopaikka saa riittävästi tietoa lapsen/nuoren kulttuuritaustasta ja sen vaikutuksista lapsen ja perheen kanssa työskentelyyn?*

3.2.4 Jälkihuolto

Lapsen ja hänen perheensä tukeminen jatkuu sijaishuollon päättymisen jälkeen jälkihuoltona.¹⁰⁹ Jälkihuoltosuunnitelmassa määritellään yhdessä aikuistuvan nuoren tai kotiin palaavan lapsen ja hänen vanhempiensa kanssa, millaista apua ja tukea jatkossa tarvitaan. Riittävän toimeentulon ja asumisen turvaaminen ovat pärjäämisen perusedellytyksiä. Jälkihuollon työntekijän tehtävänä on tukea, opastaa ja auttaa aikuistuvaa nuorta, kun hän pohtii ja suunnittelee tulevaisuuttaan, kuten oman opiskelupaikan ja ammatin hankkimista ja sitä, mihin hän haluaa sijaishuollon jälkeen asettua.¹¹⁰

¹⁰⁷ Tarkistettu pohjoisen alueen perheiden ja työikäisten palveluiden palvelupäällikkö Tiina Kanniaiselta 15.9.2023.

¹⁰⁸ Tällöin edellytetään viranomaisyhteistyötä ja toisen valtion lakien ja käytäntöjen selvittämistä. Terveystuon puolella rajan yli tehtävästä yhteistyöstä on jo kokemusta ja Lapin hyvinvointialueella on meneillään sopimusten ja toimintakäytäntöjen tarkistaminen myös sosiaalipalveluissa.

¹⁰⁹ LSL 75 §.

¹¹⁰ <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/jalkihuolto>.

Esimerkkejä saamelaiskulttuurin huomioimisesta jälkihuollossa:

Jälkihuollon työntekijällä tulee olla riittävästi osaamista ja ymmärrystä saamelaiskulttuurista, jotta hän pystyy keskustelemaan nuoren kanssa myös siitä, miten eri vaihtoehdot vaikuttavat hänen mahdollisuuksiinsa halutessaan toteuttaa saamelaista kulttuuria ja elämäntapaa. Kulttuuritausta on syytä huomioida monissa kohdin nuoren elämää ja tulevaisuutta suunniteltaessa:

- *Opiskelu ja ammatin hankinta: Onko nuorella suunnitelmana jatkaa perinteisten saamelaisten elinkeinojen parissa? Missä näitä aloja voi opiskella? Haluaako nuori kenties kuljettaa saamen kieltä ja kulttuuria mukanaan opinnoissa? Missä oppilaitoksissa se on mahdollista? Löytyisikö opiskelupaikka mahdollisesti toisen valtion saamelaisalueelta¹¹¹*
- *Asunnon ja asuinpaikan valinta: Millaiset suunnitelmat nuorella on tulevasta asuinpaikastaan? Millaista tukea hän tarvitsee, jos aikoo asettua saamelaisalueelle? Toisaalta mistä löydetään yhteisöllistä tukea saamelaisnuorelle, joka lähtee muualle opiskelemaan?*

3.2.5 Perheoikeudelliset palvelut, olosuhdeselvitykset

Perheoikeudellisilla palveluilla turvataan lapsen hyvinvointi ja tasapainoinen kehitys esimerkiksi silloin, kun vanhemmat eroavat. Palveluilla tarjotaan apua lasta koskevien sopimusten ja selvitysten kanssa esimerkiksi isyyteen, lapsen huoltoon, tapaamisiin ja elatukseen liittyen. Lastenvalvoja neuvoo ja auttaa vanhempia sopimusten laatimisessa ja elatusavun määrittelemisessä, sekä vahvistaa vanhempien välisen sopimuksen.¹¹²

Vanhempien välisessä neuvottelussa lastenvalvoja toimii puolueettomana lapsen edun valvojana. Lastenvalvoja ei voi vahvistaa sellaista sopimusta, joka olisi lapsen edun vastainen.

Jos vanhemmat eivät kykene sopimaan lapsen huollosta, tapaamisesta tai asumisesta keskenään tai lastenvalvojan luona, haetaan ratkaisua tuomioistuimesta. Asian selvittämiseksi tuomioistuin pyytää tarvittaessa hyvinvointialueelta selvityksen lapsen ja perheen tilanteesta. Olosuhdeselvityksen tarkoituksena on tuottaa tuomioistuimelle sosiaalitoimen ammatilliseen asiantuntemukseen perustuvia tietoja ja arviota perheen tilanteesta, lapsen elinolosuhteista ja muista huoltoasian ratkaisemiseen vaikuttavista seikoista.¹¹³

Tuomioistuimen selvityspyynnössä on yksilöity, mistä kysymyksistä selvitystä erityisesti tarvitaan. Tämän lisäksi selvitysentekijöillä on velvollisuus tuoda esiin myös muut selvityksen aikana esiin nousevat asiat, jotka vaikuttavat lapsen elämään nyt ja tulevaisuudessa. Tuomioistuimen toimittamien tietojen ja muiden asiakirjojen perusteella sosiaalitoimi ratkaisee, mitä tietoja ja lausuntoja se pyytää

¹¹¹ esim. Sámi allaskuvla.

¹¹² <https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/sote-palvelut/perheoikeudelliset-palvelut>.

¹¹³ October – Tervo 2021.

muilta viranomaisilta ja asiantuntijoilta. Hyvä käytäntö on, että ensimmäisessä tapaamisessa asianosaisen kanssa käydään läpi hänen mahdolliset asiakkuutensa muualla ja hänelle kerrotaan, mitä tietoja hänestä ja lapsesta tullaan pyytämään. Esimerkiksi koulun, varhaiskasvatuksen ja terveydenhuollon todennuomaiset ja puolueettomat tiedot ovat usein tärkeitä. Lisäksi selvityksen tekijät voivat tarvittaessa konsultoida asiantuntijoita.¹¹⁴

Hallintolain mukaan asianosainen saa hallintoasiassa käyttää asiamiestä ja avustajaa¹¹⁵. Tarvittaessa tapaamisessa voi osapuolten lisäksi olla läsnä tukihenkilö toiselle tai molemmille osapuolille. Osapuolten tulee kuitenkin ensin suostua siihen, että tukihenkilö on läsnä yhteistapaamisessa. Asiamiestä tai avustajaa koskee salassapitovelvollisuus. Avustaja ei saa luvottomasti ilmaista vanhemman hänelle asian hoitamista varten uskomaa luottamuksellista tietoa. Sama koskee niin ikään muuta henkilöä, joka toimeksiannosta tai muutoin osallistuu vanhemman asian hoitamiseen.¹¹⁶

Esimerkkejä saamelaiskulttuurin huomioimisesta perheoikeudellisissa palveluissa ja olosuhdeselvityksissä

Lapsen edun näkökulmasta lastenvalvojan tulisi kiinnittää huomiota myös siihen, miten vanhempien sopimat järjestelyt lapsen huollon, asumisen ja tapaamisten osalta turvaavat lapsen oikeuden säilyttää saamen kieli ja kulttuuri myös vanhempien eron jälkeen.

Samoin olosuhdeselvitystä laativan sosiaalityöntekijän tulee pohtia lapsen tilannetta myös suhteessa hänen oikeuteensa säilyttää kieli ja kulttuuri.

- *Huolto: Onko huoltajuuksratkaisulla vaikutusta lapsen oikeuteen ja mahdollisuuteen säilyttää oma kieli ja kulttuuri?*
- *Asuminen: Kuinka tärkeää lapselle on mahdollisuus käyttää toteuttaa saamelaista kulttuuria ja elämänmuotoa? Miten lapsen asuinpaikka mahdollistaa saamelaisen kulttuurin harjoittamisen?*
- *Tapaamiset: Tukevatko tapaamisjärjestelyt riittävästi lapsen mahdollisuuksia ylläpitää suhteita sukuun ja saamelaiseen yhteisöön?*

3.3 Muutostarve

Tässä luvussa kolme käsitellyn sosiaalihuoltoa koskevan lainsäädännön ja luvussa kaksi käsitellyn alkuperäiskansojen kulttuuristen oikeuksien juridisen perustan pohjalta on todettava, että tämänhetkinen lainsäädäntö mahdollistaa ja suorastaan velvoittaa saamelaisasiakkaan kulttuuritaustan huomioonottamisen sosiaalipalvelujen prosesseissa. Erityistoimet saamelaisyhteisön kohdalla perustuvat ihmis- ja perusoikeuksien lisäksi lainsäädäntöön, joka velvoittaa positiiviseen erityiskohteluun yhdenvertaisen kohtelun vaatimuksen osana. Tämä tarkoittaa saamelaiskulttuurin erityispiirteiden huomioimista pitkin sosiaalipalveluiden

¹¹⁴ October – Tervo 2021.

¹¹⁵ Hallintolaki 12 §.

¹¹⁶ Hallintolaki 13 §.

prosessia, alkaen heti palvelutarpeen arvioinnista. Vain tällä tavalla alkuperäiskansan jäsenelle taatut ihmisoikeudet toteutuvat.

Käytännössä oikeudet ovat tältä osin usein jääneet toteutumatta.¹¹⁷ Osasyynä on se, että sosiaalityössä ei ole tiedostettu tätä velvollisuutta, ja näin ollen asiantuntemus asiakastyön tueksi on jäänyt hankkimatta. Tämän vuoksi tähän selvitykseen on koottu niin juridiset perusteet kuin sosiaalityön ja saamelaiskulttuurin tutkimukseen pohjautuvat perusteet uudelle toimintatavalle. Toimintatavaksi esittelemme mallin, jonka kautta sosiaalihuollon työntekijä saa tarvittaessa huolehdittua saamelaiskulttuurin huomioimisesta erillisen työntekijän avulla.

Kulttuurisen osaamisen lisäksi puutteita on nähty oikeudellisessa osaamisessa. SOHOVA-hankkeen selvityksessä vuodelta 2020 tarkastelun kohteena ovat oikeudellisen osaamisen tarpeet sosiaalityössä, ja siinä esitetty kritiikki kohdistuu niin järjestäjätahoon kuin työntekijätaholle. Ongelmia nähdään sääntelykokonaisuuden hallitsemisessa, joka koostuu sosiaalihuollon yleis- ja erityislakien lisäksi ihmis- ja perusoikeuksista sekä lainsäädännön taustalla vaikuttavista arvoista ja periaatteista.¹¹⁸ Sosiaalityön perustan muodostavat perus- ja ihmisoikeudet, minkä lisäksi alaa säätelevät hajanaiset ja toisinaan ristiriitaisetkin yleis- ja erityislait. Pystyäkseen toimimaan lainsäätäjän tarkoittamalla ja yksilön oikeuksia kunnioittavalla tavalla asiakkaan edun mukaisesti sääntely on hallittava. Selvityksessä esitellään ansiokkaasti, miten käytännön sosiaalityössä, jossa ratkaisut tehdään tapaus- ja tilannekohtaisesti, tulisi perus- ja ihmisoikeudet huomioida. Sosiaalihuollon sääntely jättää yksittäisissä tilanteissa ratkaisijalle harkintavaltaa, ja tätä harkintaa tulisi ohjata lainsäädännön tavoitteet sekä lainsäädännön taustalla vaikuttavat arvot ja periaatteet. Päätöstä tehdessä on valittava sellainen vaihtoehto, jossa parhaalla mahdollisella tavalla toteutuvat asiakkaan ihmis- ja perusoikeudet ja joka muilta osin täyttää lain asettamat vaatimukset.¹¹⁹

Kuten johdannossa tuotiin esille, puutteita on myös saamelaiserityisessä työskentelyssä. Kulttuuriseen osaamiseen liittyvät monikulttuurisuus, kulttuurisensitiivisyys ja kulttuurinen kompetenssi¹²⁰ ovat sosiaalityön piirissä suhteellisen uusia ja osin jäsentymättömiä käsitteitä ja niitä on käytetty lähinnä maahanmuuttajataustaisiin asiakkaisiin liittyvien kysymysten yhteydessä. Tämä lähestymistapa hämärtää sitä, että Suomessa on aina ollut myös pysyviä kulttuurisia alaryhmiä, kuten saamelaiset ja romanit.¹²¹

Saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palveluiden heikkoon toteutumiseen löytyy syitä saamenkielisen työvoiman saatavuusongelmista ja palveluita toteuttavien tahojen asenteista. Toimenpiteet asiantilan korjaamiseksi ovat olleet vähäisiä. Lapin hyvinvointialueella asiaan on kiinnitetty huomiota, ja ratkaisuja asiantilan parantamiseksi on nyt lähdetty työstämään. Opetus- ja kulttuuriministeriö on myöntänyt vuosille 2023–2026 rahoituksen Oulun ja Lapin yliopiston yhteistyössä toteutettavalle saamen kieli- ja kulttuurikoulutukselle sekä Lapin, Oulun ja

¹¹⁷ Heikkilä 2023.

¹¹⁸ Selvityksessä viitataan Saarenpään artikkeliin teoksessa Asiakkuus sosiaalityössä (2010). Saarenpää puhuu oikeuksien valtatiestä: Oikeuksien valtatie tulisi kulkea katkottomasti ihmisoikeuksista perusoikeuksien kautta ihmisen ja hänen oikeuksiensa kunnioittamiseen käytännössä. Saarenpää pitää lukuisia laillisuusvalvonnan (eduskunnan oikeusasiamiehen ja oikeuskanslerin) ratkaisuja osoituksena sosiaalityön prosessien käytännön ongelmasta, jossa oikeutta ei oteta vakavasti. Saarenpää 2010 s. 79.

¹¹⁹ Tuulari ym. 2020 s. 17.

¹²⁰ Ks. luku 3.1.6.

¹²¹ Heikkilä 2013 s. 27–29.

Diakonia-ammattikorkeakoulun yhteistyössä toteutettavalle kulttuurisensitiivisen koulutuksen yhteiskehittäminen saamelaiden sosiaali- ja terveystalvuuille.

Tarve saamelaiskulttuurin huomioimiseen lasten ja perheiden palveluissa on akuutti, tässä ja nyt. Asiakasperheiden kokemus kulttuurin huomioimatta jättämisestä on otettava vakavasti ja tehtävä ratkaisuja, joiden avulla palvelutuotannossa päästään laadukkaampaan ja paremmin lakeja ja sopimuksia toteuttavaan työskentelyyn. Pelkkä tietopaketti saamelaisuudesta ei ole riittävä, vaan kulttuurisensitiivinen työskentely edellyttää mahdollisuutta oppia peilaamaan kulttuurisia kokemuksia ja merkityksiä syvemmin. Kulttuurinen kompetenssikaan ei yksin riitä, jos työntekijällä ei ole halua ja kykyä avoimeen ja uteliaaseen dialogiseen työskentelyyn ja sitä kautta hyvään poikkikulttuuriseen kohtaamiseen, asiakkaan näkemiseen sekä yksilönä, että oman kulttuurinsa ja yhteisönsä osana.

Asiantilan korjaamiseksi esitämme mallia, jossa työntekijöillä olisi käytössään saamelaiskulttuuria tunteva henkilö, joka toisi työskentelyyn mukaan saamelaisnäkökulmaa, tietoa saamelaisesta elämäntavasta ja ajatusmaailmasta sekä auttaisi luottamuksellisen suhteen ja yhteistyön luomista saamelaisen asiakkaan ja ei-saamelaisen työntekijän välille. Mallin avulla saamelaiselle kuuluvat kulttuuriset oikeudet sosiaalipalvelujen osalta tulisivat aiempaa paremmin huomioituksi.

4 Esimerkkejä vähemmistökulttuurien huomioimisesta sosiaalipalveluissa

Esimerkkejä kulttuurin huomioimisesta sosiaalipalveluissa ja sosiaalityössä sekä muissakin palveluissa (koulu, nuorisotyö, terveydenhuolto jne.) löytyy eri puolilta maailmaa. Ymmärrys kulttuurinmukaisten työtapojen tarpeesta on saanut alkunsa huomiosta, etteivät valtaväestöön kohdistetut interventiot tuota välttämättä tulosta mm. alkuperäiskansojen kanssa työskenneltäessä¹²².

Sosiaalityö ammatillisena käytäntönä on syntynyt länsimaiden teollistumisen ja kaupungistumisen myötä syntyneiden sosiaalisten ongelmien ratkaisemiseksi luoduista auttamismuodoista. Sosiaalityö pohjautuu länsimaisiin, yleisesti hyväksytyihin arvoihin, kuten ihmisoikeuksiin ja oikeudenmukaisuuteen. Poliittisina taikka ideologisina kysymyksiä ihmisoikeuksiin liittyvät arvot eivät alkuperäiskansojen näkökulmasta ole ongelmallisia. Ammatillisen sosiaalityön käytäntöihin liittyen haasteeksi muodostuu pikemminkin alkuperäiskansojen tapa ajatella ja arvottaa monia arkipäivään liittyviä käytäntöjä ja toimintatapoja eri tavalla.¹²³ Alkuperäiskansoilla hyvinvoinnin ulottuvuudet eroavat jossain määrin niistä länsimaisista hyvinvoinnin tekijöistä, joita länsimaissa on totuttu pitämään oleellisina. Saamelaisen hyvinvoinnin tekijöiksi voidaan lukea varsinaisten sosiaali- ja terveyskysymysten lisäksi kieli, kulttuuri, identiteetti, perinteinen elinkeinotoiminta, yhteisöllisyys, perinteinen tietämys ja uskomukset. Lisäksi luonto ja ympäristö sekä niiden hyödyntämiseen liittyvät perinteiset elinkeinot ovat tärkeitä saamelaisten sosiaaliselle ja kulttuuriselle hyvinvoinnille.¹²⁴

Alkuperäiskansojen näkökulmasta keskeinen huomioitava asia on ymmärrys ja tietoisuus siitä, että monet alkuperäiskansojen sosiaalisten ongelmien juuret palautuvat kolonialismiin, vuosisatoja jatkuneeseen epäoikeudenmukaiseen kohteluun, jota lukuisat valtiot ovat harjoittaneet¹²⁵. Dekolonisaatio tarkoittaa lähestymistapoja ja toimenpiteitä, joilla pyritään tunnistamaan, tunnustamaan ja purkamaan epätasa-arvoisia valtarakenteita, jotka ovat muodostuneet kolonialismin ja assimilaatiopolitiikan aikana.

Ashley Coyetten mukaan sosiaalityöllä on potentiaalia vahvistaa alkuperäiskansan jäsenten elämäntilanteita ja saada aikaan positiivisia muutoksia esimerkiksi lastensuojelun käytäntöihin sisällyttämällä sosiaalityöhön alkuperäiskansojen tietämystä ja tapoja. Coyette nostaa keskiöön työntekijän oman asenteen ja ajattelutavan tarkastelun, jonka kautta heidän on mahdollista oppia ymmärtämään perustavaa laatua olevia eroja alkuperäiskansojen ja ei-alkuperäiskansojen tavassa hahmottaa itseään, elämää ja maailmaa.¹²⁶

Toisen kulttuurin ymmärtämiseksi ja kulttuurisensitiivisen työskentelyn onnistumiseksi on työntekijälle avuksi, jos työskentelyyn on mahdollista saada mukaan henkilö, joka tuntee kyseisen kulttuurin erityispiirteitä. Tässä luvussa esitellään

¹²² Ruotanen 2021 s. 52.

¹²³ Ruotanen 2001 s. 40.

¹²⁴ Heikkilä ym. 2013; Heikkilä ym. 2019.

¹²⁵ Gray ym. 2010 s. 49–58.

¹²⁶ Coyette 2011 s. 53.

esimerkinomaisesti Norjan lapsiperhepalveluissa käytössä oleva saamelaiskulttuurin osaamiskeskus ja Suomen maahanmuuttajatyössä käytössä oleva kulttuuritulkkaustoiminta.

4.1 Saamelaisten huomioiminen Norjan lapsiperheiden sosiaalipalveluissa

Norjassa kansallinen saamelaisten osaamiskeskus (gealbboguovddáš) NASAK¹²⁷ toimii perheiden hyvinvointipalveluiden, lastensuojelun ja kriisikeskuksen tukena saamelaisiin lapsiin ja perheisiin liittyvissä kysymyksissä tavoitteenaan varmistaa yhdenvertaiset palvelut ja saamelaisten alkuperäiskansaoikeuksien toteutuminen sosiaalipalveluissa. NASAK on perustettu vuonna 2022 toteuttamaan tarvittavaa kieli- ja kulttuuriosaamista kehittämään ja implementoimaan saamenkielisiä ja kulttuurinmukaisia palveluita. NASAK tarjoaa koulutusta, kursseja ja seminaareja saamelaisten oikeuksista, historiasta, elämäntavasta ja maailmankuvasta sekä työskentelystä saamelaisten asiakkaiden parissa.

NASAK toimii Bufetatin¹²⁸ alaisuudessa ja palvelee koko Norjaa, ensisijaisena kohderyhmänänsä esihenkilöt ja työntekijät, jotka työskentelevät saamelaisten lasten, aikuisten ja perheiden parissa. Toimistot sijaitsevat Karasjoella ja Tanassa. NASAKissa työskentelee viisi työntekijää (Mielbargit), joilla on vahvaa ammatillista osaamista sosiaali- terveys- ja kasvatusalalta sekä tutkimus- ja kehittämisosaamista. Osa työntekijöistä on itse saamelaisia, kaikilla on tietoa, osaamista ja kokemusta saamelaiskulttuurista ja saamelaisten parissa työskentelystä.

Työskentelyssä korostuu tiedon jakaminen ja lapsiperheiden työntekijöiden konsultatiivinen tuki. 25% työajasta on varattu asiakas- ja potilastyöhön, jotta asiantuntijoiden tuntuma esimerkiksi terapiatyöskentelyyn pysyy yllä. Kyseessä ei siis ole varsinaisesti saamelaiskulttuuriin liittyvä tukihenkilö/kulttuuritulkkityyppinen asiakastyö.

4.2 Kulttuuritulkki maahanmuuttajien palveluissa

Lisääntyneen maahanmuuton myötä on Suomessa alettu 1980-luvulta alkaen käyttää ja kouluttaa erityisiä kulttuuritulkkia¹²⁹ tai asioimistulkkia¹³⁰. Kulttuuritulkki on maahanmuuttajalle saman kulttuurin edustaja, joka toimii hänen tukena ja opastaa ymmärtämään suomalaista yhteiskuntaa ja käyttämään palvelujärjestelmää.

Kulttuuritulkki voi auttaa maahanmuuttajaa myös päivittäisten asioiden hoitamisessa toimimalla samanaikaisesti sekä kielitulkkina, että kulttuuritulkkina. Asioimistulkkauksessa painottuu kielen tulkkauksen. Ero pelkkään kielitulkkiin on se, että

¹²⁷ <https://www.bufo.no/nasak/>.

¹²⁸ Lasten, nuorten ja perheiden palveluita tukeva ja ohjaava Barne-, ungdoms- og familieetaten-Bufetat.

¹²⁹ Heino 2014.

¹³⁰ Koskinen 2018.

asioimistulkki voi kielen kääntämisen yhteydessä tarkentaa tai selittää asioita myös omin sanoin.¹³¹

Kielen tulkkauksen ja suomalaisten käytäntöjen avaamisen lisäksi kulttuuritulkki on myös vertaistuki ja rinnalla kulkija henkilön sopeutuessa uuteen kotimaahansa. Rooliin kuuluu siis myös asiakkaan kuunteleminen ja keskusteleminen tukihenkilönä ilman työntekijän (esim. sosiaalipalvelut) läsnäoloa.¹³²

Toisaalta kulttuuritulkin auttaa maahan muuttajien kanssa työskenteleviä ammatillaisia ymmärtämään ja huomioimaan kulttuurisia erityispiirteitä. Kulttuuritulkki toimii siis sillanrakentajana kahden kulttuurin sekä asiakkaan ja työntekijän välillä. Keskeinen tavoite kulttuuritulkkaus toiminnalla on tukea ja edistää maahanmuuttajataustaisten asiakkaiden ja kantaväestöön kuuluvien työntekijöiden yhteistyötä ja luottamuksen rakentumista.

Kulttuurien tulkkaus on siis kaksisuuntainen prosessi, sillä yhtäältä kulttuuritulkki tulkitsee suomalaista kulttuuria maahan muuttaneille, toisaalta maahan muuttaneiden kulttuuria suomalaisille virkamiehille. Tärkeällä sijalla on myös eri osapuolten stereotyyppien purkaminen ensinnäkin auttamalla työntekijöitä erottelamaan ne kulttuuriset tekijät, jotka tulee ottaa huomioon kohtaamisessa, niistä tekijöistä, jotka eivät ole tilanteen kannalta oleellisia. Kulttuuritulkkitoiminnalla puretaan myös asiakkaiden virheellisiä stereotyyppioita suomalaisesta kulttuurista ja lastensuojelusta.¹³³

Kulttuuritulkkitoimintaa (tai asioimistulkki, kulttuurivälittäjä, kulttuurimentori, tukihenkilö tms.) on Suomessa kehitetty paikallisesti ja projektiluontoisesti sekä julkisissa palveluissa että järjestösektorilla¹³⁴.

Kymenlaaksossa Empowerment of Families with Children -hankkeessa 2011–2014¹³⁵ kehitettiin malli venäläistaustaisten asiakkaiden ja lapsiperheiden sosiaalipalveluiden yhteistyön ja keskinäisen ymmärryksen lisäämiseksi. Hankkeen aikana rakennettiin toiminnalle kulttuuritulkin tehtäväkuva ja malli.

Mallissa aloite työskentelyyn lähti lapsiperheiden sosiaalipalveluiden työntekijältä. Työskentely aloitettiin työntekijän, asiakkaan ja kulttuuritulkin välisellä yhteisellä tapaamisella, jossa selkiytettiin, mitä kulttuuritulkkausella tarkoitetaan, mitkä ovat kenenkin roolit ja vastuut ja mitä työskentely käytännössä sisältää.

Kulttuuritulkki tapasi asiakasperheitä sekä verkostopalavereissa viranomaisten läsnä ollessa että kotikäynneillä perheiden luona. Kulttuuritulkin tehtäviin on pääasiassa kuulunut perheille tarjottava keskusteluapu ja palvelujärjestelmää koskevan tiedon välittäminen, minkä lisäksi hän on tarvittaessa toiminut kielen tulkkina. Kulttuuritulkin asiakkuudet kestivät yleensä muutamasta tapaamiskerrasta kolmeen kuukauteen.

¹³¹ Koskinen 2018.

¹³² Heino 2014 s.11–14.

¹³³ Heino 2013.

¹³⁴ Heino 2013 s. 36.

¹³⁵ Heino 2013; Heino 2014.

Eveliina Heino tutki pro gradu –tutkielmassaan edellä esiteltyä kulttuuritulkkitoimintaa asiakkaiden voimaantumisen näkökulmasta. Saatujen tulosten perusteella yhteisen kielen puute, kulttuurierot ja erilaiset käytännöt sekä luottamuksen puute toimivat asiakkaiden voimaantumista estävinä seikkoina. Kulttuuritulkin avulla asiakkaiden osallisuuden ja elämänhallinnan kokemukset lisääntyivät ja luottamus sosiaalityöhön ja työntekijöihin kasvoi. Kyseisessä mallissa keskeisiksi nousivat asiakkaan kulttuuritulkit saama emotionaalinen tuki sekä kielellinen tuki, mahdollisuus ilmaista itseään omalla äidinkielellään.¹³⁶

4.3 Esimerkkien soveltaminen Lapin hyvinvointialueella

Kuten luvussa kolme osoitettiin, sosiaalipalveluissa tarvitaan saamenkulttuuria hyvin tunteva henkilö työskentelemään sekä työntekijöiden konsultoivana apuna että asiakastilanteissa avaamassa kulttuurisia erityispiirteitä, joita tilanteen arvioinnissa ja palveluita järjestettäessä tulee huomioida.

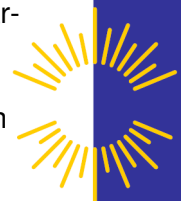
Norjassa saamelaiskulttuurin huomioimiseen pyritään jakamalla ammattilaisille tietoa saamelaisten oikeuksista, kulttuurista ja yhteisön tavoista. Käytössä on myös saamelaiskulttuuriin ja saamelaiskulttuuriin perehtyneitä asiantuntijoita, joihin työntekijät voivat olla yhteydessä kokiessaan tarvitsevansa apua kulttuurimukaiseen työskentelyyn. Norjan malli perustuu maassa käytössä olevaan osaamiskeskusrakenteeseen. Suomessa osaamiskeskusten, kuten Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus Posken, tehtävät ovat painottuneet eri tavalla eikä Posken Saamelaiskäräjien alla toimivalla saamelaisyksiköllä ole käytössään riittävästi henkilöresurssia NASAK:in toimintamallia vastaavaan laajaan koulutus- ja konsultointitoimintaan, joka on integroitunut järjestämistä vastaavien viranomaisten perustoimintaan. Huomioitavaa on myös se, että Saamelaiskäräjien alla toimivalla Posken saamelaisyksiköllä ei ole järjestämistä vastaavaa palveluita vaan järjestämistä vastaava on Suomen puolella hyvinvointialueilla.

Maahanmuuttajatyössä kulttuurin huomioimiseen on kehitetty erityinen kulttuuritulkit/asiointitulkit toimintamalli. Mallissa painottuu toisesta kulttuurista Suomeen muuttaneen henkilön sopeutumisprosessissa auttaminen ja tukeminen. Kulttuuritulkit asemoituu vahvasti asiakkaan rinnallakulkijaksi, oppaaksi suomalaiseseen yhteiskuntaan ja palvelujärjestelmään.

Saamelaiserityisissä palveluissa kulttuuriin opastamisen tarve on toisen suuntainen. Saamelaiset ovat sopeutuneet elämään osana ympäröivää yhteiskuntaa ja sen palvelujärjestelmää. Kulttuurin tulkkausta tarvitaan pikemminkin muistuttamaan työntekijöitä siitä, että palveluita käyttäessään saamelaisilla alkuperäiskansana tulee samalla olla oikeus säilyttää oma kieli ja oma kulttuuri, ja palveluntarjoajan tulee itse aktiivisesti tukea asiakasta tässä.

Koska kulttuurin tulkkaamisen tarve on saamelaiskulttuurin kontekstissa eri, kuin maahanmuuttajatyössä, johon käyttöön on vakiintunut termi kulttuuritulkit, olisi

¹³⁶ Heino 2013.

toivottavaa löytää työskentelymuodolle eri nimitys, esimerkiksi *saamelaiskulttuurin asiantuntija*.

5 Saamelaiskulttuurin huomioimisen mallin vaihtoehdot

Lapin hyvinvointialueen strategisena tavoitteena on, että saamenkielisen väestön kielelliset ja kulttuuriset oikeudet toteutuvat hyvinvointialueen toiminnassa.¹³⁷ Hahmottelemme tässä mallin, joka voisi Lapin hyvinvointialueella vastata lapsiperheiden sosiaalipalveluiden akuuttiin tarpeeseen auttaa työntekijöitä huomamaan ja huomioimaan saamelaisen kulttuurin erityispiirteet asiakkaan kanssa työskennellessä.

Selvityksen perusteella saamelaisen kulttuurin asiantuntemuksen tarjoamiseksi hahmotuu kaksi mahdollista mallia. Ensimmäisessä mallissa saamelaisen kulttuurin asiantuntija toimii ensisijaisesti asiakkaan tukihenkilönä. Toinen vaihtoehto on, että kulttuurinen osaaminen varmistetaan saamelaiskulttuurin asiantuntijan kautta. Hahmottelemme seuraavaksi kyseiset mallit ja vertailemme niiden vahvuuksia ja heikkouksia.

5.1 Saamelaiskulttuurin tukihenkilö

Tukihenkilön juridinen määrittely

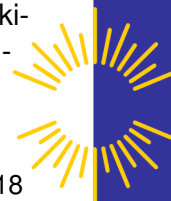
Tukihenkilönimikettä käytetään varsin monenlaisessa toiminnassa. Tukihenkilö liitetään lastensuojeluun, lapsi- ja perhetyöhön, vammaispalveluihin, järjestötoimintaan, alaikäisen tai todistajan tukemiseen oikeudenkäynnissä, sekä hallintolain (434/2003) mukaiseen avustajaan. Riippuen tukihenkilötoiminnan luonteesta tässä roolissa voi toimia niin tuettavan läheinen – omainen, ystävä tai muu läheinen – kuin vapaaehtoinen tai ammatillinen tukihenkilö, kokemusasiantuntija, tai viranomaisen roolissa omatyöntekijä tai muu ammattilainen.

Tukihenkilöstä ei säädetä sosiaalihuoltoa koskevassa lainsäädännössä siinä tarkoituksessa kuin tässä selvityksessä tukihenkilöllä tarkoitetaan – eli asiakkaan henkisenä tukena asiakastapaamisessa olevana henkilönä. Sen vuoksi seuraavaksi tarkastellaan, mitä tukihenkilöstä säädetään muissa tarkoituksissa lainsäädännössä, miten lakia voisi soveltaa haluttuun rooliin ja miten tällaista roolia käsitellään oikeuskirjallisuudessa. Näitä vertailemalla ja soveltamalla on tarkoitus saada näkyviin se, miten tukihenkilö määrittyy suomalaisen oikeusjärjestelmän näkökulmasta. Tavoitteena on muodostaa kuva siitä, mitä lakeja ja virallisohteja tulisi soveltaa, jos kulttuuritulkin rooliksi valikoituisi tukihenkilön rooli.

Sosiaalihuollossa selkein ja ainakin maallikolle tutuin rooli, mistä tukihenkilönimitystä käytetään, on lapsi- ja perhepalveluiden¹³⁸ alle kuuluva tukiperhe- ja -henkilötoiminta. Sosiaalihuoltolain (28 §) todetaan muiden sosiaalipalveluiden kohdalla, että erityistä tukea tarvitsevalle lapselle tai hänen perheelleen voidaan

¹³⁷ Lapin hyvinvointialuestrategia, Lapin hyvinvointialuevaltuusto. 6.2.2023 mm. s. 11, 18 ja 19. <https://lapha.fi/documents/594637/766960/Lapin-hyvinvointialuestrategia.pdf/>.

¹³⁸ Lastensuojelulain 36 §:ssä viitataan tähän palveluun sosiaalihuoltolain mukaisena palveluna. Ennen vuoden 2014 lakiuudistusta tukiperhe- ja -henkilöpalvelu kuului lastensuojelun avohuollon tehtäviin.

järjestää tukihenkilö- tai perhe lapsen terveyden tai kehityksen turvaamiseksi. Tällöin tukihenkilön tehtävänä on tuoda helpotusta tuettavan perheen elämään viettämällä lapsen kanssa aikaa arkisten puuhien ja esimerkiksi harrastusten parissa. Tukihenkilö voidaan järjestää myös koko perheen tai perheen aikuisen jäsenen tueksi. Tukihenkilön tehtävässä käytetään yleisimmin koulutuksen saaneita vapaaehtoisia, minkä lisäksi käytössä on ammatillisia tukihenkilöitä hyvinvointialueen omina työntekijöinä ja ostopalveluiden kautta.¹³⁹ Tämän palvelumuodon alle sijoittuu kolmannella sektorilla järjestäytynyt vapaaehtoisten vertaisvanhempien toimiminen tukihenkilöinä vanhemmille, jotka ovat lapsensa kautta lastensuojelun asiakkaana.¹⁴⁰

Hyvin erilainen rooli edellä käsiteltyyn verrattuna hahmottuu tukihenkilölle, joka tulee asiakkaan mukaan tapaamiseen viranomaisen luo. Vaikka käytäntö onkin maassamme varsin yleinen, tukihenkilön käytöstä ei löydy ohjeita eikä oppaita, ja asiaa on käsitelty varsin niukasti lainsäädännössä ja oikeuskirjallisuudessa.¹⁴¹ Yleisen elämäkokemuksen perusteella roolin pääasiallinen sisältö on asiakkaan henkisenä tukena toimiminen. Tästä esimerkkinä on Työterveyslaitoksen ohjeistus, että työntekijällä on oikeus tukihenkilön mukanaoloon työterveysneuvottelussa.¹⁴² Työpaikkakiusaamisen selvittämisessä osapuolilla on niin ikään oikeus tukihenkilöön prosessin eri vaiheissa.¹⁴³

Hallintolaki

Tukihenkilön edellä mainitun laisesta käytöstä löytyy kirjallisuudesta viittaus hallintolain suomaan oikeuteen avustajaan, vaikka laissa tai sen esitöissä ei olekaan mainintaa tukihenkilöstä.¹⁴⁴ Lain 12 §:n mukaan asianosainen saa hallintoasiassa käyttää asiamiestä ja avustajaa. Hallintoasia on asia, johon sisältyy julkisen vallan käyttöä. Sosiaalihuollossa ja korostetusti lastensuojelussa päätetään asiakkaan tosiasiallisista oikeuksista ja velvollisuuksista, ja näin ollen sosiaalihuolto on mitä keskeisemmin julkisen vallan käyttöä. Asiamiehellä tarkoitetaan hallinto-laissa henkilöä, jolla on oikeus toimia asiassa päämiehen puolesta, ja avustaja taas toimii päämiehen rinnalla oikeudellisena apuna. Asiamiehelle ei ole erityisiä kelpoisuusvaatimuksia, kuten ei myöskään avustajalle. Toimintakelpoisuutta tulee esitöiden mukaan arvioida tapauskohtaisesti asian laadun ja siihen liittyvien

¹³⁹ Tukihenkilöstä ja tukiperheistä tässä merkityksessä lisää: <https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/sote-palvelut/sosiaalipalvelut/tukihenkilot-ja-perheet>. Sivustolla myös avataan tukisuhdetoiminnan myönnön käytäntöjä palvelutarpeen arvioinnista hyvinvointialueen velvollisuuteen järjestää asiakkaan tarvitsemat palvelut.

¹⁴⁰ Tästä esimerkkinä Kasvatus- ja perheneuvonta RY Kasper. <https://suomenkasper.fi/lastensuojelu/kokemusasiantuntija-ja-tukihenkilopankki/>

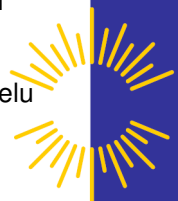
¹⁴¹ Tukihenkilösääntelyn puuttumiseen sovellettavasta lainsäädännöstä kiinnitetään huomiota myös huostaanoton hallintokäytäntöjä käsittelevässä artikkelissa. Kirjoittaja tuo esille, että avustajia koskevat säännökset ovat joustavat, eikä niiden soveltamiseen liittynyt tutkituissa tapauksissa ongelmia, jollei sellaiseksi katsota avustajan toimimista kuultavan tukihenkilönä. Huhtanen 2021 s. 93.

¹⁴² <https://www.ttl.fi/teemat/tyoterveys/tyoterveyshuolto/tyokyvyn-tuki/tyoterveysneuvottelu>

¹⁴³ Kess 2009 s. 104.

<https://www.tyosuojelu.fi/tyoolot/epaasiallinen-kohtelu>.

¹⁴⁴ Ks. Opas lapsenhuoltolain mukaisen sosiaalilautakunnan selvityksen laatimiseksi. THL. Ohjaus 2/2021. s. 44. ”Hallintolain mukaan asianosainen saa hallintoasiassa käyttää asiamiestä ja avustajaa. Tarvittaessa tapaamisessa voi osapuolten lisäksi olla läsnä tukihenkilö toiselle tai molemmille osapuolille. Osapuolten tulee kuitenkin ensin suostua siihen, että tukihenkilö on läsnä yhteistapaamisessa.”

erityisten olosuhteiden perusteella.¹⁴⁵ Pykälän 2 momentissa säädetään viranomaisen mahdollisuudesta estää asiamiestä tai avustajaa toimimasta tässä viranomaisessa, jos tämä katsotaan tehtävänsä sopimattomaksi. Lain 13 §:ssä säädetään asiamiehen ja avustajan salassapitovelvollisuudesta.

Laki oikeudenkäynnistä rikosasiassa

Vaikka rikosoikeudenkäynnit eivät liitykään sosiaalihuollon palveluihin tai olosuhdeselvityksen tekemiseen, on tämän lain tarkastelu tarpeen. Ensimmäinen suora lakiviittaus tässä selvityksessä tarkoitetun laiseen tukihenkilöön löytyy laista oikeudenkäynnistä rikosasiassa (ROL 689/1997). Sen 2 luvussa säädetään asianosaisten avustamisesta, ja 9 §:n mukaan ”tukihenkilön tehtävä on olla esitutkinassa ja oikeudenkäynnissä asianomistajan henkilökohtaisena tukena ja auttaa häntä asian käsittelemiseen liittyvissä kysymyksissä.” Hallituksen esityksessä tuodaan esille tiettyjen rikosten uhrien ja asianosaisten oikeus valtion varoilla palautua tukihenkilöön, ja tukihenkilön tarvitsemaan riittävään pätevyyteen tehtävän hoitamista varten.¹⁴⁶ Tällaisessa tilanteessa tukihenkilö voidaan myös määrätä tuomioistuimen toimesta asianomistajalle, jota kuullaan henkilökohtaisesti asian selvittämiseksi (ROL 2:3). Tukihenkilön tehtävänä on rikoksen uhrin henkinen tukeminen ja neuvonta käytännön asioissa.¹⁴⁷

Oikeudenkäymiskaari

Oikeudenkäymiskaaren (OK 4/1734) 17 lukua muutettiin todistelu-uudistuksen myötä (732/2015). Sen 27 §:ssä säädetään alle 15 vuotta täyttäneen kuulustelua todistelutarkoituksessa. 3 momentin mukaan tuomioistuimen on tarvittaessa määrättävä kuultavalle tukihenkilö. Tukihenkilöllä tarkoitetaan samaa kuin edellä laissa oikeudenkäynnistä rikosasiassa.

Yhteenvetoa tukihenkilöroolia määrittävästä lainsäädännöstä

Tukihenkilön käyttämisen säädösperusta sosiaalihuollossa on heikko, mistä seuraa se, että asiakkaalle ei synny lakiin perustuvaa oikeutta tukihenkilöön, eikä järjestäjälle velvollisuutta sen käyttöön. Maan tapana käytäntö kuitenkin elää vahvasti yhteiskunnan eri järjestelmissä sosiaalihuollosta terveydenhoitoon ja työelämään. Vakiintuneen käytännön mukaisesti näissä tilanteissa tukihenkilö on paikalla asiakkaan toivomuksesta ja lähtökohtaisesti myös asiakkaan itse hankkimana.

Lakisystematiikassa erotetaan toisistaan avustaminen – joka on juridista avustamista päämiehen toiveita noudattaen – ja tukeminen – joka taas on ennen kaikkea henkilökohtaista tukea. Tukihenkilö liittyy kuulemiseen todistelutarkoituksessa, ja hänen määräämisensä tarkoituksena on helpottaa kuulemistä. Tukihenkilön määräämistä ja merkitystä rajoittaa sen kytkentä henkilökohtaiseen kuulemiseen tuomioistuimessa.¹⁴⁸ Tukihenkilön roolia selkeyttää Tolosen vertailu lapselle määrättävän aikuisen rooleista huostaanottoasiassa: ”Eduvalvojatyyppinen rooli,

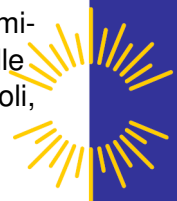
¹⁴⁵ HE 72/2002 vp.

¹⁴⁶ HE 82/1995 vp.

¹⁴⁷ Tukihenkilön roolista rikosprosessissa tarkemmin kirjassa Yleistä muttei yksityistä.

Kaitue ym. 2007.

¹⁴⁸ Tolonen 2015 s. 306.

kun tehtävässä on mahdollista esittää itsenäinen arvio asiassa ja avustajatyypin rooli, kun tehtävässä on tarkoitus sitoutua päämiehen näkemyksiin. Aikuisen roolin määrittelyä tavalla, jossa korostuu lapsen henkilökohtaisena tukena toimiminen sen sijaan, että hänen ensisijainen tehtävänsä olisi tuottaa oikeudenkäyntiin aineistoa, nimitetään jäljempänä tukihenkilötyyppiseksi.”¹⁴⁹ Tässäkin tarkastelu koskee yksinomaan rooleja oikeudenkäynnissä.

Täysin uudenlainen katsantokanta aukeaa, jos tukihenkilön säädösperustaksi otettaisiin hallintolain 12 § oikeudellisesta avusta. Se, että avustajalle ei ole säädetty kelpoisuusvaatimuksia, vaan asia ratkaistaan tapauskohtaisesti, jättää oven auki varsin laajaan tukihenkilön rooliin, jossa tukihenkilö voi yleisesti ymmärrystä henkilökohtaiseen tukeen rajoittuvasta roolista poiketen ottaa myös itse näkyvämpää ja kuuluvampaa roolia tilanteissa. Ongelmalliseksi tämän tulkinnan tekee pykälän perustelut, joissa avustaja määrittellään päämiehen rinnalla toimivaksi oikeudelliseksi avuksi, miksi tukihenkilöä tuskin sen nykyisissä käyttömuodoissa mielletään.

Lainsäädännöstä ei löydy ratkaisua siihen, miten tukihenkilöön tulisi suhtautua, ja miten uudenlaisen kulttuuritulkki-tukihenkilö-toiminnan saisi perusteltua lainsäädäntöön ratkaisunsa pohjaaville sosiaalityöntekijöille lastensuojelussa tai perheioikeudellisissa palveluissa. Käytäntöjä tukihenkilötoiminnalle¹⁵⁰ on kyllä olemassa, ja vaihtoehdoksi jääkin niihin nojaaminen, ja sen soveltaminen halutunlaiseksi. Kulttuuritulkkitoiminnan tavoitteiden kannalta vaarana on, että viranomaisen suhtautuminen kulttuuritulkkiin rajoittuisi siihen, mitä tukihenkilön vakiintunut asema antaakin ymmärtää: henkilökohtaisen tuen antamiseen. Näin ollen toiminnalle asetetuista tavoitteista jäisi toteutumatta se, että tukihenkilön esiin tuomat perustelut huomioitaisi ratkaisuja ja lausuntoja tehtäessä. Yhteistyöllä myönteisten eri toimijoiden välillä tämä on toki mahdollista, mutta juridiset argumentit tämän takana ovat kuitenkin olemattomat.

Kulttuuritulkki tukihenkilön roolissa

Kulttuuritulkin asiantuntemus muodostuisi tälle räätälöidystä koulutuksesta. Kulttuuritulkki työskentelisi Lapin hyvinvointialueen organisaatiossa, tai se hankittaisiin ostopalveluna.

Aloitteen saamelaiskulttuuria tuntevan henkilön mukaan ottamisesta työskenteleeseen voisi tehdä joko asiakas tai työntekijä. Toistaiseksi aloite on tullut asiakkailta, mutta työntekijöiden kouluttamisen ja tietoisuuden lisäämisen myötä jatkossa myös työntekijät heräisivät huomaamaan tilanteet, joissa saamelaiskulttuurin asiantuntemus olisi tarpeen. Tukihenkilömallissa kulttuuritulkki mielletäisiin ensisijaisesti asiakkaan henkilökohtaiseksi tukihenkilöksi. Tukihenkilö vahvistaisi

¹⁴⁹ Tolonen 2015 s. 344.

¹⁵⁰ Lapin hyvinvointialueella ei ole sisäisiä ohjeita tukihenkilön käytölle, eikä tietoa muidenkaan hyvinvointialueiden olemassa olevista ohjeista ole. Tukihenkilön käyttö sosiaalihuollon asiakastilanteissa on kuitenkin vakiintunut käytäntö jopa siinä määrin, että sitä pidetään asiakkaan oikeutena, jota ei voi kiistää. Nämä tiedot tulleet esille selvityksen aikaisten keskustelujen myötä Lapin hyvinvointialueen sosiaalihuollon työntekijöiden kanssa, mm. perheioikeudellisten palveluiden palvelupäällikkö Raija Kumpulan kanssa.

asiakkaan ja kulttuuritulkin välistä yhteistä ymmärrystä ja luottamusta, ja rohkaisi asiakasta osallistumaan avoimesti työskentelyyn sosiaalityöntekijän kanssa.

Vaikka asiakkaan mahdollisuus ottaa neuvotteluun tuekseen oma tukihenkilö ei ole hänelle lakisääteinen oikeutensa, on siitä kuitenkin muotoutunut sosiaalipalveluissa vakiintunut käytäntö. Asiakkaan mahdollisuus tukihenkilön mukaan ottamiseen on yksi tapa toteuttaa hyvää, asiakasta arvostavaa ja tukevaa sosiaalihuoltoa. Mikäli asiakas kokee, ettei yksin kykene tuomaan kaikkia oleellisia asioita esiin, on tärkeää varmistaa, että hän saa tukea osallistumiseensa.

Tukihenkilönä toimivan kulttuuritulkin vahvuudeksi voitaisiin asiakkaan kannalta nähdä se, että hän voisi olla asiakkaan tukena ja keskusteluapuna myös virallisten tapaamisten ulkopuolella. Asiakas ja tukihenkilö voisivat tavata tai olla muuten yhteydessä myös ilman sosiaalityöntekijää, ja asiakas saisi tilanteeseensa tukihenkilöltä henkilökohtaista henkistä tukea.

Toisaalta tilanteessa, jossa tukihenkilö toimisi tiiviissä kontaktissa nimenomaan asiakkaaseen, olisi vaarana muodostua tilanne, jossa tukihenkilön olisi vaikeaa pysyä itse asian kannalta neutraalina, olla lähtemättä puolustamaan asiakkaan näkemystä.

Tärkeä merkitys saamelaista kulttuuria tuntevan ja osaavan tukihenkilön läsnäolosta asiakastapaamisessa olisi se, että hän muistuttaisi työntekijää jo läsnäololaan velvollisuudesta huomioida asiakkaan saamelaisuus ja sen mukanaan tuomat erityispiirteet sekä kommunikaatioon että huomioitaviin seikkoihin. Toisaalta tukihenkilön läsnäolo voisi luoda asiakkaalle myös valheellisen turvallisuudentunteen, luottamuksen siihen, että saamelaisuus huomioidaan arviossa ja työskentelyssä. Työntekijä ei kuitenkaan välttämättä mieltäisi tukihenkilön roolissa toimivaa kulttuuritulkkia asiantuntijaksi, jonka näkemyksiä olisi välttämätöntä huomioida.

Yhteisissä tapaamisissa asiakas kertoisi itse omasta tilanteestaan ja näkemyksistään. Kulttuuritulkin tehtävänä olisi osallistua keskusteluun tarvittaessa silloin, kun sitä häneltä pyydetäisiin, tai kun hän itse huomaisi, että esiin nousee asioita, jotka liittyvät saamelaiseen kulttuuriin ja elämäntapaan. Tukihenkilön roolissa kulttuuritulkin tehtävänä ei olisi ottaa kantaa palvelutarpeen arvioon. Arvion tilanteesta ja palveluiden järjestämisestä tekee ammattilainen yhdessä asiakkaan kanssa. Vastuu lopullisesta asiakassuunnitelmasta/olosuhdeselvityksestä on sosiaalityöntekijällä.

Kulttuuritulkkia koskisivat häntä samat vaitiolovelvollisuus ja salassapitosäännöt kuin viranomaisiakin tämän toimiessa asiakkaan tukihenkilön roolissa, ja hänen kanssaan laadittaisiin myös kirjallinen vaitiolositoumus.

5.2 Saamelaiskulttuurin asiantuntija

Asiantuntijan käytölle sosiaalihuollossa löytyy selkeä säädöspohja sosiaalihuoltoa säätelevästä lainsäädännöstä. Sosiaalityöntekijä veloitetaan huomioimaan päätöksenteossaan lukuisia seikkoja, joissa tapauskohtaisesti on tarvittaessa käytettävä asiantuntijoita apuna. Peruskysymys harkittaessa asiantuntijalausnon tarpeellisuutta on arvio siitä, voiko asiantuntijan käyttäminen tuottaa sellaista

lapsen edun arvioimiseksi välttämätöntä lisätietoa, jota ei voida saada muulla tavoin.¹⁵¹ Erillisen asiantuntijalausannon hankkiminen edellyttää aina, että asian selvittämiseksi tarvitaan erityisosaamista, jota selvityksen tekijöillä ei ole. Työntekijän on arvioitava myös lapsen etua myös suhteessa lisäselvitysten tuomaan viivytykseen asiassa.¹⁵²

Saamelaiskulttuuri on tällainen seikka, jota ymmärtääkseen ja lainsäädännön vaatimalla tavalla huomioidakseen voi olla tarpeen asiantuntijoiden konsultointi silloin, kun omaa saamelaiskulttuurin tuntemusta ei riittävällä tasolla ole. Vaatimus kulttuurin huomioimiseen tulee perus- ja ihmisoikeuksista sekä sosiaalihuollon lainsäädännöstä. Saamelaisten oikeus kieleensä ja kulttuurinsa, ja niiden kehittämiseen on perus- ja ihmisoikeus, joka turvataan perustuslaissa, kansainvälisissä sopimuksissa ja kotimaisessa lainsäädännössä.¹⁵³ Sosiaalihuoltolaki ja lastensuojelulaki taas sisältävät säännöksiä lapsen edusta sekä kielen ja kulttuurin huomioimisesta.¹⁵⁴

Sosiaalihuoltolaki

Sosiaalihuoltolaissa säädetään, mitä sosiaalipalveluja hyvinvointialueen on järjestettävä. Lain 41 §:ssä säädetään monialaisesta yhteistyöstä sosiaalihuollossa. Pykälän 1 momentissa eritellään toimet, joissa viranomaisen on huolehdittava, että käytössä on asiakkaan yksilöllisiin tarpeisiin nähden riittävä asiantuntemus ja osaaminen. Nämä ovat palvelutarpeen arviointi, päätösten tekeminen ja sosiaalihuollon toteuttaminen. Pykälän 1 momentissa säädetään myös muiden viranomaisten velvollisuudesta osallistua palvelutarpeen arvioinnin tai asiakassuunnitelman tekemiseen. Hallituksen esityksessä tämän säädöksen kohdalla tuodaan esille halu korostaa yhteistyön merkitystä palvelujen ja tukitoimien järjestämisessä tuen tarpeisiin vastaamiseksi. Yhteistyön kehittämisellä ja vahvistamisella sekä vastuiden selkiyttämällä tällä lainkohdalla tavoitellaan sosiaalihuollon ydin tehtävien vahvistumista ja riittävän asiantuntemuksen varmistamista.¹⁵⁵

Lähtökohtaisesti yhteydenpito yhteistyötahoihin tapahtuu asiakkaan suostumuksella, josta säädetään pykälän 2 momentissa. Poikkeuksista säädetään laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (18 §) eli tilanteista, joissa asiakastietoja luovutetaan vastoin asiakkaan suostumusta. Lastensuojeluasioissa ja huoltajuskiiستoihin liittyvissä olosuhdeselvityksissä tiedonsaantioikeudet ovat hyvin laajat, ja näissä asioissa viranomaisella on usein oikeus salassa pidettäväänkin tietoon myös ilman asiakkaalta saatua suostumusta.¹⁵⁶ SHL 41 §:n

¹⁵¹ Karttunen 2008 s. 524–525.

¹⁵² Aaltonen 2020 s. 315–318.

¹⁵³ Ks. luku 2 Saamelaisten kulttuuristen oikeuksien juridinen perusta on perus- ja ihmisoikeuksissa.

¹⁵⁴ Ks. luku 3.1 Sosiaalihuoltoa koskeva lainsäädäntö velvoittaa kulttuurin huomioimiseen.

¹⁵⁵ HE 164/2014 vp, s. 135.

¹⁵⁶ "Olosuhdeselvittäjä saa SHAL 18 §:n ja LHL [laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983] 16 §:n mukaan asiakkaan suostumuksesta riippumatta hankkia, kirjata selvitykseen ja todistajana kuultaessa kertoa tuomioistuimelle salassa pidettäviä tietoja, jotka ovat välttämättömiä lapsen edun vuoksi. Selvittäjät toimivat keskeisessä asemassa tiedon hankinnassa tuomioistuimelle, joten heidän tulee saada kaikki lapsen edun arvioimiseksi tarvittava tieto. Sosiaalihuollon asiakaslain esitöissä

perusteluissa todetaan, että erillisen yhteistyösäännöksen tarkoituksena on korostaa yhteistyön merkitystä kaikessa työskentelyssä, ja että se tulee huomioida kaikissa yksittäistapauksissa. Yhteistyön merkityksen huomautetaan tulevan esille eri tavoin eri väestöryhmien palveluja toteuttaessa.¹⁵⁷

Lastensuojelulaki

Lastensuojelulaissa (417/2007, HE 252/2006) säädetään hyvinvointialueiden velvollisuudesta järjestää ehkäisevää lastensuojelua sekä esiintyvän tarpeen mukaisesti lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua. Laki sisältää säädökset ilmoitusvelvollisuudesta, lastensuojelutarpeen selvityksestä, menettelytavoista lapsen huostaanotossa ja sijoituksessa sekä jälkihuollosta.

Vuoden 2007 lastensuojelulain uudistuksen myötä siirryttiin muiden pohjoismaiden kaltaiseen käytäntöön, jossa selvitystä tehtäessä tulee käyttää apuna tarvittavia asiantuntijoita. Lakiuudistuksen tavoitteissa ja keskeisissä ehdotuksissa tuodaan esille asiantuntija-apu lastensuojelun järjestämisessä: ”Lastensuojeluasioiden koko ajan monimutkaistuessa eri asiantuntemusta omaavien työntekijöiden yhteistyön tarve kasvaa jatkuvasti. Muun muassa huostaanoton valmistelussa on tärkeää, että sosiaalityöntekijä saa nopeasti tarvitsemansa konsultaatiot, arvioinnit ja lausunnot yhteistyötahoilta. Lastensuojelun toteuttamisessa tarvittavan asiantuntija-avun saaminen ja viranomaisten välinen yhteistyö pyritään varmistamaan velvoittamalla kunnat huolehtimaan siitä, että lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on käytössään lapsen kasvun ja kehityksen, terveydenhuollon, oikeudellista sekä muuta lastensuojelun toteuttamisessa tarvittavaa asiantuntemusta.” Asiantuntemuksen turvaamisesta järjestäjätaho voi huolehtia eri tavoin, eikä tätä ole rajattu.¹⁵⁸

Eri tehtävien yhteydessä säädetään niin sanotusta *yhteistyövelvoitteesta*¹⁵⁹ eli viranomaisen velvollisuudesta tarvittavien asiantuntijoiden käyttöön lastensuojelua toteuttaessa. Tässä laissa nimenomaisia säännöksiä, jotka oikeuttavat asiantuntija-apuun tai velvoittavat sen käyttämiseen, ovat 11 §:n 3 momentti, 14 § ja 26 §.¹⁶⁰

Lain 11 §:ssä säädetään lastensuojelun järjestämisestä ja kehittämisestä. 3 momentissa on esitetty hyvinvointialueelle velvollisuus olla lastensuojelua järjestäessään tarvittaessa yhteistyössä hyvinvointialueen ja sen alueella olevien kuntien eri toimialojen, muiden viranomaisten samoin kuin muiden hyvinvointialueiden ja niiden alueilla sijaitsevien kuntien sekä muiden palveluja järjestävien yhteisöjen ja laitosten kanssa riittävien ja tarvetta vastaavien palvelujen järjestämiseksi ja asiantuntemuksen turvaamiseksi hyvinvointialueella.

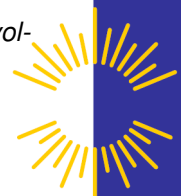
on todettu, että olosuhdeselvityksiä tehtäessä kaikkien muiden tahojen salassapitovelvollisuus väistyy.” Seppänen 2023, s. 31. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/803300/Seppanen_Nea.pdf?sequence=2&isAllowed=y.

¹⁵⁷ HE 164/2014 vp, s. 135.

¹⁵⁸ HE 252/2006 vp.

¹⁵⁹ 610/2022; HE 56/2021 vp.

¹⁶⁰ HE 252/2006 vp. Tässä kohtaa hallituksen esityksessä viitataan edeltävän lastensuojelulain pykälään, joiden keskeinen sisältö on pysynyt samana. Pykäläviittaukset on tarkastettu koskemaan vuoden 2007 lastensuojelulakia sekä käyty mahdolliset muutokset läpi viittausten sisällön kannalta.

Moniammatillinen asiantuntemus lastensuojelussa turvataan 14 §:ssä. Hyvinvointialueen on huolehdittava siitä, että lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on käytettävissään lapsen kasvun ja kehityksen, terveydenhuollon, oikeudellista sekä muuta lastensuojelutyössä tarvittavaa asiantuntemusta. 2 momentissa säädetään hyvinvointialueen velvollisuudesta lastensuojelun asiantuntijaryhmän asettamisesta.

Lain 26 §:ssä säädetään lastensuojelun tarpeen selvittämisestä: Lastensuojeluasian tullessa vireille on mahdollisen kiireellisen lastensuojelun tarpeen arvioinnin lisäksi tehtävä sosiaalihuoltolain 36 §:n mukainen palvelutarpeen arviointi, jonka yhteydessä selvitetään lastensuojelun tarve. Tämän arvion lastensuojelulain mukaisten palvelujen ja tukitoimien tarpeesta tekee sosiaalityöntekijä. Sosiaalityöntekijä arvioi lapsen kasvuolosuhteita sekä huoltajien tai muiden lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavien henkilöiden mahdollisuuksia huolehtia lapsen hoidosta ja kasvatuksesta. Arviointi tehdään kyseessä olevan tapauksen olosuhteiden edellyttämässä laajuudessa. Arvioinnin tekemiseksi sosiaalityöntekijä voi tarvittaessa olla yhteydessä lapselle läheisiin henkilöihin sekä eri yhteistyötahoihin ja asiantuntijoihin siten kuin sosiaalihuoltolain 41 §:ssä säädetään.

Pykälän perusteluissa tuodaan esille, että arviointia tehdessä sosiaalityöntekijän tulee olla tarpeen mukaan yhteydessä lapsen arkielämän kannalta merkityksellisiin tahoihin, kuten lapselle läheisiin henkilöihin. Tässä kohtaa tulee konsultoida tarvittaessa asiantuntijoita. Perusteluissa jatketaan, että selvitys on tehtävä, vaikka lapsi itse tai lapsen huoltaja sitä vastustaisivat. Tällöin tarvittavia tietoja voidaan pyytää esimerkiksi lapsen tilanteen tuntevilta muilta viranomaisilta. Sosiaalihuollon asiakaslain 16 §:n mukaan salassa pidettäviä tietoja saa antaa asiakkaan nimenomaisella suostumuksella tai niin kuin laissa erikseen säädetään.¹⁶¹

Saamelaiskulttuurin asiantuntija

Toinen mahdollisuus saamelaiskulttuurin osaamisen järjestämiseen sosiaalihuollossa olisi asiantuntijan roolissa toimiva kulttuuritulkki, josta jatkossa käytämme nimitystä saamelaiskulttuurin asiantuntija. Asiantuntija olisi ensisijaisesti henkilö, jolta työntekijän olisi mahdollista kysyä ja saada tietoa saamelaiskulttuurista ja sen vaikutuksista sosiaalihuollon toteuttamiseen.

Asiantuntijaa voisi konsultoida puhelimitse joko anonyymisti tai asiakkaan luvalla tai tietyissä laissa määrätyissä kohdissa (lastensuojelu, olosuhdeselvitys) tilanteen niin vaatiessa myös ilman asiakkaan lupaa. Asiantuntijan roolissa kulttuuritulkki voisi pyydettyä myös antaa kirjallisen lausunnon. Kutsuttaessa asiantuntija osallistuisi yhteiseen neuvotteluun asiakkaan asiassa.

Saamelaiskulttuurin asiantuntija olisi ammattilainen, joka olisi saanut tehtävänsä koulutuksen, ja joka työskentelisi Lapin hyvinvointialueen organisaatiossa. Vaihtoehtoisesti palvelu hankittaisiin ostopalveluna. Hänellä olisi koulutuksen ja kokemuksen kautta kertynyt vankka tieto ja ymmärrys saamelaiskulttuurista sekä taito analysoida kulttuurin merkitystä ja vaikutusta ihmisen tarpeisiin ja käyttäytymiseen. Asiantuntija tuntisi myös kulttuurinmukaisia työskentelymalleja ja niiden

¹⁶¹ HE 252/2006 vp.

kehittämistyötä. Asiantuntijalla olisi tärkeä olla sosiaalialan koulutus, jotta tämä osaisi arvioida kulloisenkin tilanteen kannalta oleelliset kulttuuriset seikat.

Kuten tukihenkilömallissa myös asiantuntijamallissa toiminnan toisena tärkeänä tavoitteena olisi rakentaa asiakkaan ja työntekijän välistä luottamusta ja toimivaa yhteistyötä. Tässäkin mallissa jo erillisen kulttuurin huomioimisesta muistuttavan henkilön mukana olo kasvattaisi asiakkaan ja työntekijän välistä luottamusta.

Kun työntekijän tieto ja ymmärrys saamelaiskulttuurista lisääntyisi, olisi hänen mahdollista paremmin välttää kulttuurisesti ei-sensitiivisiä puhetapoja ja toimintamalleja. Tiedon kautta lisättäisiin myös työntekijän taitoa lukea ja kuulla paremmin asiakkaan non-verbaalista ilmaisua, jolloin väärinkäsityksiä ja vääriä tulkin-toja syntyisi vähemmän.

Saamelaiskulttuurin asiantuntija -nimike voisi auttaa työntekijää hahmottamaan toiminnan tavoitellun yhteistyön luonteen. Toisaalta saamelaisen asiakkaan ha-luun työskennellä saamelaiskulttuurin asiantuntijan kanssa ja luottamukseen saa-melaiskulttuurin asiantuntijaan saattaa edelleen vaikuttaa yhteisön kokemus asi-antuntijoiden käyttäytymisestä, toimista ja toiminnan tavoitteista historiassa. (ks. luku 4.) Jotta saamelaiskulttuurin asiantuntija saisi saamelaisyhteisön luottamuk-sen ja arvostuksen olisi tärkeää tutkia ja pohtia, miten ja mistä asiantuntijan tieto, ymmärrys ja osaaminen rakentuu.

5.3 Esteellisyuden arviointi

Valikoituu toteutettavaksi malliksi mikä tahansa, on tätä toteuttavan työntekijän osattava arvioida oma esteellisyytensä.¹⁶² Esteellisyuden arviointi tapahtuu hallin-tolaissa 28 §:ssä lueteltujen viranhaltijan esteellisyysperusteiden mukaan, jotka liittyvät siihen, että: 1) asiakas on viranhaltijan läheinen, 2) työntekijä on itse asi-anosainen tai 3) työntekijälle itselleen on odotettavissa jotakin erityistä hyötyä tai vahinkoa asian ratkaisusta. Tämän lisäksi objektiivista puolueettomuutta korostaa säännöksen 7 kohta, jonka mukaan viranhaltija on esteellinen, jos luottamus hän-en puolueettomuuteensa muusta erityisestä syystä vaarantuu.

Hallintolaissa läheisellä tarkoitetaan viranhaltijan puolisoa ja lasta, lapsenlasta, sisarusta, vanhempaa, isovanhempaa ja viranhaltijalle muuten erityisen läheistä henkilöä samoin kuin tällaisen henkilön puolisoa. Näiden lisäksi läheisenä pide-tään myös vastaavaa puolisuokulaista. Puolisolla tässä tarkoitetaan aviopuolisoa, avopuolisoa sekä rekisteröidyssä parisuhteessa eläviä henkilöitä.

Ammattietiikka ohjaa myös esteellisyuden arviointia. Sosiaalialan korkeakoulutet-tujen ammattijärjestön Talentian ammattieettisen lautakunnan mukaan virkamies ja ammattihenkilö ovat esteellisiä silloin kun kokevat, että heidän puolueettomuutensa vaarantuu päätöksentekotilanteessa tai muutoin aiheuttaa haittaa asiakas-tilanteessa. Vaikka hallintolaki ei määrääkään esteellisyttä suoraan esimerkiksi tuttavuuden tai naapuruuden perusteella, kuuluu esteellisyuden arviointiin pohtia

¹⁶² Hallintolaki 29 § 2 mom: Virkamies ratkaisee itse kysymyksen esteellisyydestään. Mo-nijäsenisen toimielimen jäsenen ja esittelijän esteellisyydestä päättää kuitenkin toimielin.

tällaisessa tilanteessa asiakastyön puolueettomuutta, tasapuolisuutta ja yhdenvertaisuutta.

Intressiristiriidan arvioimisessa voi olla tarpeen kollegiaalinen avoin dialogi työyhteisön ja asiakkaan kanssa esteellisyyden perusteista käsiteltävässä tilanteessa. Mahdollisessa suosimisessa tai ankarammassa kohtelussa voi olla kyse ammatteettisesti myös vuorovaikutukseen liittyvistä vaikutuksista, joka yhtä lailla vaarantaa asiakkaiden yhdenvertaisen ja tasapuolisen kohtelun. Esteellisyys on todettava silloin, kun kokee, että puolueettomuus asiakas- tai päätöksentekotilanteessa vaarantuu.

Esteellisenä tehty päätös ei ole lainvoimainen tai päätös voi olla lainvastainen. Tästä johtuu, että esteellisyyden arvioinnissa työntekijän oma päätös esteellisyydestään on ensisijainen työnantajan työnjohto-oikeuden suhteen. Esteellisen työntekijän tilalle on järjestettävä esteetön työntekijä.¹⁶³

Saamelaisväestön kohdalla erityiseksi haasteeksi esteellisyyden näkökulmasta nousee saamelaisyhteisön pienuus. Laaja perhekäsitys ja kiinteät sukulaisuussuhteet kaukaisempiinkin suvun jäseniin laajentavat läheisten henkilöiden joukkoa. Käytännössä voi olla erittäin vaikeaa löytää saamelaista saamelaiskulttuurin asiantuntijaa, joka ei jollain tavalla tai jotain kautta tuntisi asiakasta tai hänen lähiyhteisöään. Esteellisyysskysymysten vuoksi saamelaiskulttuurin asiantuntijoita tai tukihenkilöitä valikoituvan mallin mukaan tulisi olla useampi kuin yksi. Saamelaisen kulttuurin huomioimisessa sosiaalipalveluissa keskeiseksi nousee myös työntekijöiden ammattitaito, joka antaa osaamisen häivyttää tapauksen ja henkilöt yksilöivät tiedot konsultoidessa saamelaiskulttuurin asiantuntijaa. Tällöin esteellisyysskysymystä ei ole tarpeen arvioida.

5.4 Yhteenvetoa

Juridisesti tarkasteltuna tukihenkilö ja asiantuntija näyttäytyvät hyvin erilaisina rooleina. Tukihenkilö käsitetään yleisesti henkilökohtaisena ja henkisenä tukena vaikeassa tilanteessa. Tukihenkilö osaa kertoa prosessista, kuuntelee ja tarjoaa keskusteluapua. Asiantuntija mielletään taas puolueettomaksi tahoksi, joka voi tuoda jotain uutta käsiteltävään asiaan asiantuntemuksensa avulla. Seuraavassa tarkastellaan heikkouksien ja vahuuksien kautta näiden kahden roolin eroja ja yhtäläisyyksiä pohjaten myös aiempiin keskusteluihin toiveista kulttuuritulkille ja keskusteluihin asiassa toimineiden asiantuntijoiden kanssa.

¹⁶³ <https://www.talentia.fi/talentia-lehti/asiaa-esteellisyydesta-miten-toimia-jos-asiakas-on-liian-tuttu/>.

Vahvuudet

Tukihenkilö:	Asiantuntija:
<ul style="list-style-type: none">- rooli, joka asiakkaan on helppo hyväksyä- luottamuksen rakentuminen asiakassuhteessa- turvallisuuden tunne lisääntyy, kun kulttuurin asiantuntija on läsnä tapaamisessa- henkilökohtainen tuki- mahdollisuus tukea asiakasta myös tapaamisten ulkopuolella- osallistuminen vain asiakkaan suostumuksella (selvityksen toimeksiannossa tämä nähtiin tärkeänä)	<ul style="list-style-type: none">- selkeä pohja laeista, jotka velvoittavat asiantuntija-avun käyttöön sekä kulttuuriin huomioimiseen (ks. luvut 3.1 ja 5.2)- perus- ja ihmisoikeuksien suurempi soveltaminen sosiaalihuollossa ja tuomioistuimessa (mikä on tavoiteltavaa)- työntekijän velvollisuus huomioida saadut tiedot päätöksenteossa ja muussa työskentelyssä- puolueettomuus- vahva ammatillinen asema- konsultatiivinen rooli sekä suullisesti että kirjallisesti- mahdollisuus osallistua asiakastapaamiseen- turvallisuuden tunne lisääntyy, kun kulttuurin asiantuntija on läsnä tapaamisessa- mahdollista myös ilman asiakkaan suostumusta

Heikkoudet

Tukihenkilö:	Asiantuntija:
<ul style="list-style-type: none">- lainsäädännöllinen pohja puuttuu täysin -> työntekijöillä ei lakiin pohjautuvaa velvollisuutta ottaa mukaan- toistaiseksi puuttuvat myös sisäiset ohjeet- nimikkeen monikäyttöisyyden tuoma epäselvyys (vrt. tukihenkilö sosiaalipalveluna, oikeudenkäynnissä todistavalle tai alaikäiselle määrätty tukihenkilö, epäviralliset käytännöt lukuisissa palveluissa ja tilanteissa)- puolueellisuus asiakkaan henkilökohtaisena tukena- valheellinen turvallisuuden tunne- vaihtelevat käytännöt	<ul style="list-style-type: none">- riippuvaisuus tuomioistuimen tai sosiaalityöntekijän pyynnöstä- asiantuntijoihin suhtautuminen saamelaisyhteisössä- asiakkaan mahdollisesti kokema etäisyys asiantuntijaan verrattuna tukihenkilön rooliin- esteellisyys voi muodostua ongelmaksi pienessä saamelaisyhteisössä- mahdollista myös ilman asiakkaan suostumusta

Selvityksen lähtökohtana on ollut tavoite perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta Lapin hyvinvointialueen järjestämässä palveluissa. Työntekijöiden kouluttamisen rinnalle on havaittu tarpeelliseksi järjestää työntekijöille mahdollisuus saada apua

myös asiakaskohtaiseen työskentelyyn tilanteissa, joissa työntekijän oma osaaminen saamelaiskulttuurin erityispiirteistä ei ole riittävä turvaamaan kulttuuristen tekijöiden huomioimista.

Arvioiduista malleista yllä olevan vertailun perusteella parhaiten nämä tavoitteet toteuttaisi malli, jossa saamelaiskulttuurin erityispiirteiden huomioiminen turvattaisiin Lapin hyvinvointialueella saamelaiskulttuurin asiantuntijan tehtävän kautta. Vertailtaessa tukihenkilö- ja asiantuntijamalleja, asiantuntijan merkittäväksi vahvuudeksi nousee, että perustelut asiantuntijan käytölle tulevat lainsäädännöstä, kun tukihenkilön käyttö puolestaan perustuu vapaaehtoisuuteen ja vakiintuneeseen käytäntöön.

Seuraavassa luvussa esitetään kuvaus asiantuntijamallista ja sen käyttöönoton vaatimista jatkotoimenpiteistä Lapin hyvinvointialueella.

6 Lopputulokset

Selvityksen tavoitteena on ollut löytää sekä asiakkaan että sosiaalityöntekijän kannalta toimiva ratkaisu saamelaiskulttuurin huomioimiseen Lapin hyvinvointialueen lapsiperheiden palveluissa. Asiakkaat ovat esittäneet huolen siitä, että heidän saamelaista kulttuuriaan ei olla ymmärretty eikä huomioitu lapsiperheiden palveluissa, perheoikeudellisissa palveluissa ja lastensuojelussa. Tätä alkuvuodesta 2023 korjaamaan otettu kulttuuritulkikokeilu koettiin taas järjestäjätahon puolesta haasteellisena. Ongelmaksi muodostui se, ettei toiminnalle ollut selkeää prosessia sekä se, että työntekijöille oli osin epäselvää, missä tilanteissa ja miksi kulttuurin huomioiminen on tarpeellista. Kulttuuritulokille kokeilussa annettu tukihenkilön rooli on niin ikään selvityksen myötä osoittautunut ristiriitaiseksi toiminnan tavoitteiden kanssa.

Tilanteen selkiyttämiseksi tähän selvitykseen on koottu perusteet uudentalaiselle toimintamallille erityisesti sosiaalihuollon näkökulmasta. Lainsäädäntö sekä velvoittaa että mahdollistaa saamelaiskulttuurin huomioimisen sosiaalityössä. Vaatimus yhdenvertaisuudesta ei ole este saamelaisten erityiselle kohtelulle (vrt. muut vähemmistökuulttuurit), vaan yhdenvertaisuussäännökset nimenomaisesti velvoittavat positiiviseen erityiskohteluun tosiasiallisen yhdenvertaisuuden edistämiseksi ja syrjinnästä johtuvien haittojen poistamiseksi. Saamelaisen oikeus kulttuuriinsa on alkuperäiskansan jäsenelle lukuisissa sopimuksissa ja perustuslaissamme taattu ihmisoikeus ja perusoikeus. Oikeuspohjan vahvuus tekee tästä oikeudesta ohittamattoman. Sosiaalihuoltoa säätelevissä laeissa säädetään kulttuurin huomioimisen velvoitteesta prosessien eri vaiheissa. Selvityksessä on käyty läpi kohtia, joissa työntekijän tulee huomioida asiakkaan saamelaiskulttuuritausta. Käytännön työssä ratkaisuja tehdessä työntekijälle jää harkintavaltaa, jota käyttäessä eri vaihtoehtoista tulisi valita asiakkaan perus- ja ihmisoikeudet parhaiten toteuttava vaihtoehto. Harkinta on usein punnintaa eri perusoikeuksien ja sosiaalityön periaatteiden välillä. Tässä on muistettava perusoikeuksien rajoitusedellytykset, joihin sisältyy se, että rajoituksesta on säädetävä täsmällisesti ja tarkkarajaisesti lailla.¹⁶⁴

Olosuhdeselvitysten osalta sitä säätelevässä vuoden 2019 lakiuudistuksen perusteluissa lainsäätäjät toteaa, että selvityksessä voidaan tuoda esille muitakin kuin tuomioistuimen nimenomaisesti pyytämiä seikkoja, mikäli hyvinvointialue katsoo näillä seikoilla olevan merkitystä asian ratkaisun kannalta. Tämä antaa vahvan lainsäätäjän tahtoon pohjaavan perusteen sille, että Lapin hyvinvointialue aktiivisella toiminnallaan on luomassa olosuhdeselvitykseen mallia, jonka kautta saamelaisen asiakkaan kulttuuriset oikeudet tulevat aiempaa paremmin huomioituksi.

Vertailuksi ja olemassa olevien vaihtoehtojen hahmottamiseksi on esitelty kulttuurin huomioimisen ratkaisuja alkuperäisväestöjen ja maahanmuuttajaväestöjen kanssa toimiessa. Norjassa käytössä olevassa mallissa painottuu tiedon jakaminen ja kouluttaminen, eivätkä asiantuntijat niinkään osallistu asiakaskohtaiseen työskentelyyn. Lapin hyvinvointialueella tarve taas kohdistuu nimenomaisesti tähän asiakastyöhön, jossa tukemiseen tässä selvityksessä on haettu ratkaisua.

¹⁶⁴ PeVM 25/1994 vp s. 4–5.

Maahanmuuttajien kanssa käytössä olevassa kulttuuritulkkitoiminnassa taas painottuu toisesta kulttuurista Suomeen muuttaneen henkilön sopeutumisprosessissa auttaminen ja tukeminen. Saamelaisen kohdalla tämä lähtökohta on mahdoton: vaatimus alkuperäiskansan sopeutumisesta valtaväestön kulttuuriin ei nykyisessä perus- ja ihmisoikeuksia korostavassa ajassamme tule kyseeseen.

Selvitystyön pohjalta rakentuu malli, jossa saamelainen kulttuuri huomioidaan erillisen asiantuntijan avulla. Esittämämme saamelaiskulttuurin asiantuntija on sosiaalialan ammattilainen, jolla on koulutuksen ja kokemuksen kautta kertynyt vankka tieto ja ymmärrys saamelaiskulttuurista. Sosiaalityöntekijä konsultoi saamelaiskulttuurin asiantuntijaa tilanteissa, joissa tarvitaan saamelaiskulttuurin osaamista, eikä työntekijällä itsellään ole riittävästi asiantuntemusta saamelaisesta kulttuurista ja sen merkityksestä ja vaikutuksesta asiakkaan elämään. Konsultointi voi tapahtua kirjallisesti tai suullisesti, ja tarvittaessa saamelaiskulttuurin asiantuntijan voi kutsua osallistumaan asiakastapaamiseen. Saamelaiskulttuurin asiantuntijan osallistuminen lastensuojelun systeemiin¹⁶⁵ varmistaa kulttuurin huomioimisen lastensuojelun avohuollossa ja tukee erityisesti pohjoisella palvelualueella systeemisen toimintamallin käyttöönottoa. Koska saamelaiskulttuurin asiantuntijan käyttö perustuu lainsäädäntöön, on välttämätöntä, että hän tuntee sosiaalihuollon lainsäädännöllisen perustan, alan periaatteet, palveluprosessit ja toimintatavat sekä ymmärtää oman asemansa ja vastuunsa asiakkaan asiassa.

Varmistaaksemme saamelaiskulttuurin asiantuntijan käytettävyyden esteellisyys-tilanteissa ja mahdollisissa työntekijän poissaolotilanteissa on välttämätöntä, että heitä on hyvinvointialueella käytettävissä useampi kuin yksi henkilö. Saamelaiskulttuurin asiantuntijalle ihanteellinen paikka organisaatiossa olisi osana saamenkielisiä ja kulttuurinmukaisia palveluita.

Lapin hyvinvointialueen tehtäväksi tulee sisäisen ohjeen laatiminen saamelaiskulttuurin asiantuntijan käytöstä sosiaalipalvelujen työntekijöiden käytettäväksi. Ohje tarvitaan, jotta sosiaalipalveluiden työntekijät saavat selkeän opastuksen saamelaiskulttuurin asiantuntijan käyttöön sisältäen käytännön prosessin aina yhteyden otosta asiakastapaamisiin ja asiantuntijan rooliin prosessissa. Ohjeen tulee sisältää myös juridiset perusteet uudelle toimintatavalle, jotka auttavat ammattilaista arvioimaan, missä tilanteissa saamelaiskulttuurin asiantuntijan hyödyntämiselle on tarve.

Lapin hyvinvointialueen tulee myös huolehtia saamelaiskulttuurin asiantuntijoiden kouluttamisesta tehtävänsä. Tällaista koulutusta ei ole saatavilla missään, vaan Lapin hyvinvointialueen tulee suunnitella sen sisältö ja vastata sen järjestämisestä. Katsomme, että tämä tapahtuu rakentamalla yhdessä yhteistyötahojen¹⁶⁶ kanssa koulutuksen, joka sisältää tietoa saamelaisten ja alkuperäiskansojen historiasta ja nykypäivän tilanteesta, elämäntavasta ja elinolosuhteista, arvoista ja maailmankatsomuksesta sekä kulttuurisensitiivisestä työskentelystä saamelaisväestön kontekstissa. Koulutuksiin valittavilla edellytetään olevan sosiaalialan

¹⁶⁵ Aaltio – Isokuortti 2019.

¹⁶⁶ Lapin yliopisto, NASAK jne.

tutkinnon myötä ymmärrys sosiaalihuollon periaatteista, palveluprosesseista ja alaa säätelevästä lainsäädännöstä.

Saamelaiskulttuurin asiantuntija		Mitä edellyttää
Paikka organisaatiossa	Saamenkieliset ja kulttuurinmukaiset palvelut Työskentelee kaikkien alueiden saamelaisasiakkaita kohtaavien työntekijöiden apuna	Saamenkielisiä palveluita johdetaan yhtenä kokonaisuutena, esim. omana vastuuyksikkönä, joka pysyy ohjaamaan omia resurssejaan
Kuka?	2–3 sosiaalialan työntekijän työajasta osoitetaan %-osuus saamelaiskulttuurin asiantuntijan tehtävään	Selvitettävä ja arvioitava paljonko työaikaa ko. palvelulle tarvitaan, valittava koulutettavat henkilöt
Pätevyys tehtävään	<ul style="list-style-type: none"> - Sosiaalialan koulutus - Saamelaisen kulttuurin tuntemus: <ul style="list-style-type: none"> • Koulutus • Työkokemus saamelaisen asiakkaiden parissa työskentelystä 	<p>Lapin hyvinvointialue valmistaa yhteistyössä yhteistyökumppanien (esim. Lapin yliopisto, NASAK ym.) verkkokoulutuspaketin</p> <p>Valittava koulutettavat, koulutus suoritettava</p>
Tehtävät	<ul style="list-style-type: none"> - Kutsutaan mukaan työntekijän tai asiakkaan aloitteesta - konsultaatiot - Osallistuminen asiakasneuvotteluihin - Kirjalliset lausunnot 	<ul style="list-style-type: none"> - Hyväksytetään malli Laphan johdolla - Esittely tuomioistuimelle ja saamelaiskäräjille - Laaditaan sisäiset ohjeet - Lisätään sosiaalipalveluiden perehdytysmateriaaleihin - Koulutuksen suunnittelu ja toteuttaminen - Tiedotetaan Lapha työntekijöitä toimintamallista - Muu tiedottaminen

Lähdeluettelo

Kirjallisuus

Aaltonen, Anna-Kaisa: Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa. 2., uudistettu painos., Edita Publishing Oy, 2020.

Arola, Laura: Saamebarometri 2020 – selvitys saamenkielisten kielellisten oikeuksien toteutumisesta. Oikeusministeriö, 2021.

Civil, Tiina & Abrahamsson, Outi & Mäki-Fossi, Satu & Miettunen, Nanna: Systeminen lastensuojelu monitoimijaisuuden ja osallisuuden varmistavana verkostotyönä. Työpaperi 34/2019. Helsinki: THL, 2019.

Coyette, Ashley: A qualitative study into how 'mainstream' undergraduate social work education in the Maritime Provinces of Canada prepares social work students to work with Indigenous Peoples. Victoria: BSW, University of Victoria, 2011. Teoksessa Ruotanen, Lauri: Kolttasaamelaiset ja suomalainen sosiaalihuolto. Siirtymä osaksi suomalaista yhteiskuntaa ja saamelaista alkuperäiskansaa etnisyyden ja sosiaalihuollon kontekstissa. Jyväskylän yliopisto, 2011.

Gray, Mel & Yellow Bird, Michael & Coates, John: Towards an Understanding of Indigenous Social Work. Teoksessa Mel Gray & John Coates & Michael Yellow Bird (edit.). Indigenous Social Work around the World. Southampton: University of Southampton. School of Social Sciences, 2010.

Heikkilä Lydia & Laiti-Hedemäki Elsa & Miettunen Tuuli: Buorre eallin gávpojis. Saamelaisten hyvä elämä ja hyvinvointipalvelut kaupungissa. Lapin yliopisto, 2019.

Heikkilä, Lydia & Laiti-Hedemäki Elsa & Pohjola Anneli: Saamelaisten hyvä elämä ja hyvinvointipalvelut. Lapin yliopisto, 2013.

Heino Eveliina & Kärmeniemi Nadezda & Veistilä Minna: Kulttuuritulkki. Toimintamallin kuvaus. Helsingin yliopisto, Koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia, 2014.

Huhtanen, Raija: Kuuleminen huostaanottoasiassa: havaintoja hallintokäytännöstä. Oikeus 1/2021, 2021.

Kaitue, Sanna & Noponen, Tanja & Slåen, Anne: Yleistä muttei yksityistä: Oikeudelliset keinot lähisuhdeväkivallasta selviytymiseen. Edita, 2007.

Karapuu, Heikki: Perusoikeuksien käsite ja luokittelu. Verkkoteoksessa *Hallberg, Pekka, Karapuu, Heikki, Ojanen, Tuomas, Scheinin, Martin, Tuori, Kaarlo & Viljanen, Veli-Pekka*: Perusoikeudet. Talentum Media Oy, 2011 (päivittyvä verkkoteos).

Karttunen, Risto: Huoltajuus- ja tapaamisoikeuskiistat. Teoksessa Oikeuspsykologia. Toim. *Santtila, Pekka; Weizmann-Henelius, Ghitta*. Edita, 2008.

Keskitalo, Pigga & Peltola, Maria & Aarela-Vihriala, Rauni: Saamelainen varhaiskasvatus nyt: arvot, käytänteet ja osallisuus arjessa. Oulun yliopisto, 2019.

Kess, Kaija: Häirintä työpaikalla: työpaikkakiusaamisen selvittäminen ja siihen puuttuminen. Edita, 2009.

Koskinen, Kaisa & Vuori, Jaana & Leminen, Anni-Kaisa: Asioimistulkkaus – Monikielisen yhteiskunnan arkea. Vastapaino 2018.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos: Luo luottamusta. Suojele lasta. Opas yhteistyöstä lapsia ja perheitä työssään kohtaaville. Lapsi ja perhepalveluiden muutosohjelma, 2016.

October, Martta & Tervo, Jaana: Opas lapsenhuoltolain mukaisen sosiaalilautakunnan selvityksen laatimiseksi. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 2021.

Pasanen, Annika: Saamebarometri 2016. Selvitys saamenkielisistä palveluista saamelaisalueella. Oikeusministeriö, 2016.

Rasmus, Minna: Bággu vuolgit, bággu birget. Oulun yliopisto, Giellagas-instituutti, 2008.

Ruotanen Lauri: Koltasaamelaiset ja suomalainen sosiaalihuolto. Siirtymä osaksi suomalaista yhteiskuntaa ja saamelaista alkuperäiskansaa etnisyyden ja sosiaalihuollon kontekstissa. Jyväskylän yliopisto, 2021.

Räty, Tapio: Uusi lastensuojelulaki. Edita, 2007.

Saarenpää, Ahti: Kansalainen, yksilö oikeudellisesti kaiken keskipisteenä. Teoksessa: *Laitinen Merja; Pohjola, Anneli (toim.):* Asiakkuus sosiaalityössä. Gaudeamus Helsinki University Press, 2010.

Seppänen, Nea: Olosuhdeselvitys. Opinnäytetyö. Laurea-ammattikorkeakoulu, 2023. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/803300/Seppanen_Nea.pdf?sequence=2&isAllowed=y

Sosiaali- ja terveysministeriön Kuntainfo 5/2019. 19.8.2019.

Sosiaalihuoltolain soveltamisopas. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2017:5, 2017.

Taskinen, Sirpa: Lastensuojelulaki. Soveltamisopas (417/2007), Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Oppaita 65, 2007.

Taskinen, Sirpa: Lapsen etu erotilanteessa. Opas sosiaalitoimelle. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Oppaita 46, 2001.

Tolonen, Hannele: Lapsi, perhe ja tuomioistuin: lapsen prosessuaalinen asema huolto- ja huostaanotto-oikeudenkäynneissä. Suomen lakimiesyhdistys, 2015.

Verkkolähteet

Aaltio, Elna & Isokuorti, Nanne: Systemisen lastensuojelun toimintamallin ydinelementit. Kuvaus asiakastason ydinelementeistä, tavoitteista ja toimintamekanismeista. Työpaperi 33/2019. Helsinki: THL, 2019. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-419-6>

Heikkilä, Lydia: Saamen kielten ja kulttuurin osaaminen sote-alalla: Saamenkielisen sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstön ammatillisen osaamisen tilanne ja koulutustarpeet – MoniSoTe-hanke. Lapin yliopisto, 2023.
<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-337-333-4>

Heino, Eveliina Maria: Kulttuuritulkkitoiminta venäläistaustaisten perheiden voimaantumisen tukena. Pro gradu tutkielma Sosiaalityö Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylän yliopisto, 2013. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201304301528>

<https://ekollega.fi/lastensuojelun-monialainen-asiantuntijatyoryhma> *luettu 29.9.2023.*

<https://lapha.fi/tietoameista/organisaatio> *luettu 29.2.2023.*

<https://oikeusministerio.fi/saamelaisasiat> *luettu 29.9.2023.*

<https://suomenkasper.fi/lastensuojelu/kokemusasiantuntija-ja-tukihenkilopankki/> *luettu 29.9.2023.*

<https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/sote-palvelut/sosiaalipalvelut> *luettu 29.9.2023.*

<https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/sote-palvelut/sosiaalipalvelut/tukihenkilot-ja-perheet>. *luettu 29.9.2023.*

<https://thl.fi/fi/web/maahanmuutto-ja-kulttuurinen-moninaisuus/tyon-tueksi/hyvia-kaytantoja/kulttuurisensitiivinen-tyoote> *luettu 29.9.2023.*

<https://www.samediggi.fi/kansainvaliset-sopimukset/> *29.9.2023.*

https://www.socca.fi/lapset_perheet_ja_lastensuojelu/aiempi_lasten_ja_perheiden_palvelujen_kehittaminen/lastensuojelun_tyokalupakki/lomakkeet *luettu 29.9.2023.*

<https://www.talentia.fi/talentia-lehti/asiaa-esteellisyydesta-miten-toimia-jos-asiakas-on-liian-tuttu/> *luettu 29.9.2023.*

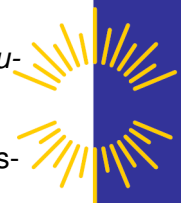
<https://www.ttl.fi/teemat/tyoterveys/tyoterveyshuolto/tyokyvyn-tuki/tyoterveysneuvottelu> *luettu 29.9.2023.*

<https://www.tyosuoja.fi/tyoolot/epaasiallinen-kohtelu> *luettu 29.9.2023.*

Kielelliset oikeudet -esite. Oikeusministeriö. https://oikeusministerio.fi/documents/1410853/4734397/kieliesite_suomi_web.pdf/ *luettu 29.9.2023.*

Lapin hyvinvointialuestrategia, Lapin hyvinvointialuevaltuusto. 6.2.2023
<https://lapha.fi/documents/594637/766960/Lapin-hyvinvointialuestrategia.pdf/> *luettu 29.9.2023.*

Lastensuojelun käsikirja. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/> *luettu 29.9.2023.*

Tuulari, Saara & Harrikari, Timo & Lappi, Carita & Hautala, Sanna & Kemppainen, Tarja & Laitinen, Merja & Lohiniva-Kerkelä, Mirva: Oikeudellisen osaamisen tarpeita sosiaalityössä. SOHOVA-hankkeen selvitys, 2020.

Yliruka Laura & Tasala Tanja: Lastensuojelun systeemisen toimintamallin kansallinen tilannekuva 2021. Tutkimuksesta tiiviisti 009/2022. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki, 2022. <https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/kehittyvat-kaytannot/systeeminen-toimintamalli-lastensuojelussa>

Lait ja sopimukset

Euroopan ihmisoikeussopimus (SopS 63/1999)

Euroopan neuvoston kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimuksen (SopS 1–2/1998)

Hallintolaki (434/2003)

Kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskeva kansainvälinen yleissopimus (SopS 37/1970)

Kaikkinaisten naisten syrjinnän poistamista käsittelevän yleissopimus (SopS 67/1986)

Kielilaki (423/2003)

Laki lapsen hullosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983)

Laki lastensuojelulain muuttamisesta (610/2022)

Laki oikeudenkäymiskaaren muuttamisesta (732/2015)

Laki oikeudenkäynnistä rikosasiassa (689/1997)

Laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä (612/2021)

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000)

Lastensuojelulaki (417/2007)

Oikeudenkäymiskaari (4/1734)

Perustuslaki (731/1999)

Saamen kielilaki (1086/2003)

Sosiaalihuoltolain (1301/2014)

Suomen EU:n liittymissopimuksen pöytäkirja nro 3. 1994. 11994N/TXT.

Yhdenvertaisuuslaki (1325/2014)

Yhdistyneiden kansakuntien kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus (SopS 8/1976)

Yhdistyneiden kansakuntien lasten oikeuksien yleissopimus (SopS 59/1991)

Yhdistyneiden kansakuntien taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva yleissopimus (SopS 6/1976)

Virallislähteet

Euroopan neuvoston ministerikomitean suositukset vuosilta 2020, 2019, 2012, 2007, 2004 ja 2001 (CM/ResCMN/2020/1; CM/RecChL/2018/5; RecChL/2012/2; RecChL/2007/7; RecChL/2004/6; RecChL/2001/3)

Hallituksen esitys Eduskunnalle hallintolaiksi ja laiksi hallintolainkäyttölain muuttamisesta, HE 72/2002.

Hallituksen esitys eduskunnalle hyvinvointialueiden perustamista ja sosiaali- ja terveydenhuollon sekä pelastustoimen järjestämisen uudistusta koskevaksi lainsäädännöksi sekä Euroopan paikallisen itsehallinnon peruskirjan 12 ja 13 artiklan mukaisen ilmoituksen antamiseksi, HE 241/2020 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista sekä sosiaalihuoltolain muuttamisesta ja eräksi niihin liittyviksi laeiksi, HE 137/1999 vp.

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi, HE 88/2018 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle lastensuojelulaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi, HE 252/2006 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi, HE 82/1995.

Hallituksen esitys eduskunnalle sosiaalihuoltolaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi, HE 164/2014 vp.

Hallituksen esitys eduskunnalle sosiaali- ja terveydenhuollon ja pelastustoimen lainsäädäntöön sekä eräihin muihin lakeihin tehtävistä muutoksista hyvinvointialueiden perustamista ja sosiaali- ja terveydenhuollon ja pelastustoimen järjestämisen uudistusta koskevasta lainsäädännöstä johtuen, HE 56/2021 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle uudeksi kielilainiksi ja siihen liittyväksi lainsäädännöksi, HE 92/2002 vp.

Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 25 hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta, PeVM 25/1994 vp.

Yhdistyneiden kansakuntien alainen naisten syrjinnän poistamista käsittelevän komitean suositus vuodelta 2014 (CEDAW/CFIN/CO/7)

Yhdistyneiden kansakuntien alaisen lapsen oikeuksien komitean suositus vuodelta 2011 (CRC/C/FIN/CO/4)

Yhdistyneiden kansakuntien alaisen rotusyrjintäkomitean suositukset vuosilta 2017 ja 2013 (CERD/C/FIN/CO/23; CERD/C/FIN/CO/20–22)

Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuskomitean 27 artiklaa koskeva yleiskommentti nro 23, CCPR/C/Rev.1/Add.5, 1994

Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 14 (CRC/C/GC/14)

Oikeustapaukset

Thlimmenos v. Kreikka, Euroopan ihmisoikeustuomioistuin [suuri jaosto], nro 34369/97, 6. huhtikuuta 2000

Helsingin hallinto-oikeus 10.5.2007, nro 07/0557/6

Keski-Suomen läänioikeus 19.8.1994 T 677

Oikeuskansleri 14.6.1991 D 562/1/89

